

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

**DÜNDEN
BUGÜNE**

KAPİTALİST GELİŞME VE TÜRKİYE EKONOMİSİ

ESİN İRMAK

-ETKİ-

“ ... Türkiye, Ortadoğu ve Kuzey Afrika' nın yanısıra Balkanlara ve Orta Asya'ya da açılıyor. Karadeniz Ekonomik İşbirliği anlaşması imzalandı. Türkiye bölgenin hegomon gücü olmaya çalışıyor. 1990 yılında en büyük büyüme hızına kavuşan Türkiye 21. yüzyıla bugünkü konumuyla girmek istemiyor.

1980- 1990 yılları Türkiye'yi öncesinden ayıran süreci hazırladı. 1990'larda Türkiye artık 1980 öncesinden ekonomik, siyasi ve sosyal açılardan farklı bir ülkedir.

Gelinen noktayı anlamamızda geçmişe de bakmanın yararlı olacağı düşüncesiyle, bu çalışmada Osmanlıların son dönemlerinden başlayarak kapitalist gelişmeyi inceledim.

...Türkiye alt emperyalist özellikler taşıyan orta derecede gelişmiş kapitalist bir ülkedir.

...Ancak dünya çapında sanayi / teknoloji toplumu farklılığı, aynı zamanda ikinci sınıf emperyalistleşme olanağı bulanların yeterince süper karının olamayacağını gösteriyor... ,,

DÜNDEN BUGÜNE KAPİTALİST GELİŞME VE TÜRKİYE EKONOMİSİ

Esin Irmak

Etki Yayınevi

Birinci Baskı: Temmuz 1992

Dizgi: Etki

Kapak: Esin Irmak

Baskı: Aydınlar Matbaacılık

ESİN IRMAK

**DÜNDEN BUGÜNE
KAPİTALİST GELİŞME
VE
TÜRKİYE EKONOMİSİ**

ETKİ YAYINEVİ

Gençtürk Caddesi, Çukurçeşme Sokak. 18 Kat: 2

Laleli - İstanbul

Doğaç'a

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	7
GİRİŞ	12
Bölüm I İLKEL BİRİKİM ve KAPİTALİST GELİŞME	15
1.1. Osmanlıların son dönemleri	15
1.2. Cumhuriyetin kuruluşu	27
1.3. Cumhuriyetin ilk yılları, 1923-1929	30
1.4. Kapitalist gelişme yılları ,1930-1945	38
Bölüm II KAPİTALİZMİN EGEMENLİĞİ	48
II. 1. Kapitalist üretim biçimine geçiş	48
II. 2. Kapitalizmin egemenliği, 1945-1960	52
II. 3. Sınıf savaşımının yükseldiği yıllar,1960-1980	61
Bölüm III 24 OCAK VE SONRASI	91
III. 1. Bankalar ve sermaye piyasasındaki gelişmeler	94
III. 2. Özelleştirme politikası	109
III. 3. Dış ticaret politikası ve enflasyon	113
III.4. Tarım politikası	115
III.5. İşçi sınıfının ekonomik ve demokratik haklarında kısıtlamalar ve gelir dağılımı adaletsizliği	117

III. 6. Grevler işten çıkartmalar ve işsizlik	121
III. 7. Ekonomik süreçler açısından gelinen nokta	126
Bölüm IV. TEKNOLOJİK İLERLEME VE TÜRKİYE	138
Bölüm V. SONUÇ	150

ÖNSÖZ

1980 sonrasının keşiflerinden biri "ekonomi" dir. Devrimci siyasetin süngüyle yasaklandığı, burjuva siyasetin de kısıtlandığı yıllar boyunca, kasaba siyasetçisinden bilimciye, gazeteciden kabzımala kadar bütün bir toplum ekonominin önemi ve önceliği üzerinde konuştu. Turgut Özal, bu sonradan olma "ekonomist", televizyon ekralarında bol rakamlı şovlar yaparak yeni ve sorunlara hakim "lider" imajları yaratabildi. Çetin Altan ve benzerleri sosyalizmden dönüşlerini, "ulusal geliri bu kadar düşük, teknolojik düzeyi bu kadar geri bir ülkede sosyalizm olmaz. Özal üretim güçlerini geliştiriyor, ekonomiyi büyütüyor" vb. son derece "rasyonel" ekonomik gerekçelere dayandırdılar.

Birikimsiz burjuvalarımız, ekonomik alt yapının belirleyici önemini marksizmden 150 yıl sonra keşfettiler. Keşfettikleri anda da keşfettiklerinin kölesi ve fetişçisi oldular. Rakamları ve parayı yaşamın ölçüsü haline getirirken ekonomiyse siyasetin

bağı koparmaya, kapitalizmi mümkün olan ve alternatifi olmayan tek ekonomik düzen olarak empoze etmeye çalıştılar.

Bu zavallılıklar bir yana, ekonomik sorun tarih planında her zaman siyasal sorundur. Tarihsel önemdeki bütün sorunlar son çözümlemede sınıf mücadelesinden başka bir şeyin sonucu olmayan siyasetin, erkin kılıcıyla çözülüyorlar.

Esin Irmak, bu çalışmada ekonomiyle siyaset, kapitalist gelişmeyle sınıf hareketi arasındaki ilişkiyi kuruyor. Dikkatli bir gözle okunduğunda, yeni yönetici sınıf olarak sahneye çıkan burjuvazinin, işçi sınıfının en zayıf ve hareketsiz olduğu zamanlarda bile bu sınıfa karşı aralıksız bir sınıf savaşımı yürüttüğü görülüyor.

"Kapitalist Gelişme ve Türkiye Ekonomisi" kitabı salt teknik anlamda bir ekonomi çalışması değil. İşçi sınıfı tarihi de değil. Esin Irmak kapitalist gelişmeyi, sınıfsal ayrışma ve işçi sınıfı hareketiyle ilişkisi içinde marksist bir bakışla irdeliyor.

Osmanlı'dan bu yana kapitalist gelişmeyi, bu gelişmede "Asya Tipi Üretim Tarzı" ya da başka bir orijinallik arayan tezlerin üzerine Marksist teorinin güçlü ışığını düşürerek aydınlatıyor. Bu irdeleme ve aydınlatma çabası, yer yer aşırı yoğun, komprime bir yazıma yol açmış. Okuyucunun, uzun ve tartışmalı bir süreci konu alan birinci bölümü okurken, yoğunluk ve ayrıntı içinde teorik açıdan önemli noktaları gözden kaçırmamaya dikkat etmesi gerekiyor.

Geçmişten bugüne Türkiye'de en yanlış bilinen ve tartışılan konulardan biri ilkel birikim ve kapitalizmin "iç dinamiği" konusudur. Esin Irmak, Marx'ın "... ilkel birikim denen şey, üreticiyi üretim araçlarından ayıran tarihi süreçten başka bir şey değildir" tanımı ve kapitalist gelişmenin dinamikleriyle ilgili çözümlemeleri ışığında Türkiye'deki oluşumu yerli yerine oturtuyor.

İlkel birikim yöntemlerinin Türkiye somutunda uygulanışını gösteriyor.

Kitabın, tez diye formüle etmediği temel tezlerinden biri kapitalist gelişme ve stabilizasyon süreçlerinin başka birçok çalışmadaki dönüm noktalarını birbirinden kopuk ya da zıt eğilimler olarak gösteren yaklaşımların tersine, tek, eşitsiz ve bileşik bir süreç olduğunu ortaya koymasıdır. Esin Irmak "Devletçilik dönemi", "Liberalizasyon dönemi" ayrımlarını ve bu temelde geliştirilen "ilerici-devletçi CHP", "liberal DP" vb. ikiliklerini kabul etmiyor. CHP'nin burjuvazi yaratmayı amaçlayan devletçiliğiyle DP'nin aynı sürecin bir adım ilersinde genç burjuvazinin yeni ihtiyaçlarına uyarlanmış devletçiliğinin birbirinin devamı olduğu tezini ileri sürüyor. 1930' larda tek parti eliyle uygulanan devletçiliğin planlı ve sosyalizan bir devletçilikle ilgisi yoktur. 1950'lerden sonra uygulanan siyasetler de, öne sürüldüğü gibi liberal olmaktan uzaktır.

"Kapitalist Gelişme ve Türkiye Ekonomisi" nde ekonomik süreçlerin sürekliliği yalnız tarihsel olarak değil, Eylül'den bugüne, Özal' dan Demirel' e daha yakın dönemler için de gösteriliyor. Kitap, okuyucuyu Türkiye tekelci burjuvazisinin bugün izlemekte olduğu siyasetlerin 1980'li yıllardaki köklerine götürebiliyor. 24 Ocak ve 12 Eylül ile başlayan ekonomik gelişmeler ayrıntılı biçimde inceleniyor. Tekelleşme, dışa açılma, enflasyon, tarım politikası vb. bugün gündemde olan ekonomik sorunların 1980 sonrasındaki gelişme seyirleri anlatılıyor. Dünya çapındaki yeniden paylaşım kavgasının taraflarından birinin de Türkiye olduğu vurgulanıyor. Esin Irmak' ın ana düşüncelerinden biri şudur : Türkiye emperyalistleşme sürecine girmiş tir; ama bu süreç nasıl gelişirse gelişsin ekonomik toplumsal bunalımın yakın dönemler için çözümü yoktur.

Kitaptaki ekonomik veri ve tablolar, çalışmada izlenen yönte-

me ve bakışa bağlı olarak hepsi bir arada başka yerde bulunmayacak yararlı bir kaynak kataloğu oluşturuyorlar.

Kitabın dördüncü ve beşinci bölümlerinde Türkiye kapitalizminin güncel sorun ve perspektifleriyle ilgili olarak yeni ve kuşkusuz tartışılması gereken görüşler getiriliyor. Irmak bu iki bölümde Türkiye'yi dünya ekonomisiyle ilişkili olarak ele alıyor; rekabet gücü, sermaye ihracı açılarından inceliyor ve emperyalistleşme sürecindeki Türkiye kapitalizminin en önemli sorununun teknolojik bağımlılık ve gerilik olduğu sonucuna varıyor.

Teknoloji sorununun başka boyutları da var. Esin, kolektif üreticilerin ortak mülkiyetine, ancak emek üretkenliğinde "müthiş bir artış" sağlanmasıyla yaklaşılabileceğinin altını çiziyor. Bundan bilimsel teknolojik devrime değil, onun kapitalist kullanım biçimine karşı çıkmak gerektiği sonucunu çıkarıyor. Kitapta tekelci süper karın gerçekleşmesinde teknolojinin oynadığı role kuvvetli bir vurgu var. Tekelci kapitalizm, süper kar elde etmek ve bunu sürekli kılmak için teknoloji üretmek zorundadır. Ancak süper kar güdüsünün yol açtığı bu zorunluluk aynı zamanda kapitalizmin üretim güçlerini geliştirme kapasitesinin sınırını da çiziyor. Tekelci kapitalizm altında üretim güçleri gelişebileceği kadar değil, tekelci süper kar için gerekli olduğu kadar gelişiyor. Bu noktanın ötesi, yalnız süper karı değil kapitalizmin varlığını tehlikeye düşürüyor.

Esin'le kitabının yazımı boyunca tekrar tekrar tartışma fırsatımız oldu. Tartışmanın düşünceleri olgunlaştırıcı, kristalize edici sihirli bir mantığı var. Tartışma süzgecinden geçmeyen her düşüncenin eksiklikler taşıması kaçınılmaz.

Tartışmanın üretken olması için bir de, görüşleri yineleme döngüsüne gelindiğinde bilgi ve düşünce tazelemek için ara verip yeniden çalışmak gerekiyor. Tartışmanın gerçekten tartışma

olabilmesi ve sürebilmesi için, tarafların "tek doğru görüşte" birleşmek gibi zorlama ve yapay kaygılardan uzak durmaları şart. Örgütlü-siyasal çalışmada eylem kararlarına uymak zorunludur. Orada "çoğulculuk" olamaz. Fikir oluşturma süreçlerinde, hele de ortak ideolojik bir temele sahip olanlar arasındaki görüş farklılıklarını ise sorun değil zenginlik saymak gerekiyor.

Esin' le yaptığımız tartışmalar birçok konuda ikimizin görüşlerini de olgunlaştırdı ve yakınlaştırdı. Belli konularda ise herkes kendi görüşünü korumaya devam ediyor. Bu önsözde zaten çok fazla ve çok önemli olmayan bu ikincilerin sıralamasını yapmaya gerek görmüyorum.

"Kapitalist Gelişme ve Türkiye Ekonomisi " nin bir ihtiyaca yanıt vereceğine, Esin'in söz verdiği yeni kitap ve kitapları yazarak katkısını sürdüreceğine inanıyorum.

Haluk Yurtsever

30 Haziran 1992

GİRİŞ

Dünya ve Türkiye hiçbir şeyin eskisi gibi sürdürülemediği, yeni- nin de ortaya çıkan boşluğu henüz dolduramadığı bir dönemden geçiyor. Türkiye önemli bir dönemece girdi.Biriken ekonomik toplumsal sorunlar, yükselen Kürt ulusal kurtuluş hareketi ülkeyi kısıpaca sokuyor.Kemalizmin ideolojik siyasal hegemonyasını eskisi gibi sürdürememesi, islami ideolojinin tırmanışı ve Türkik cumhuriyetlerden beklentiler bütün güncel gelişmeleri etkiliyor. Gündemin ana konusu olan işten atmalar, işsizlik, işçi hareketin- deki hoşnutsuzluk ve eylemlilik gözlerden gizlenmek isteniyor.

Türkiye, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'nın yanı sıra Balkanlara ve Orta Asya'ya da açılıyor. Karadeniz Ekonomik İş Birliği (KEİB) anlaşması imzalandı. "Türk Ortak Pazarı" gibi projeler de hazırlanıyor.Türkiye bölgenin de hegomon gücü olmaya çalışıyor. 1990 yılında en büyük büyüme hızına kavuşan Türkiye 21. yüzyıla bugünkü konumuyla girmek istemiyor.

1980-1990 yılları Türkiye'yi öncesinden yıllardan ayıran süreci hazırladı. 1990' larda Türkiye artık 1980 öncesinden ekono- mik,siyasi ve sosyal açılardan farklı bir ülkedir.

Gelinen noktayı anlamamızda geçmişe de bakmanın yararlı olacağı düşüncesiyle, bu çalışmada Osmanlıların son dönemlerinden başlayarak kapitalist gelişmeyi inceledim.

İkinci bölüm, kapitalizmin egemenliğin kurulması ve sınıf savaşımının yükselmesi süreçlerini konu alıyor. 1945-1980 arasını kapsıyor. Kapitalist üretim biçiminin yerleştiği 1950' li yıllar ekonomik gelişmelerin hızlandığı yıllardır. Ancak kapitalist gelişme grafiği 1970'li yıllarda tıkanma noktasına geliyor.

Kapitalist gelişmenin hızlandığı yıllar, aynı zamanda yerli sermayenin uluslararası sermaye ile bütünleştiği, bu nedenle de daha baştan tekelci ilkelerin geçerli olduğu bir tarihsel dönemdir.

1980 tıkanmasını aşmak yalnızca Türkiye tekellerinin sorunu değildi. Uluslararası sermaye açısından da bu bir zorunluluktuk. Sermaye birikimi yeni bir iş bölümünü zorluyordu. Dünya Bankası ve IMF gibi kuruluşları reçetelerinin titizlikle uygulanmasını istemeleri boşuna değildi.

1980 ve sonrasını üçüncü bölümde ele alıyorum. 1980 öncesi köklü kopuşlar, 24 Ocak kararları ışığında 12 Eylül askeri darbesiyle gerçekleştirildi. Bu model sadece ekonomik değil siyasi açıdan da oldukça acı bir reçete olarak toplumun karşısına çıktı. 1982 Anayasa'sı ve diğer baskıcı yasalar, yeni modelin hukuki yapısını kurdu.

12 Eylül karanlığında ve işçi sınıfının ağır sömürsü altında, dışa açılma ve ekonomik genişleme doğrultusunda adımlar atıldı. Özellikle 1984-1987 yıllarında alt yapı yatırımlarına ağırlık verildi.

Türkiye işçi sınıfı, 1986 Netaş grevinden bu yana inişli çıkışlı bir çizgide 12 Eylül' de yitirdiklerini geri almak için savaşıyor. Özellikle 1989 ve sonrası toplu sözleşmeleri, yer yer toplu hesaplaşmalara dönüştü ve işçi sınıfı ağır sömürüye sezgisizce boyun eğmeyeceğini gösterdi.

1991 seçimleri Türkiye'nin ekonomik ve toplumsal yaşamı açısından hiçbir yenilik getirmede. Demirel hükümeti de uluslara-

rası sermayenin istemleri doğrultusunda aynı politikayı sürdürüyor. Özal ise otoritesini ve yönlendirici konumunu yitirdi.

Dördüncü bölümde, Türkiye'ye teknolojik gelişmeler ışığında bakmaya çalıştım.

Son bölüm, emperyalist hiyerarşinin alt basamaklarına tırmanan Türkiye'nin gelecek dönem kestirimlerini de içine alan bir genel değerlendirmedir.

* * *

Onbeş yıldır yazıyorum ama bu çalışma ilk kitabım. Evli, 3 çocuklu üstelik çalışan bir kadının kitap yazması kolay değil. Ayrıca bir Rus atasözünde söylendiği gibi "ilk adım en zor adımdır." Çalışmayı tamamlarken, "Yeni Dünya Düzeni ve Emperyalizm" konulu ikinci kitabın da hazırlıklarını epeyce ilerlettim. En zor adımı atmak sonraki adımları kolaylaştırıyor.

Çalışmam sırasında, ilk yazdıklarımı okuyup benimle tartışarak ve tashih yaparak yardımcı olan Haluk Yurtsever' e teşekkür ediyorum. Ayrıca annesinin saatlerce yazıyla uğraşmasını ve bilgisayar oyunlarına sıra gelmesini sabırla bekleyen küçük oğluma teşekkür ediyorum.

BİRİNCİ BÖLÜM

İLKEL BİRİKİM VE KAPİTALİST GELİŞME

Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomik gelişmesi Osmanlı İmparatorluğundan devir alınan yapı üzerinde oluşmaya başladığı için konuya buradan girmek istiyorum. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş (1923-1929) ve kapitalizmin gelişme yıllarını (1930-1945) ayrı başlıklar altında ele alacağım.

1. Osmanlıların son dönemleri

Osmanlı'da üretim büyük ölçüde tarıma dayalıdır. İmparatorluğun son yıllarında, özellikle ticaret, ulaştırma ve bankacılık alanlarında önemli sermaye birikimi olmasına karşın, sanayi gelişmemiştir.

Osmanlı'da sanayinin gelişmemesinde 16-17 yüzyıllarda hüküm süren toprak düzenininin de belli bir etkisi olduğu iddia edilmektedir. Bu nedenle toprak düzenine kısaca bakmak gerekiyor.

Osmanlı'nın toprak düzeni, uzantısı olduğu eski uygarlıkların karmaşık bir bileşimidir. İmparatorluğun geniş yayılma alanında farklı nitelikler göstermekle birlikte, en yaygın toprak düzeni Miri

topraklardır. Dirlik ya da tımar düzenlemesi ile, mülkiyeti devlete ait olan bu topraklar, yıllık gelirine göre has, zeamet ve tımar olarak ayrılır ve kullanımı başlıca işlevleri vergi toplamak ve asker sağlamak olan görevlilere bırakılır. Tımar, zeamet ve haslarda, devlet çıplak mülkiyet hakkını serbestçe kullanır ve intifa hakkı sahibinin arazisinin gelirlerini denetimi altında tutar. Öteki tasarruf biçimleri , merkezi bürokrasinin müdahalesini gitgide sınırlandırarak tımar kurumuyla özel mülkiyet arasında bir geçiş oluşturur.

İkili Mülkiyet ya da Malikane-i Divani denen topraklarda, bir yanda mülkün, bir başka deyişle mülk sahibinin hakları (malikane) öte yanda da hükümetin hakları (divani) vardır. Gerçekte, malikane ve divani payları arasındaki bölünme tabanda, yani toprağın kirasında ya da verdiği üründe değil, dini vergiler örfi vergiler ayrımında ortaya çıkar (1). Bu sistem Osmanlı yönetici sınıfıyla yerel güçler arasında henüz bir denge durumu olarak belirir. Osmanlı devleti, bölgelere ve durumuna göre gücünün bir bölümünü bir oranda yerel aristokrasiye bırakmak zorunda kalırken, toprak rantının az ya da çok bir bölümünü, kendi eline geçirir.

Tam Mülkiyet adı verilen toprak düzeni devlet müdahalesinin daha az duyulduğu özel mülkiyet biçimine dayanır. Malikane mülkiyeti ve vakıflar gibi biçimleri de vardır. Özel mülkiyet durumları, sınır eyaletlerinde ya da prekapitalist birikimin olduğu yerlerde daha önceki sömürü biçimlerini yıkmaktansa korumanın Osmanlının daha çok işine gelmesi yüzündendir. Devletin bu malikanelerin içişlerine karışamaması, sömürenle sömürülen arasındaki ilişkileri değiştirmekte ve özel bir reaya katagorisi yaratmaktadır.

Sömüren yönetici sınıfın karşısında, toprak emekçilerini bağrında toplayan Reaya sınıfı vardır. Reaya toprağa bağımlıdır (toprağı terketme yasağı ve ekip biçme yükümlülüğü), toprağın artı ürününü devlete ya da temsilcilerine vermek zorundadır. Devlet hizmet ve etkinliklerine katılmakla yükümlüdür.

Reayayla yakınlığı olan bir katagori de göçebelerdir. Bunlar "kuvve durumunda reaya" olarak da bilinirler. Daha az üretken olmaları dolayısıyla vergilendirmeye daha az elverişli göçebeleri Osmanlılar, yerleşik düzene geçmeye zorladılar.

Öteki tabakaları kısaca yönetimle ilgili bürokrasi, askeri bürokrasi ve ülema olarak adlandırabiliriz. İmparatorluğun çeşitli eyaletlerinden devşirilip İstanbul'a getirilen Hristiyan çocuklar arasından saraydaki hizmetler için seçmeler yapıldı. Askeri bürokrasinin de temeli Müslüman olmayan kişilerin devşirilmesine dayanır. Üçüncü hiyerarşinin temelinde kadı vardır. Kadı, imparatorluğun her yönetim bölgesinin hem yargıcı hem de sivil yöneticisidir. Yasaları bilme ve bunları yorumlama işinin kendisine emanet edildiği ülema sınıfının eline bırakılan dini yetki kadıda somutlaşır. Osmanlı ticaret ve lonca örgütlenmesinde ise gayri müslim tebaa etkiliydi. Ancak, yasaklara karşın yeniçeriler, sipahiler, yüksek devlet görevlileri de ticaretle uğraşır oldular. Kişilerin yönetimin denetimindeki servet edinme devresine sızmalarında ihale diye adlandırılan mukataa sistemi rol oynadı (2).

Onaltıncı yüzyılın sonlarında dünya ticaretinin Akdeniz limanlarının dışına kayması, fetihler yoluyla sağlanan gelirlerin kesilmesi, yeni üretim biçimi olarak İngiltere ve Avrupa'da gelişen kapitalizmin sunduğu yeni olanaklar karşısında Osmanlı pazarını yeni ürünlere açtı. Ekonominin yabancı sanayi ürünlerine ve sermayeye açılması sonucu özellikle Batı Anadolu'da pazar için üretim giderek yaygınlaştı. Gelişmeler Osmanlı düzeninin etkinliğini yitirmesine yol açtı. Tarımsal mülkiyet yapısı da değişikliğe uğradı. Merkezi yönetim gelirleri artırmak için miri toprakları satışa çıkardı.

17. yüzyılda başlayan sanayi genilemesi, 18. yüzyılda iyice ortaya çıktı. Avrupa kapitalizminin doğmasıyla birlikte, eski üretim biçimi içinde kalan Osmanlı sanayinin çöküşü kaçınılmaz oldu. Bu gelişmeler lonca örgütlenmelerini de etkiledi. Özellikle yabancı malların ve sermayenin egemen olduğu lonca örgütlen-

melerinde çözümler başladı. Çözümler, emeğin üretim araçlarından ayrılmasının ve işgücünü satmaya hazır özgür emekçilerin ortaya çıkmasının ilk belirtileriydi. Osmanlı devletinde ilk özgür emekçiler, dokuma loncalarının çözülüşüyle ortaya çıktılar. 17. yüzyılın başlarından itibaren, kimi Avrupa tüccarları Osmanlı imparatorluğu'nda ticarete etkili gayri müslim tebaa ile ilişki kurdular. ilişki lonca üyelerinin zaman içinde özgür emekçiler haline dönüşmesiyle sonuçlandı. Gelişmeler Rumeli kesiminden başlayarak Bursa, İzmir Ankara gibi diğer Anadolu kentlerine yayıldı. Bu dönemde eve iş verme yöntemi de oldukça yaygındı. Halı, kilim, altın ve gümüş işleme, kumaş dokuma, iplik bukmecilerinde evdeki tezgahlarda daha çok kadın ve genç kızlar çalışıyordu. Zamanla çözülen lonca örgütlenmelerinden ve eve iş verme sisteminin içinden ücretli emek doğdu.

Osmanlı döneminde ayrıca özellikle dış pazar için kullanılan pamuk, tütün gibi sinai maddelerin üretiminde dönemine göre yeni teknikler kullanılmaktaydı. Tarımsal kredi alanında 1863'de kurulan kredi kooperatifleri 1888'de Ziraat Bankasına dönüştü. Tarım kesiminin toprak mülkiyetinin nitelik değiştirmesi ve sinai bitkilerinin üretiminin yaygınlaşmasıyla giderek pazar için üretim süreçlerine girildi. Tarımsal üretim ulaştırma ve ticaret alanındaki gelişmelere bağlı olarak da gelişti.

İmparatorluğun son dönemlerinde el sanatları ve küçük ölçekli üretim biçimindeki sanayinin gelişmesine, ülkenin dışalım mallarına açılması olumsuz etki yaptı. Bunlara bağlı olarak Ticaret, bankacılık sigortacılık madencilik ve enerji sektörlerinde hızlı gelişmeler oldu.

19. yüzyıla kadar Osmanlı imparatorluğunda diğer önemli sanayi dalları askeri sanayi, maden çıkarma ve yapı işleriydi. Bu dallarda da üretim araçlarından ayrılmış işgücünü satışa çıkarmış özgür işçinin doğuşu 19. yüzyılın sonlarına rastlar.

Osmanlı devletinde toprak düzeninin bozulması kırsal kesimlerin yoksullaşması, geniş köylü yığınlarının topraklarından kopa-

arak şehirlere akması sonuunu doğurdu. Daha III. Selim dnemeninden başlayarak, devletin topraklar üzerindeki denetim ve mülkiyeti kalktı, tımar sahipleri toprakların gelirini Hristiyan ve Msevi sarraflara satmaya başladılar. II. Mahmut da sadece adı kalan tımar sistemini kaldırdı.

Tımar sisteminin czlmesi, 18. 19. yüzyıllarda kırsal bölgelerden kentlere gc hareketlerini hızlandırdı. Atelyelerde clışacak zgr emekçilerin sayısı artmaya başladı. Diğer yandan da yabancı tüccar ve sermaye sahiplerinin etkisiyle kck atölyelerden ilkel manifaktrden ,ilk fabrikalara geçiş başladı. Üretim araçlarından kopan köylüler, işileşirken, sermaye de birikiyordu. Bu süreç ilkel birikim de denen kapitalizmin ortaya cıkış koşullarının hazırladığı yıllara denk düşer. Sürecin Avrupa'daki birikimden farkı; işin en başından beri yabancı sermayenin önemli rol oynamasıdır. Gelişmiş Avrupa kapitalizminin etkisiyle , Osmanlı kapitalizme açılmaya başladı.

1838' de Mustafa Reşit Paşanın imzaladığı Ticaret Anlaşması'yla Osmanlı imparatorluğunun ekonomik bağımsızlığına önemli darbe indirildi. Türk-İngiliz Ticaret Antlaşması, İngiliz sermayesine tanıdığı ayrıcalıklar yanında, İngiliz sinai ürünlerinin % 5 dolayında bir gümrük vergisi ile dışalıma olanak veriyordu. Aynı kolaylık kısa bir süre içinde diğer ülkelere de tanındı. Oysa aynı yıllarda Osmanlı lkesi içinde bir ilden diğerine sinai ürün satışı % 8 oranında bir i gümrük vergisi ödemeyi gerektiriyordu (3). Osmanlı sanayi yabancı mallar karsısında korumasız bırakılmıştı. Gelişmeler sonunda birçok işyeri kapandı, üretim düştü ve işsizlik arttı.

1913 ve 1915 yıllarında yapılan sayımlara dayanarak Osmanlı sanayi hakkında sınırlı da olsa bilgi sahibi olabiliriz. Sayıma konu olan işletmelerin % 55'i İstanbul ve cvresinde, % 22' si izmir'de ve geriye kalan % 23'  de diğer bölgelerde bulunmaktaydı. *Tablo 1* ve *tablo 2* bu konuyla ilgilidir (4).

1913 yılında İttihat ve Terakki' nin iktidara gelmesiyle ulusal bur-

juvazi yaratma girişimleri de başladı. 1910, 1911, 1913 yıllarında Müslümanlara ait sermayelerle bankalar kuruldu. Hükümet bu siyaseti sürdürebilmek için dış ülkelerden büyük miktarlarda borç para aldı.

Tablo:1 *Osmanlı Sanayii'nin sektörel durumu*

Sektör	İşyeri sayısı	Çalışanlar	İşyeri başına çal. ort.	Toplam üretim içindeki payı %
Gıda	25	3916	52	70.3
Toprak	17	336	20	0.3
Deri	13	1270	58	8.3
Ağaç	24	377	16	0.8
Dokuma	73	6763	93	11.9
Kırtasiye	51	1267	25	6.1
Kimya	11	131	12	2.2
Toplam	264	14060	53	100.0

Kaynak: Ökçün, Gündüz (yayına hazırlayan) **Osmanlı Sanayii**, 1913-1915 Yılları Sanayii istatistiki, Ankara: SBF, 1970, s. 18-19

Tablo: 2 *Anadolu Sanayiinin Durumu (1921)*

Sektör	İşyeri sayısı	İşçi sayısı	İşyeri başına ortalama işçi sayısı
Dokuma	20 057	35 316	1.76
Deri işleme	5 347	17 964	3.35
Madeni eşya	5 273	8 021	2.45
Gıda	1 273	4 493	3.52
Ağaç işleri	704	3 612	1.93
Kimya	337	802	2.37
Toplam	33 058	76 058	2.31

Kaynak: Eldem, 1973, age s.44

Osmanlı döneminde madencilik alanında da azınlıklar ve yabancıların etkinliği oldukça fazladır. Etkinlik *tablo 3* de açıkça görülmektedir (5). 1908'de sonra Yahudi ve yeni yeni gelişen Türk burjuvazisi Rum ve Ermenilerin yerini almak için girişimlerini artırır. Ancak birçok alan yabancıların elindedir. 1911 yılında maden üretimi içinde yabancı payı % 75'e ulaşır.

Tablo: 3 Kimi Yıllarda Osmanlı Maden Üretiminin Dağılımı
(Maden kömürü dışında; parasal değere göre ; yüzde)

Yıl	Türk	Azınlık	Yabancı	Toplam
1902	43	7	50	100
1905	33	2	65	100
1907	38	2	60	100
1909	23	5	72	100
1911	20	5	75	100

Kaynak: Ökçün.G. " XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Maden Üretiminde Türk, Azınlık ve Yabancı Payları" Abadan'a Armağan içinde Ankara . SBF, 1969,s. 803-892

Tanzimat döneminin getirdiği kararnameler, ekonomik yaptırımlar tüm 19. yüzyıl Osmanlı ekonomik yaşamını belirledi.19. yüzyılı ortalarında Osmanlı devleti belli bir ekonomik gelişim gösterdi. Osmanlı devletinin bazı bölgelerinde, İstanbul, İzmir ve Selanik gibi bazı liman kentlerinde yoğunlaşan gayri müslim ticaret burjuvazisi Tanzimatla birlikte serbest ticaretin gelişmeye başlamasıyla güç kazandı. İşbirlikçi ticaret burjuvazisi Avrupa'yla yapılan ticaret sürecinde şekillendi.

Osmanlıların son dönemlerinde yabancı ve azınlık sermayesinin katkısıyla özellikle ulaşım, bankacılık ve ticaret gibi hizmet kesimleri hızla gelişti. Osmanlı kamu hizmetlerinde gerekli kay-

nakların dış borçlanmalarla karşılanması yoluna gidildi. Öyle ki dünya ekonomisine açılan ve giderek onunla bütünleşmeye başlayan Osmanlı ekonomisinin dış ilişkileri zamanla dış borçlarla varlığını sürdürebilir hale geldi.

Avrupa'ya hammadde ihracatcılığı yapmak ve burjuva demokratik devrimini gerçekleştirmiş, sanayi devrimini yapmış Avrupa'dan mamül mal almak Osmanlı'nın dış ticaretinin hep açık vermesini doğuruyordu. *Tablo 4* dış ticaret açıklarını göstermektedir (6).

Osmanlıların son dönemlerinde, egemen sınıflar aracılığıyla ve daha önce gelişmiş olan Avrupa kapitalizmiyle bütünleşme temelinde bir kapitalist gelişmenin başladığını söyleyebiliriz. Osmanlılarda fabrikalaşma, düzensiz ve az olmakla birlikte başlangıç halinde vardır. Gelişmede belirleyici olan yer yer basit kooperasyon olmakla birlikte manifaktür aşamasıdır. Bu dönemde Avrupa kapitalizminin aracısı, çoğunlukla azınlıkların oluşturduğu bir burjuva kesim de doğmaya başladı.

Osmanlı devletinin dinamikleriyle kapitalizme dönüşemediğini ileri sürüp, feodalizmin çözülmesini sadece dış kapitalizme bağlayan görüşlerin yanlışlığına değinmek istiyorum.

Kapitalist gelişmenin iç dinamiğini rededen görüşler, Osmanlı devletini tam feodal devlet olarak görmemekte, feodal niteliğin askeri özelliklerle örtülmüş olmasından hareket etmektedirler. Osmanlı devleti merkezi askeri bir feodal devlettir. Askeri olma özelliği feodal özelliği ile çelişmiyordu.

ikincisi, devletin teokratik özelliği nedeniyle toplumsal çözülmeye dirençli bir üst yapı oluşturduğu görüşü de yanlıştır. Bu görüşü savunanlar, aşarın yalnızca ürün olarak ödenmesinin meta-para ilişkisinin gelişmesinde ve ekonomik ilişkilerin çözülmesinde engelleyici rol oynadığını ileri sürmektedirler. Aşara karşın Osmanlı da feodalizmin çözülmeye başlaması aşarın böyle bir engelleyici bir işlev göremediğini göstermektedir. Devlet tarafından konan çift resmi (emek rant) da giderek para rant

Tablo: 4 *Dış ticaret verileri 1878-1911*
(Milyon krş. olarak)

Yıllar	ithalat	ihracat	Açık
1878-79	2001	839	1161
1879-80	1942	876	1066
1880-81	1785	850	935
1881-82	1949	1129	819
1882-83	2019	1096	923
1883-84	1976	1239	737
1884-85	2064	1351	713
1885-86	2000	1303	698
1886-87	2070	1367	704
1887-88	2011	1214	797
1888-89	1946	1421	525
1889-90	2104	1601	503
1890-91	2291	1372	920
1891-92	2455	1619	836
1892-93	2447	1658	789
1893-94	2411	1441	970
1894-95	2408	1476	932
1895-96	2058	1645	413
1896-97	2136	1659	477
1897-98	2343	1601	742
1898-99	2662	1542	1120
1899-1900	2450	1714	736
1900-01	2384	1640	744
1901-02	2457	1697	760
1902-03	2303	1727	576
1903-04	2439	1932	507
1904-05	2790	1943	847
1905-06	3137	2122	1015
1906-07	3229	2164	1065
1907-08	3476	2143	1333
1908-09	3143	2079	1064
1909-10	3474	2137	1337
1910-11	4256	2438	1818

biçimlerine dönüşmüştür. Ranttaki değişimler de kendi iç dinamiğiyle evrilmeyi gösteriyor.

Diğer bir yanlış iddia da köylünün tasarrufunda bulundurduğu miri (çıplak mülkiyeti devlete ait) toprakları satma ve satın alma hakkının olmayışının çözülmeye engel olduğunu iddia etmektir. Feodal biçimde köylünün toprak üzerinde satın alma ve satma hakkı yoktur. Feodalizm toprak üzerinde ekonomik faaliyet üretiminin bir özelliğidir. Feodal mülkiyet biçiminde köylüler toprağı emekleriyle değerlendirirler.

Kuşkusuz Tımar sistemi ve Osmanlı'da toprak düzeni Osmanlı devleti için özgün bir sistemdir. Avrupa'daki vasallık sistemine benzemez. Bu özgünlükten kalkıp Osmanlıda egemen sınıfı feodal sınıf olarak değil bürokrasi olarak görmek köylüyü de serf olarak görmeyip sadece devletin kulu olarak görmek doğru değildir. Bürokrasi, feodal egemenlik sisteminin bir tabakasıdır ancak kendisi değildir. Köylü de devletin "kulu" dur ama serfidir.

Devletin kendisinin merkezi feodal özelliğini unutmamak gerekiyor. Devlete ait topraklarda da feodal rant gerekirse el değiştirerek sürmüştür. İltizam sistemi buna örnektir.

Osmanlı'da feodal toprak mülkiyetinin çözülüşü, toprak düzenindeki farklılıklara göre değişik yollar izlemiştir. Ancak 17. yüzyıldan sonra hızla değişen toprak düzeninin kapitalizmin gelişmesini engellediği söylenemez.

Mülk topraklarında, toprağın sahibi ile bu toprağı irsen tasarrufunda bulunduran köylü arasındaki ilişki, toprak sahibi lehine dönuştü. Ortakçılık ya da kiracılık gibi biçimler gösterdi. Köylü zaman içinde toprak üzerindeki tasarruf hakkını yitirdi topraktan koptu.

Mülkiyeti dinsel zümreye ait vakıf toprakları (genellikle tekke ve medreseler) zamanla ya onu tasarruf eden köylüye ya da onu satın alana geçti.

Tımar kurumu bir yandan hızlı nüfus artışı diğer yandan da ekonomik evrim sonucu geriledi. 16. yüzyılda koşullar iyice kötüleşti.

Doğrudan devletce alınan vergiler reayayı oldukça zor durumda bırakıyordu. Reayanın giderek artan borçlanma durumu tefeciliğin kucağına düşmesini doğurdu.

Timar sisteminin dönüşümünde sipahiliğin ortadan kalkışının da rolü oldu.

Devletin mülkü topraklarda timar sistemini çözmesiyle birlikte feodal gelirler iltizama çıkarıldı, ve mültezime satıldı. Gelirleri bedel karşılığı satın alanlar feodal rantları kendi adlarına topladılar. İltizama aldıkları gelirlerin 10 yıllık toplamını peşin ödeyen mültezimlere bu topraklar mülkiyet olarak veriliyordu. Köylü yasal olarak devlet eliyle topraktan koparıldı.

Osmanlı'da yönetici sınıf padişahın buyruğunda memurlar topluluğudur. Ama aynı zamanda bunların sistemin üretim araçlarının özel tasarrufu doğrultusunda evrimleşmesinden çıkarı vardır. Bu çıkar, merkezden uzaklaşma yönünde gelişmiştir.

Osmanlı düzenini oluşturan bütün kurumlar, onyedinci yüzyıl başlarında yok olup gittiler. Ondokuzuncu yüzyıla kadar bazı biçimleri kalmakla beraber, bunların yerini kırlarda çözülen feodalizm kentlerde de doğacak kapitalizm almaya başladı.

II. Meşrutiyet' in ilanına götüren süreç; esas olarak Jön Türkler' in ve radikal azınlık grupların oluşturduğu, aslında dağınık güçlerin ortaya koyduğu bir siyasal mücadeledir.

Jön Türk / İttihat Terakki düşüncesinde, ekonomik bağımlılık ile imparatorluğun parçalanması eş anlamlıdır; ekonomik bağımlılık ilişkisini gündeme getiren en önemli neden, ulusal ekonominin gelişmesini engelleyen sermaye yetersizliğidir. Dolayısıyla her yoldan ulusal sermaye birikimini teşvik etmek ve bu amaçla ekonomi dışı yöntemlere de başvurmak "gerekti". Özellikle savaş sırasında karaborsacı, istifci "harb zenginleri" diye adlandırılan bir kesimin doğmasına göz yumulmasında bu yaklaşımın payı oldu.

İttihat ve Terakki' nin başarısız ulusal burjuvazi yaratma girişimleri, diğer yandan da kendiliğinden gelişen grevler ve işçi eylemlilikleri "yeni kurulacak cumhuriyete" miras kaldı. *Tablo 5, 1870-1908 döneminde grevler ve işçi eylemlerini gösteriyor (7).*

Tablo: 5 1870- 1908 döneminde grevler ve işçi eylemleri

17 Şubat	1872	Telgraf işçileri	Ücret sorunu	Devlet
6 Nisan	1872	Ömerli-Y. Burgaz. Dy. işçileri	Ücret sorunu	Yabancı şirket
8 Nisan	1872	İzmit Dy. işçi.	Ücret sorunu	Yabancı şirket
13 Nisan	1872	İzmit Dy. işçileri	Ustabaşıyla anlaşmazlık	Yabancı şirket
23 Ocak	1873	Tersane işçileri	Ücret alacağı	Devlet
9 Haziran	1875	Tersane işçileri	Ücret alacağı	Devlet
13 Ekim	1875	Sirkeci iskele hammalları	Ücret sorunu	?
16 Şubat	1876	Tersane	Ücret sorunu	Devlet
2 Mart	1876	Haydarpaşa Dy. işçi.	Ücret sorunu	Devlet
22 Mayıs	1876	Tersane işçileri	Ücret alacağı	Devlet
16 Ekim	1878	Terzihane işçileri	Ücret sorunu	Özel işyeri
? ?	1878	Duvarcılar	Ücret sorunu	Özel işyeri
? ?	1878	Ayakkabıcılar	Ücret sorunu	Özel işyeri
11 Mart	1879	Yapı işçileri	İşgünü kısaltılması	Özel işyeri
25 Mart	1879	Şirket-i Hayriyye	Ücret sorunu	Devlet
10 Temmuz	1879	Muhasebe memur.	Ücret sorunu	Devlet
18 Temmuz	1879	Tersane işçileri	Ücret sorunu	Devlet
4 Şubat	1880	Mahsuse gemi işçi.	Ücret alacağı	Devlet
28 Şubat	1880	Haydarpaşa Dy. işçi	Ücret sorunu	Devlet
25 Kasım	1880	Haliç vapur şirketi per.	Ücret sorunu	Yabancı şirket
11 Nisan	1885	Odun depoları bıkı işçileri	Ücret sorunu	Özel işyerleri
1 Şubat	1886	Beyoğlu mağaza per.	Pazar tatili	Özel işyerleri
? ?	1906	Reji tütün işçileri	Ücret sorunu	Yabancı şirket
? Ağustos	1906	İstanbul matbaa işçi.	Ücret sorunu	Özel işyerleri

Savaş öncesi beş yılda (1909-1913) toplam 113, 1914- 1918 yıllarında 123 anonim ortaklık kuruldu. Bunların büyük çoğunluğunu ticaret alanında faaliyet gösterdiler. Savaş döneminde önemli bir gelişme de, ticaret ve sanayi alanında, Türklerin giderek azınlıkların yerini almasıdır. "İstanbul Ticaret Nezaretinde görevli bir Macar memur, Türklerin, savaştan önce ticaret ve sanayiye katılma oranını yüzde 10' un altında tahmin etmiş, savaş sonrasında ise savaş milyonerlerinin büyük bir yüzdesini Türkler' in meydana getirdiğini, önceleri boş oturan bir çok kimsenin hükümet himayesi altında ticarete atılıp zengin olduklarını" belirtmiştir" (8).

2. Cumhuriyetin kuruluşu

Cumhuriyete geçiş, birinci paylaşım ve kurtuluş savaşları sonrası oldu. Bu döneme sermaye birikimi ve işçi sınıfının gelişimi açısından bakmak istiyorum. Türkiye işçi sınıfı tarihi açısından 1919-1923 dönemi önemli dönemlerden biridir.

Dönemin özelliği, yeni bir çağ başlatan 1917 Ekim devrimiyle işçi sınıfının ilk kez siyasi iktidarı ele geçirmesiydi. Sömürücü sınıf burjuvaziye sarsan bu olay, dünyadaki ulusal kurtuluşçu hareketler üzerinde de uyandırıcı bir etki doğurdu. Bu etki, Türkiye'deki ulusal kurtuluş savaşı üzerinde de görülür. 1918-1919 yılları Avrupa ve Türkiye'de büyük toplumsal sarsıntıların yaşandığı yıllardır. Tüm Avrupa'da halk hareketleri vardır. 1918 Alman devrimi yenilmiş, halk hareketinden, işçi sınıfı hareketinden ölesiye korkan burjuvazi, karşı devrim atağına geçmiştir.

Aynı yıllarda, Osmanlı Devleti son darbeyi yedi. 1908-1918 arasındaki on yılda etkili olan İttihat Terakki, Ekim 1918'de son kongresiyle kendini feshetti. Yönetici liderler ülkeyi terk etti. Sürgünden dönen Hürriyet ve İhtilaf Partisi' nin liderleri, 1919 İlkbahar'ından itibaren ülkede etkili olmaya başladılar.

Mondros Mütarekesi' nin hemen ardından Birinci Meclis-i Me-

busan dağıldı. Aynı yıllarda Kemal, Ulusal kurtuluş savaşını başlatmak üzere Anadolu içlerine gitti (1919). İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan orduları tarafından işgal edilmiş topraklarda, ikili iktidar dönemi, 23 Nisan 1920'den sonra yaşanmaya başlandı. Bir yanda emperyalist güçlerin işbirlikçisi İstanbul Hükümeti, diğer yanda, ilkel sermaye birikimini henüz tamamlayamamış, ulusal burjuvaziye palazandırmaya aday Ankara Hükümeti. Komünist Enternasyonal' in yürütme kurulu imzasıyla, 1 Mayıs 1919 tarihinde yaptığı değerlendirme Türkiye'deki ulusal hareketinin burjuvazinin eline geçtiğini bildirdi.

Buna karşın, 1920 yılında Ankara'da ilan edilen, hükümet ve Millet Meclisi Sovyetler Birliği tarafından yasal olarak tanındı. Ankara Hükümeti ve Sovyetler Birliği arasında emperyalizme karşı olma temelinde ilişkiler gelişmeye başladı. 1920'de Baku'de toplanan Doğu Halkları Kongresi'nde, ulusal kurtuluşun ardından bir halk devriminin patlayacağı beklentisi egemendi.

Ancak durumdan rahatsız olan Kemal, Türkiye Komünist Partisi önderlerinden M.Suphi ve 14 arkadaşını öldürterek, bu sürecin önünü kesti.

Bu dönemde işçi sınıfı da, ulusal burjuvazi de güçsüzdür. İşçi sınıfı, gelişebilecek bir halk devrimine önderlik edemeyecek, ulusal burjuvazi ise kendi ayakları üzerinde duramayacak kadar güçsüzdür.

1919'da Anadolu'da başlayan ve 1923'de Cumhuriyet'in ilanıyla noktalanın ulusal kurtuluş hareketi, 1908 burjuva demokratik devriminin devamıdır. İki hareketin de sınıfsal özü aynıdır. Bu öz yerli kapitalizmi geliştirme, ulusal burjuvaziye güçlendirmedir. Gelişmekte olan kapitalist ilişkileri temsil etmesi nedeniyle her iki hareket de Osmanlı feodalitesini çözücü niteliktedir.

1919-1923 döneminde, işçi sınıfının nicel varlığı hakkında kesin veriler bulunmamakla beraber, bazı istatistikler tahminlere olanak veriyor. Sovyetler Birliği Ulusal Ekonomi Komiserliği'nin Bülteni'ne göre 1923 yılı Sonbahar'ında 80 bine yakın işçi

çalışmaktadır (9). Ulaşım ve madencilik alanlarında çalışan işçiler, yapı işçileri, tütün işçileri, İmalat-ı Harbiye işçileri, bu toplama dahil değildir. Bunlar da hesaba katıldığında 1919-1923 döneminde Türkiye işçi sınıfının nicel varlığı görece büyük sanayide 150-160 bine varır. Küçük sanayide çalışanlarla birlikte bu sayı ikiyüzünü aşar (10) .

İşçi sınıfının nicel sayısı, tarım emekçilerinin mülksüzleştirilmesini ve üretim araçlarından özgürleşmiş ücretli emeğin ne kadar olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Tarım emekçilerinin mülksüzleştirilmesi, iç pazarı genişletir. Ancak gelişme manifaktür aşamasında duracak değildir. Kapitalizm ancak, fabrika aşamasında ulusal üretimin tümüne egemen olabilir ve emekçiyi ancak o zaman kalıcı biçimde mülksüzleştirir, proleterleştirir. Yine de sayılar, emekle üretim araçlarının birbirinden kopuşu hakkında fikir vermektedir.

İlkel birikimin bir yönü özgür emekçinin doğuşu, diğer yönü de sermayenin ortaya çıkışıdır. Marks Kapital'de süreci şöyle tanımlar. "...ilkel birikim denen şey, üreticiyi üretim araçlarından ayıran tarihi süreçten başka bir şey değildir. Bunun ilkel biçimde görünmesi, sermaye ve buna uygun düşen üretim biçiminin tarih-öncesi aşamasını teşkil etmesinden ileri gelir " (11) .

Emperyalizm öncesi dönemde metropollerdeki sermayenin sömürge ve yarı sömürge ülkelerde aracı konumunda, işlevi dolaşım düzeyinde olan, komprodor burjuvazi vardır. Kapitalizmin emperyalizme yükselmesiyle komprodor burjuvazi giderek yok olmuş, yerini işbirlikçi burjuvazi almıştır. İşbirlikçi sermaye, ülkesini emperyalist sermayeyle birlikte sömüren, belli ölçülerde üretken olan sermayedir, basit bir aracı değildir.

Ülkede azınlıklar ve komprodor burjuvazi aracılığıyla Batı kapitalizmine akan birikimi, ülke içine çevirmenin yolu, burjuva demokratik devrimiydi. Bu dönem, ulusal burjuvazinin yeni yükseldiği, egemen kesim olan komprodor burjuvaziyle çatıştığı bir dönemdi. Emperyalizme karşı siyasal bağımsızlık aşamasında,

gelişmekte olan burjuvazi olumlu bir rol oynarken, güçsüzlüğü nedeniyle de ekonomik olarak bağımsızlığını koruyamamış, işbirlikçi konumlar edinmiştir.

Uluslararası koşullar, ulusal burjuvaziyi, burjuva demokratik devrimini, ilkel sermaye birikimini tamamlamadan yapmak zorunda bıraktı. Bunun günümüze kadar varan önemli sonuçları oldu. Sonuçları şöyle sıralayabiliriz:

Birincisi, kapitalist gelişme emperyalizmin etkisinde, bu sistem tarafından tarafından baştan tekelci olarak biçimlendirildi. Lenin'in dediği gibi, "tekeller gittiği yere tekelci ilkeleri de götürür". Kurulan anonim şirketler, hisse senetleri, bankalar bu yöndeki biçimsel göstergelerdir. Dünya kapitalist sistemiyle entegrasyon eğilimi en başından vardır. Ancak ülke, kapitalist gelişmesini henüz tamamlayamadığı, feodal kalıntılar sürdüğü için, gelişme de sancılı oldu.

İkincisi, klasik anlamında özerk bir ulusal burjuvazi biçimlenmedi. Uluslararası kapitalist ekonomi sistemiyle entegre, işbirlikçi burjuvazinin tohumları atılmaya başlandı.

Üçüncüsü, Türkiye burjuvazisi tarih sahnesine geç çıktığı için baştan gerici, anti-demokratik olarak doğdu. Marx'ın dediği gibi, kapitalizm ayakları üstünde dikilmeye başladığı an gericileşir. Emperyalizm çağında burjuvazinin demokratik işlevi kalmamıştır. Avrupa'da serbest rekabetçi kapitalizm döneminden kalma demokratiklik hiçbir zaman Türkiye'de olmadı.

Dördüncüsü, dünyanın başka yerinde sömürgeler edinme olanağı olmadığından, birikimi sağlamak için, kendi ülkesinde yaşayanları sonuna kadar sömürmek gerekiyordu. Düşük ücret politikasının gelenekselliği, Kürdistan'ın sömürgeleştirilmesi bu yüzdendir.

3. Cumhuriyetin ilk yılları (1923-1929)

Kuruluş yılları da denen bu dönem, ekonomi politiğin başlıca il-

kelerinin belirlendiği, yeni kurumsal ve yasal düzenlemelerin yapıldığı yıllardır. Dönem üzerinde Lozan antlaşması, ve İzmir İktisat Kongresinin önemli etkileri oldu.

1923-1929 dönemi genellikle liberalizm dönemi olarak adlandırılıyor. Aslında gerçek bir liberalizm dönemi değildir. Dönemin iç ve dış koşulları gözönüne alınırsa, bu politikanın bir zorunluluk olarak ortaya çıktığı görülür. Lozan antlaşmasına göre, Osmanlı imparatorluğu döneminde imzalanan serbest mübadele koşulları 1929 yılına kadar sürecekti. Bu madde istese de yeni hükümetin korumacılık yapamayacağı anlamına geliyordu.

1923 yılında toplanan İzmir İktisat Kongresi ise, sanayici, tüccar, çiftçi ve işçi kesimlerin kendilerine özgü sorun ve isteklerini belirlemek, burjuvazi arasından siyasal kadro çıkartmak, yabancı sermayenin ekonomide alacağı biçimi açıklamak amacını taşıyordu.

İktisat Kongresi'nde özel girişimciliğin teşviki, bunun için hükümetçe kredi olanaklarının sağlanması, eğitim, ulaştırma, haberleşme gibi alt yapı ve teknik hizmetlerin düzenlemesini sağlayan yasal düzenlemeler yapılması öngörülmüyordu.

Ekonomik kalkınmada özel girişime destek olması için 1924 yılında İş Bankası kuruldu. İş Bankası, endüstriyel yatırım, ticaret ve madencilik, kredi sağlama, ihracatı kolaylaştırma ve örgütlenme, tasarruf eğilimlerini artırma gibi çeşitli görevler yükümlendi.

İzmir İktisat Kongresiyle, ekonomide azınlıklar etkisiz duruma getiriliyor, girişimci işbirlikçi burjuvazi yaratmanın yeni olanakları sunuluyordu.

1920-1930 yılları arasında, yabancı sermayenin, kurulan 201 anonim şirketten 66'sında yer aldığı saptanmıştır. Yabancı sermayeli ortaklıkların toplam sermaye (73 milyon) içindeki payı % 43 (31.5) milyon dolayındadır. Yabancı sermayeli ortaklıklar sanayinin dokuma, gıda, çimento, elektrik-havagazı gibi kollarında yoğunlaşmıştır (12).

Burada dikkat çeken nokta, komprodor burjuvazi ve yabancı

sermayenin bağımsız girişiminin giderek yok olması, yerini yeni yeni gelişmeye başlayan işbirlikçi burjuvazinin almaya başlamasıdır. Yeni girişimci sermaye, belli ölçülerde üretkenlik taşıması ve yabancı sermayenin ortağı olması dolayısıyla komprodor burjuvaziden ayrı bir katagoridir.

1920-1926 yılları arasında, Türkiye'de yerli sermayenin olanaklarıyla 5 beygirden daha fazla motor gücünde 626 atölye ve küçük fabrika, 69 sanayi şirketi, 223 büyük un değirmeni, 116 hızar atelyesi, 25-60 beygir motor gücüne sahip 61 dokuma fabrikası kurulmuştur, demiryolu yapımı hızlanmış, Alpullu ve Uşak şeker fabrikalarının kuruluşu tamamlanmıştır.

Bu döneme ait güvenilir istatistik veriler olmamakla beraber, kentlerde 200 bin civarında ücretli emeğin yaşadığı tahmin ediliyor. *Tablo 6* bu konuda bilgi vermektedir (13).

Tablo 6

Demiryolu işçileri	:	8 bin	(5 bini örgütlü)
Maden işçileri	:	25 bin	(8 bini örgütlü)
Fabrika işçileri	:	40 bin	(12 bini örgütlü)
İnşaat işçileri	:	12 bin	(4 bini örgütlü)
Tramvay işçileri	:	3 bin	(1500'ü örgütlü)
Gemiciler	:	5 bin	(2 bini örgütlü)
Liman işçileri	:	7 bin	(hepsi loncalarda örgütlü)
Şöför ve arabacılar	:	10 bin	(5 bini loncalarda örgütlü)
Tütün işçileri	:	25 bin	(7 bini örgütlü)
Mevsimlik işçiler	:	15 bin	(örgütlemiş yok)
Matbaacılar	:	1500	(1000'i örgütlü)
Liman hammaları	:	20 bin	(10 bini örgütlü)

P. Kitaygorodski: " Türkiye İşçi Hareketi", Komünist Enternasyo nel Dergisi, Özel Sayı, 1925 (Türkiye, Komünist ve İşçi Hareketi Derlemesi, s.148'den)

1923-1929 yılları arasında 2500 ile 3000 traktör ithal edildi. 1927 yılında yapılan ziraat sayımında (tarım) sayımında ülkenin bütününde 15.711 tarım makinasının bulunduğu görülüyor.

1923 yılı Ekim ve Kasım aylarında onbinlerce işçinin katıldığı grevlere gidildi. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte özellikle yabancı sermayeli şirketlerde grevler başladı. 1924 yılında tramvay, posta, demiryolu işçileri (İstanbul, İzmir), demirciler (Adana), un fabrikaları işçileri greve çıktılar.

1924-1925 yıllarında işçi sınıfı nicel olarak güçsüzdür ama, İstanbul, İzmir, Adana, Bursa gibi kentlerde, maden bölgelerinde, demiryolu çevresindeki yoğunlaşma, buralarda sınıf etkinliğini geliştirmiştir. 1924'de İstanbul'da fedakarca çalışan komünist bir kadro oluştu.

Grevlerin tümü, iş koşullarının ağırlığından, ücretlerin azlığından kendiliğinden patlıyordu. Buna rağmen, ulusal kurtuluş savaşı boyunca İstanbul'daki işçiler, örgütlenmeye ve gerçekten kendi sınıf çıkarlarını savunmayı amaçlayan sendikalar kurmaya başladılar. Genç işçi sınıfının mücadelesinde diretmesi, yeni grevler 1925 yılına kadar sürdü. O yıl Takrir-i Sukun Yasası çıkarıldı. Yasa, her türlü muhalefeti ve rejime karşı çıkan her sesi cezai önlemlerle susturuyordu. Bu dönem, işbirlikçi burjuvazi ve Kemal yönetiminin işçi sınıfına çok yönlü saldırısı karşısında, işçi sınıfının zorunlu geri çekilmesiyle kapandı.

1925 yılında öşür ve aşar vergileri kaldırıldı. Bunun yerine, tarımda gerçekleştirilen üretim değerinin %8-10'u ölçüsünde parasal vergi getirildi. Aynı verginin kaldırılarak yerine parasal verginin konulması Kemalist hükümetin burjuva nitelikli düzenlemelerine işaret eder. Genel olarak Kemal hükümetinin önlemleri, köydeki toprak ilişkilerinin kapitalist yoldan evrimini hızlandırma anlamı taşıyordu. Ancak toprak ağalığının sürmesi bu gelişmenin ayak bağlarından birini oluşturuyordu. Türkiye'de toprak ağaları, 30-40 yıllık göreceli olarak sakin bir dönemden sonra, yavaş yavaş kapitalist yönde evrim gösterdiler. Ortakçılık on yıllarca

sürdü. Feodalizmin kalıntılarının ekonomik temeli, toprak ağalığının ve ortaklığın sürmesidir. Büyük toprak sahiplerinin ve köylülüğün farklılaşması, feodal kalıntıların çözülmesi tedricen kırsal alanlarda kapitalist işletmelere dönüşmeyle sonuçlandı.

1927 yılında Teşvik-i Sanayi Yasası çıkarıldı. Yasaya göre işletme açana 10 hektarlık toprak veriliyor, gerekli malzemenin ve makinelerin ithalinde gümrük vergilerinden muaf tutuluyordu. Çıkarılan yasa sanayileşme yolunda atılan ilk adımları belirlerken, 1928 yılında ayakta kalan son işçi sendikaları da kapatıldı.

1927 sanayi sayımına göre, 63245 işletmede 256. 855 kişi çalışıyor(15). İşletmelerin % 4' ü fabrikadır. Belirleyici olan manüfaktür aşamasıdır.

20 Nisan 1924 tarihli Anayasa'ya yansıdığı biçimiyle, ulus bir bütün olarak görülüyor. Ulusda çıkar çatışması değil, dayanışma fikri ön plana alınıyordu. Bunun doğal sonucu tek partili sistemdi.

1923-1929 yıllarında, serbest rekabetin olmayışı, işçi ve köylü gibi emekçilerin örgütlenmesinin ve haklarının yasaklaması vb. olgular dönemi, gerçek anlamda bir liberalizmden uzaklaştırır. Liberalizm diyenler, bu dönemde burjuva sınıfının çıkarlarını korumanın birinci planda olmasından hareket ediyorlar. Ama aynı dönemde her alanda bireysel özgürlük ve kişisel davranışlar serbest değildi. Çoğulcu demokrasi yoktu.

Kendi özgünlükleri içinde, kapitalizm, feodal toplumun bağrında doğup gelişti. Osmanlı feodalitesinin çözülüp, kapitalizme dönüşmesi özelliklerini şöyle sıralayabiliriz.

Birincisi, ülkeye giren yabancı sermaye, kendine ortak, üretken, işbirlikçi sermaye aracılığıyla ülkeyi kapitalistleştirici bir işlev gördü. Ancak bunun kısmen engelleyici yönü de oldu. Engelleyici yön, bundan sonra sıralanan yollar üzerinde görüldü.

İkincisi, kimi küçük üreticinin teşvikler aracılığıyla kapitalistleşmesiydi.

Üçüncüsü , bezirgan'ın küçük üretici ve ustaya siparişleri yolu-

yla da kısmı sağlanan birikimin kullanılması . Bezirganın elindeki ticaret sermayesini özgün koşullarda direkt üretime yatırmasıydı.

ikinci ve üçüncü çok cılız ve yavaş geliyor. Cılız ve yavaş da olsa, böyle bir sınıflandırma yapma daha sonraki yıllardaki sonuçları olacağından önem taşıyor.

Manifaktürde faaliyet gösteren ticaret sermayesinin bazı fabrikaların doğmasına uygun ortam hazırlamasına örnekler verebiliriz. Bursa'da daha 1916 yılında 12 dokuma işletmesini birleştiren "Mensucat Türk Anonim Şirketi". Bu şirkete ipekli dokuma alıcısı tüccar-işverenler girdiler. Kemal döneminde de aynı gelişme görülür. 1925 yılında izmir'de 600'den fazla işçinin çalıştığı bir fabrikaya sahip olan en büyük pamuk ipliği şirketlerinden biri "Şark Sanayi TAŞ" kurulmuştu. İşletmenin ürettiği mallar, tüccar-işverenin siparişlerine göre, dokuma yapan ev işçilerine gönderiliyordu. 1926 yılında devlete ait Maden sanayi bankası tarafından kurulan Yün ipliği fabrikası (400 işçi), özellikle, "halı" kooperatiflerinde birleşen ev işçileri için iplik ürettiyordu. Böylece manifaktür yalnızca özel sanayiın değil, giderek devlet fabrikalarının da türevi oluyordu. Ancak ortak- fabrikatörler, küçük zanaatlar üzerindeki ticari-tefecî faaliyetlerini de sürdürdüler. Örneğin izmir ve Uşak'da büyük halı fabrikatörü olan Pılandızade ailesi, fabrika faaliyetinin yanı sıra halı alım satımı ile de uğraşıyordu. 1930 yılları öncesi, Çolakzadeler en büyük halı fabrikatörlerinden biriydi, aynı zamanda tiftik deri ve diğer malların ticaretini yapıyorlardı (16).

Orta çağdan gelen tefecilik ve ticaret yoluyla oluşan para-sermayenin endüstri sermayesine dönüşmesi Avrupa'daki gibi klasik yolu izlememişse de kendi özgün koşulları içinde bazı benzerlikler taşımaktadır. Ülkedeki imalethaneler ve manifaktürler, fabrika işletmelerinin doğması için bazı koşulları hazırlamıştır.

Aynı dönemde klasik ilkel birikim yöntemleri de kullanılmaya başladı. Devlet tahvilleriyle iç borçlanma yoluna gidildi. Kamusal

borçlanma ilkel birikimin en güçlü kaldıraçlarından biri olarak kısır paraya üreme gücü kazandırdı ve onu sermayeye çevirdi.

Devlete ve isteyene borç verebilecek bankaların kurulması ve bu bankalarda ulusal tasarrufların artması, ulusal borçlanmanın göstergeleridir. 1928-1929 yılları verilerine göre, Türkiye'de 38 banka faaliyet gösteriyordu (17). Bankaların aktif tutarı, 1928 yılında 420,7 milyon lirayı buluyordu. Bunun % 60'ından fazlasını devlete ait Ziraat Bankası aktifleri oluşturuyordu. Aktiflerin % 12,5'i (63 milyon) İş Bankasına aitti. Bankaların güçlenmesi ölçüsünde bunlar içinde yoğunlaşan sermayenin bir bölümü şu yada bu düzey ve biçimde maddi üretimin bazı alanlarına yöneldi. Bir başka deyişle fabrikalar kurulmasına yol açtı.

Ulusal borç sisteminin zorunlu tamamlayıcısı, mülksüzleştirmenin önemli araçlarından biri de modern vergi sistemidir. Verginin büyük bir bölümü kır kesiminde yaşayanlara yüklendi. Devlet gelirlerinin 2 / 3' ü dolaylı vergilerdi. Kısacası devlet gelirlerinin büyük bir bölümü işçinin ve köylünün sırtından çıktı.

Kapitalist sanayiinin gelişmesini kolaylaştırıcı koruma sistemi-ne, gümrük duvarlarının uygulanmasına ise Lozan anlaşmasının bazı maddeleri olanak vermiyordu. Bu maddelerin 1929 da yürür lükten kalkmasıyla korumacılık da sonuna dek uygulanmaya başlanacaktı.

Birikimi sağlayan yöntemlerden biri de sömürgeciliktir. Ülke dışında sömürge eldetme olanağı olmadığından, misaki milli sınırları içinde kalan Kürdistan sömürüldü. Tüm yasal ve kurumsal düzenlemelere karşın, sermaye çok cılızdi. Türkiye geri kalmış bir tarım ülkesiydi. Üstelik 1928 de Osmanlı imparatorluğundan kalan borçların ödenmesi de başlamıştı. 1929 Dünya Ekonomik bunalımının da etkileri hissediliyordu. Hammadde fiyatlarının düşmesinin etkileri iç pazara yansıyordu.

Ülke yönetiminde hem ideolojik hem de sınıfsal açıdan herhangi bir değişiklik olmamasına rağmen, genel olarak 1929 sonrası, devletçilik dönemi (1930-1938) diye adlandırılıyor. Oysa devlet

1929 öncesi de birçok yasal ve kurumsal düzenlemelere, ilkel birikim yöntemlerine başlamıştı. Cumhuriyet' in ekonomik siyaseti baştan beri devletçidir .Devletin de katılımıyla, kapitalistleşme sürecini hızlandırmaya çalışmak asıl çizgidir.Bu anlamda her iki dönem de Kemal'in izlerini taşıması nedeniyle bir bütünsellik gösterir. Devamlılığın göstergesi olarak, teşvik sisteminden yararlanan firmaların sayısını *tablo 7* olarak koyuyorum (18).

iç pazarı yabancı rekabetinden korumak ve sanayi için yükselen bir pazarla ,ticaret sermayesi için de yeni iş olanakları yaratmaya yönelik bir politika, 1930 sonrası geliştirildi. 1930 sonrasında olan, ilkel birikim yöntemlerinin tümünün açimasızca uygulanmasıdır.Bu politika, "ekonomik kalkınma"nın, burjuvazi yaratmanın yöntemi olarak, "devletçilik" biçiminde karşımıza çıkar.

Kurtuluş savaşı, askeri kadrolar ve çekirdek durumudaki ulusal burjuvazi tarafında verildi. Her ikisinin varlığı da emperyalizmin saldırısı karşısında doğrudan tehlikeyeydi.

Tablo: 7 Teşvik Sistemiden Yararlanan Firmaların Sayısı

<u>Yıllar</u>	<u>Sanayi işletmeleri</u>
1923	342
1927	470
1932	1473
1933	1397
1934	1310
1935	1160
1936	1101
1937	1116
1938	1160

Kaynak: Haldun Derin, Türkiye'de Devletçilik, İst. 1940, s.83-85

1923 yılından 1929 yılına kadar uzanan yıllarda emperyalizm, savaş sonrasıyla dünya ekonomik bunalımı arasında bulunmaktaydı. 1929' da tüm kapitalist ülkeleri sarsan büyük bunalım hammadde ve tarımsal fiyatları, sinai fiyatlara göre büyük ölçüde gerilettiler. Hammadde ihraçatçısı tüm az gelişmiş kapitalist ülkelerde büyük sarsıntılar yarattı. İsmet paşa hükümeti, krize karşı tepkisini dış ticareti korumacılık doğrultusunda düzenleyerek gösterdi.

4. Kapitalist gelişme yılları (1930- 1945)

Bu dönemin temel yaklaşımı, "özel sektör", burjuvazi yaratmak ve onu korumak olduğu için bütün ekonomik etkinlikler, temelde özel girişimciliği desteklemeye yöneliktir. Devletin ekonomik yaşama karışması kaçınılmazdı.

Hükümet, 1930 yılı başında, ekonomik bunalıma karşı bazı önlemler aldı. Bu önlemler iki amaca yönelikti. Birincisi, kamu harcamalarını gelirlere uygun olarak dengelemek, ikincisi, dış alımlara sınırlamalar getirerek, dış ticaretin açık değil fazla vermesini sağlamak.

Sözde devletçi ekonomik siyasetin somut başlangıcı, Birinci Beş Yıllık Sanayileşme planının 1933 yılında uygulanmaya konulmasıdır. Devletçilik, 1935'den itibaren, Cumhuriyet Halk Fırkasını programına, 1937 tarihinden itibaren de Anayasa'ya girdi.

Birinci beş yıllık plan (1933-1938), Sovyetler Birliği'nden sağlanan dış yardımla yürürlüğe konuldu. İlk sanayileşme planının çizgileri şunlardı:

1. Yerli hammadde kullanmak.
2. Tüketim araçları üretimine öncelik vermek.
3. Yeni fabrikaları bölgesel olarak dağıtmak.

Birinci Beş Yıllık Plan' ın uygulaması ekonomiye belli katkılar getirdi. Anadolu'da yeni fabrikalar kuruldu. Sanayi üretimi belli oran-

da hızlandı. Dokuma, maden, kimya, çimento ve şeker işletmeleri ya tamamlandı, ya da kurulmaya başlandı.

Planda öncelikle ele alınıp yatırımlar yapıldığı halde, pamuklu dokuma, plan dönemi sonunda gene % 53 oranında dışa bağımlı kaldı. Pamuk ipliğinde bu oran % 80, yün ipliğinde % 86, şekerde % 60 ve kağıt ile mukavva da ise % 45 dir (19).

Sanayiın dayanak noktalarını yaratmak ve özel sanayiın gelişme yollarını açmak için büyük işletmeleri devletin kurması esas alındı. Dönemin devletçiliğinin, kapitalist gelişmeyi hızlandırma amacı taşıdığı "resmi " belgelerde de açıklanıyor. Prof. Dr. Afet İnan'dan Yalçın Küçük aktarıyor: "Bu programa hususi teşebbüs erbabı tarafından tesisine imkan görülmeyen sanayi şubeleri ithal edilerek devlet veya milli müesseselerin teşebbüsü olarak kurulmaları düşünülmüştür. Ancak bu ana sanayi, hususi teşebbüs ve sermaye erbabına da çok geniş faideli 'industrie' imkanları bahşedecektir. Devlet teşebbüsü ile kurulacak ana demir sanayii, hususi müteşebbislerin yeniden tesis edecekleri makina, tel, çivi, döküm, boru, civata, vida vesaire fabrikalarına ve sanayie ucuz ve kolay tedarik edilir mamul emtea verecektir " (20).

1935-1939 döneminde ulusal gelirin artış hızı 1929-34 dönemine göre üç kez daha yüksek oldu. % 2,3, den % 6.5'a çıktı. 1938 yılında, 1929'a göre sanayi üretimi % 80 arttı. Aynı dönemde büyük sanayiın artışı % 152 oldu.(21).

Bu dönemde demiryolları, ekonomik kalkınma bakımından anlamlı bir uzunluğa erişti. Türkiye'deki demiryollarının büyük bir bölümü 1940 yılında döşendi. 1923-1940 yılları arasında karayollarının da uzunluğu % 100'den fazla arttı.

Sanayii kesiminin Kaba Ulusal Ürün (GSMH) içindeki görelî payı o günkü fiyatlarla hemen hemen iki katına çıktı. Öte yandan tarım kesiminin görelî payı o günkü fiyatlarla % 10 azaldı. *Tablo 8* (22) ve *Tablo 9* (23) bu konuda fikir veriyor.

Tablo: 8 *Kesimlere Göre "Kaba Ulusal Ürün" (GSMH)*
(1925- 1940)
(Cari Üretici Fiyatlarıyla)

<u>Yıllar</u>	<u>Tarımın KÜÜ'deki Payı</u>	<u>Sanayiini KÜÜ'deki Payı</u>
1925	48.0	9.6
1930	45.7	11.4
1935	35.4	18.0
1940	38.6	18.8

Kaynak: DIE. 1973 a : 479'da hesaplanmıştır.

Tablo :9 *Ulusal Gelir içinde Çeşitli Kesimlerin Payı*
(Yüzde Olarak)

<u>Kesimler</u>	<u>1927</u>	<u>1938</u>
Tarım	% 67	% 48
Sanayii	% 10	% 16
Hizmetler	% 23	% 36

Kaynak: S. Yerasimos; Özkol, S. " Geri Bıraktırılmış Türkiye" İstanbul, 1969 dan aktarıyor.

1936 yılında hazırlanan ikinci beş yıllık plan, kaynak sağlanmasındaki zorluklar nedeniyle uygulanmaya konulmadı. 1938 de sanayileşme için bir başka dört yıllık program kabul edildi. 1939 da önemli ölçüde değiştirilen bu program da pek başarılı olmadı.

Sanayi Teşvik Yasası'ndan 1932'de 1473 işletme yararlanmaktaydı. Bu miktar 1939 da 1144'e, yasanın son uygulama yılı olan

1941 de de 1052'e düştü. Ancak teşvikten yararlanan kamu kuruluşlarının sayısı giderek arttı. Bununla birlikte, toplam içinde kamu işletme sayısı, çok azdır. Özel işletmelerin yarıya yakın bir bölümü, tek kişinin mülkiyetinde, % 17'si adi şirket, % 13'ünün kollektif şirket ve yalnızca % 6'sının anonim şirket olduğu görülür. Bu da teşvikten yararlanan sanayi girişimlerinin daha çok kişisel mülkiyete dayandığı anlamına gelir. Sanayiın belirleyici niteliği, tüketim malı üretimine yönelik olmasıdır.

Üretim yapısını belirlemede önemli bir gösterge de iş yeri başına çalışan miktarıdır. Maden çıkarımı dışında kalan sektörlerde çalışan sayısı, 1933'de ortalama 47 kişiden, 1939'da 84 kişiye yükseldi. Bu da üretim ölçeğinin artmasını gösteriyor.

İşyeri başına çevirici güç ortalaması da üretim teknolojisinin bir göstergesidir. Çevirici güç miktarında da önemli artışlar oldu. Bu durum kağıt başta olmak üzere, dokuma, maden ürünleri, tarıma dayalı sanayii, ve diğer sanayii kolları için geçerlidir.

Tablo: 10 İŞ YERİ BAŞINA ÇEVİRİCİ GÜÇ ORTALAMASI
(BG. OLARAK)

Sektör	1933	1935	1937	1939
Madencilik	1448	1414	1013	3366
Tarıma dayalı sanayi	78.6	103.4	122.7	140.5
Dokuma	57	140	192	384
Orman ürünleri	76	108.8	22.1	266
Kağıt karton	53.8	45.6	25.4	37.5
Bina inşaatı	237.2	388.7	484.2	15.3
Diğer sanayi	114.5	233.7	258.9	577.3
Kimya	29.5	17.4	14.9	14.9
Maden ürünleri	45.8	76.5	135.2	492.4

Kaynak Yakup Kepenek'in Türkiye Ekonomisi kitabından yararlanarak hazırlandı (24).

Sanayi üretiminin dağılımı açısından, yüzde olarak devlet fabrikalarının, özel fabrikaların ve küçük meta üretiminin katkısını karşılaştırabiliriz. Devlet fabrikalarının katkısı, 1939'da, % 25,7; 1941'de, % 26,7; 1945'de % 24.1 dir. Özel fabrikaların katkısı, 1939'da, % 34,3; 1941'de, % 31,7; 1945'de % 43.1 dir. Küçük meta üretimi ise, 1939'da % 40,; 1941' de % 41,6; 1945'de % 32,8 dir (25). Bu yüzdelerden çıkarak, özel fabrikaların küçük meta üretiminin yerini almaya başladığını söyleyebiliriz.

Bu dönemde toprak mülkiyeti ile ilgili yasal düzenlemeler yoktur. Daha çok devletin elinde bulunan toprakların, topraksız köylüye ve göçmenlere dağıtımı devam etti. Ancak 1923-34 döneminde 711 322.5 hektar toprak bu yolla dağıtıldığı halde Haziran 1934-Mayıs 1938 arasında dağıtılan toprak miktarı 299.892.5 hektar ile, bunun % 41'i dolayında kaldı (26). 12 hektardan az toprağa sahip olanlar yüzde olarak, 37.8'i buluyordu. Bu oran 12-32 hektar da, % 27.3; 32-62 hektarda, 17.5; 64-320 hektarda 11.1 ve 320 ile daha fazla hektarda % 6'dır. Küçük ölçekli toprak mülkiyeti bir ölçüde arttı. Ülke topraklarının toplam içinde işleme oranı da arttı. 1927'de % 4,86 olan bu oran, 1934 de, % 10,2 ye, 1940 da % 12,25'e çıktı. İşlenen alan iki buçuk misli artış gösterdi. Aynı zamanda tarımsal kaynaklar da işlenmeye başlandı. Böylece doğrudan doğruya değişim konusu olan teknik bitkilerin artışı da kaçınılmazlaştı. Tarım alanındaki önemli bir gelişme de 1938'de bağımsız bir kamu kuruluşu olan Toprak Mahsuller Ofisi'nin (TMO), destekleme fiyatı tespit etmesi ve alım işlemleri yapmaya başlamasıdır. Genel olarak tarım üreticisinin hala kendi kendine yeten bir köy ekonomisinde yaşadığını söyleyebiliriz. İkinci paylaşım savaşı sıralarında, ilan edilen seferberlik nedeniyle, tarımda üretimde düşüş başladı.

Bu dönemde dış ticaret politikasının başlıca amacı ticaret açığından kaçınmaktır. Bu konuda da Türkiye'de yapılan malların dışalımına sınırlama getirildi. Dış ticaret büyük ölçüde ikili anlaşmalarla sürdürüldü. Dış satım karşılığı dış alım uygulandı. İzlenen

politikalar sonucu, 1938 yılı hariç dış ticaret fazla verdi. *Tablo 11* bu konuda bilgi veriyor (27).

1930'lu yıllarda Almanya'nın Türkiye dış ticaretinde etkili oluşu, 1936 yılından sonra Fransa ve İngiltere'yi de atağa geçirdi. Bu atak sonucu, Almanya'nın 1937 yılında ithalat içi payı, % 42 oranından, 1940 yılında % 11,7'ye düştü. Türkiye'nin yaptığı ihracat içindeki Almanya'nın payı bu tarihler arasında, % 36,5 den, % 8.7'ye düşer. 1938 yılında İngiliz-Türk ekonomik işbirliği kurulur. 1940 yılında İngiltere ile Fransa, Türkiye ile ticari ve mali konularda yeni bir anlaşma imzalarlar. Savaş yılları sırasında Almanya ile ticaret tekrar düzeldi ve Türkiye' nin ithalatında Almanya'nın payı, 1943 de, % 37.7 ye yükseldi. Aynı yıl Almanya'nın Türkiye'nin ihracatında payı, % 23.8 dir (28).

Tablo: 11 Dış Ticaret Verileri, 1933-1945
(Milyon TL)

Yıl	Ihracat	İthalat	Açık (-)
1933	96.2	74.7	21.5
1934	92.1	86.1	5.3
1935	95.8	88.8	7.0
1936	117.7	92.5	25.2
1937	118.0	114.4	23.6
1938	144.9	149.8	- 4.9
1939	127.4	118.2	9.2
1940	111.4	68.9	42.5
1941	123.1	74.8	48.3
1942	165.0	147.7	17.3
1943	257.2	203.0	54.1
1944	232.5	164.9	67.6
1945	218.9	126.2	92.8

Kaynak: Ticaret Bakanlığı ve 50. Yıl s.52'den aktarılıyor.

Toplumsal alandaki önemli düzenlemelerden biri de 1936 yılında çıkarılan İş Yasasıdır. Yasa, haftalık çalışma süresini 48 saat olarak saptarken, sendika kurma, toplu iş sözleşmesi ve grev haklarını benimsemiyor, iş uyuşmazlıklarının çözümünü "zorunlu hakem" düzenlemesine bırakıyordu. 1940 tarihli Milli Koruma yasası ile de, kadın ve çocukların çalışmayla ilgili bazı hakları askıya alıyor, haftalık iş tatili kaldırılıyordu. 3 Nisan 1944 tarihli yasa, işverenlere işçileri işyerine bağlamak için zor kullanma hakkı da tanıdı. İşçi örgütlerinin yasak oluşu, tabandan gelebilecek denetimi de olanaksızlaştırıyordu.

Başka bir gelişme de okur-yazar oranının 1935'de % 24,4 den, 1945'de 30,2'ye yükselmesidir. Aynı yıllarda şehirleşme çok sınırlı kaldı. 1945 yılında nüfusu onbin den fazla yerlerde yaşama oranı, % 18.4' dü. Toplam nüfus aynı yıllarda, 18.8 milyondur (30).

Genel olarak bu dönem, ilkel birikimin yaratıldığı, fabrikalaşmanın gelişmeye başladığı, ancak hala kapitalizmin tarih öncesi ilişkilerinin sürdüğü, tarımda köylünün toprağından tam koparılmadığı, devlet aracılığıyla tam teşvikle özel girişimcilerin desteklendiği hızlı kapitalist gelişme yıllarıdır. Ancak ülke, hala bazı feodal özelliklerini koruyan bir tarım ülkesidir.

Tek parti CHP' nin kolları artık ticaret ve gelişmeye başlayan sanayi burjuvazisini, eşraf ve büyük mülk sahibini, tek parti yönetiminde devleti kullanarak güçlenmiş bürokrasiyi, örgütlenme hakkı elinden alınmış işçi sınıfı ve köylülüğü kucaklamaya yetmiyordu.

Dönemi şöyle özetleyebiliriz:

Birincisi, ulusal gelirde artış ancak iki buçuk misli oldu. Çoğu ticaret alanındadır.

İkincisi, özlenen endüstri sermayesi istenen ölçüde birikmedi. Bir başka deyişle fabrikalaşma tamamlanamadı. Bununla beraber fabrikalaşmanın manifaktürün yerini almaya başladığını söyleyebiliriz.

Üçüncüsü, hizmet ve sanayi kesimi, tarım kesiminin zararına olarak ulusal gelirden daha çok pay aldılar. Tarım kesiminde hoşnutsuzluk birikti.

Dördüncüsü, işçi sınıfından korku, bu sınıfa tam bir baskıyı getirdi. 1930 sonrası kurulan örgütlenmeler hemen kapatıldı. İkinci Paylaşım savaşı sırasında işçi sınıfı üzerinde artan baskılar, işçi sınıfında savaşımçı örgütlenme istemini biriktirdi.

Beşincisi, Emperyalistler arası paylaşım kavgasının ve nüfuz yarışının tam ortasında kalınmasa da (sıcak savaşa girmek anlamında), bu güçlerin çekişmesinin Türkiye üzerindeki etkileri duyuldu.

Altıncısı, burjuvazi banka sermayesiyle büyüme eğilimi göstermeye başladı. İçinde 13 milletvekili bulunan İş Bankası yönetim kurulu küçük bir meclis görünümünü aldı.

Yedincisi, Kemal'in "devrimleri", bürokrasi aracılığıyla burjuva sınıf egemenliğinin birer aracı durumuna getirildiler. İdeolojisi ile baştan beri iktidarda olan burjuvazide de bürokrasiyi araç olarak kullanmayı bırakıp iktidarı tam olarak ele geçirme özlemi doğmaya başladı.

Sekizincisi, yöneticiler somutta CHP, kitlelere gitikçe yabancılaştı. Tek parti ile yönetim zorluğu iyice ortaya çıktı. Gelişmeler çok partili düzeni çağırıyordu.

Dokuzuncusu, Sermaye birikimi, iç pazarın aşırı dar olmasına neden olan, kendi kendine yeterli köy ekonomisinin çözülmesini gerektiriyordu.

Kaynaklar:

- 1.Stefanos Yerasimos, *Az gelişmişlik sürecinde Türkiye* ,Gözlem yayınları. 1980, s.143
2. a.g.y. s.187
- 3.Yakup Kepenek, *Türkiye Ekonomisi* , savaş yayınları. 1984, s.18
- 4.a.g.y. s.20
- 5.a.g.y. s.16
- 6.Stefanos Yerasimos, a.g.y. s.516
- 7.Oya Baydar, *Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi (1)* ,infograph, Frankfurt a.m. BRD, 1982, s.77
- 8.Yakup Kepenek, a.g.y. s.34
9. Yalçın Küçük, *Türkiye Üzerine Tezler 1* . Tekin Yayınevi, 1980, s.45
- 10.Oya Baydar, a.g.y. s. 192
- 11.Karl Marx, *Kapital* , c.1. Sol Yayınları, 1975, s. 753
- 12.Yakup Kepenek, a.g.y. s. 37
- 13.Oya Baydar, ag.y. 336
- 14.Stefanos Yerasimos, a.g.y. s.667
- 15.a.g.y. s.687
- 16.Y.N. Rozaliyev, *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişme Özellikleri* , Onur Yayınları, 1978, s.94-95.
- 17.a.g.y. s.106
- 18.Yalçın Küçük, *Planlama Kalkınma ve Türkiye* , s.234
19. Mehmet Altan, *Süperler ve Türkiye* , Afa Yayınları, 1986, s.59
20. Yalçın Küçük, a.g.y. s.250
21. a.g.y. s.252
22. Emre Kongar, *Türkiye' nin Toplumsal Yapısı* , Remzi Ki-tapevi, 1981, s.232
23. Stefanos Yerasimos, a.g.y. s.697
24. Yakup Kepenek a.g.y. s. 78-79

25. Yalçın Küçük, *Planlama Kalkınma ve Türkiye* , s. 253
26. Yakup Kepenek, a.g.y. s.72
27. a.g.y. s.80
28. Stefanos Yerasimos, a.g.y. s.709
29. a.g.y. s.703
30. Yakup Kepenek, a.g.y. s. 82.

İKİNCİ BÖLÜM

KAPİTALİZMİN EGEMENLİĞİ

Bu bölümde, bazı benzer özellikler taşıyan 1945 - 1960' ı kapitalist üretim biçiminin egemen olma, 1960 -1980 ' ni de işçi sınıfının savaşımının yükselme yılları olarak yazacağım. Kapitalist üretim biçiminin egemenliğine ulaştığı 1945 ve 1960 yıllarına geçmeden önce, geçişin biçimi üzerinde durmak istiyorum.

1. Kapitalist üretim biçimine geçiş

Para ve meta kendi başına sermaye değildir. Bunları sermayeye dönüştürmek için bir yandan başka insanların işgücünü satın alarak, ellerindeki değerlerin toplamını artırmaya istekli, para üretim ve geçim aracı sahibi, öte yandan emeklerini satan, özgür emekçi olması gerekir. Meta pazarındaki bu kutuplaşmayla, kapitalist üretimin temel koşulları doğar. Kapitalist sistem, emekçilerin

emeklerini gerçekleştirebilecekleri araçlarda mülkiyetten tamamen ayrılmasını varsayar. Kapitalist üretim bir kere kendi ayakları üzerine bastı mı yalnızca bu ayrılığı korumakla kalmaz, aynı zamanda onu sürekli genişleyen ölçüde yeniden üretir. Dolayısıyla kapitalist sistem için yolu temizleyen süreç, üretim araçlarının sahipliğinin emekçinin elinden alınmasından başka bir süreç değildir. Öyle bir süreç ki, bir yandan toplumsal geçinme ve üretim araçlarını sermayeye, öte yandan doğrudan üreticileri ücretli işlere dönüştürüyor.

Büyük kapitalist işletmelerin kurulması için gerekli büyük parasal zenginliklerin yaratılmasında başlıca yöntemleri Marx şöyle sıralıyor:

1. Koloniler, sömürge sistemi
2. İç borçlanma, ulusal borçlanma
3. Modern vergi sistemi
4. Koruma-himayecilik sistemi.

Marx şunu söylüyor : " Bu metodlar (Yukarıda sıralanan y.n.), kısmen kaba güce dayanıyor. Ama hepsi, feodal üretim biçiminin kapitalist biçime dönüşüm sürecini, serde olduğu gibi, çabuklaştırmak ve bu dönüşümü kısaltmak için, toplumun yoğunlaşmış erkini (gücünü) kullanır. Zor, yenisine gebe her eski toplumun ebesidir. Onun kendisi ekonomik bir güçtür" (1)

Kapitalizm, artı emek ile gerekli emek arasındaki orantıyı değiştirerek gelişiyor. Emek üretkenliğinin gelişmesindeki 3 tarihsel evre, basit kooperasyon (basit el birliği), manifaktür ve fabrika aşamaları oluyor. Tarihsel planda emek üretkenliğini artırmanın ilk ve en basit şekli, basit el birliğidir. Başlıca özelliği, aynı nitelikte bir iş yapan belli sayıda işçinin bir atelyede toplanmasıdır. İşçilerin birlikte çalıştıkları süreç içinde kimilerinin bazı işlerde kimilerinin de diğerlerinde başarılı olmaya başlamalarıyla, atelyelere işbölümü girmeye başladı. İşbölümü ve el tekniği üzerine kurulmuş işletmelere manifaktür deniyor. Manifaktür ve el birliğinin benzerliği, ikisinde de el emeğinin sürüyor, olmasıdır. Üretim araçlarında bir

ilerleme yoktur. Değişen işgücünün örgütlenmesidir. Bu nedenle Marx bu iki aşamaya kapitalizmin subjektif biçimi diyor. Kapitalizm derinliğine egemen olamıyor.

"Aynı zamanda, manifaktür, toplumun üretimini ne tam olarak ele geçirebildi, ne de onu en dibine kadar devrime uğratabildi. O, kasaba zanaatkarlarının ve kırsal domestik endüstrilerin temeli üzerinde bir ekonomik sanat eseri gibi yükseldi. Gelişmenin belli bir aşamasında manifaktürün dayandığı dar teknik temel, üretimin manifaktürün kendisince yaratılmış olan gereksinimleriyle çelişkiye düştü" (2).

Marx'ın yukarıdaki söylediklerinden, manifaktürün toplumu ele geçirememesinde iki engel sayabiliriz.

1. Üst yapı olarak eski üretim biçimi üzerine oturması
2. Manifaktürün teknik temelinin darlığı.

Çelişkinin çözümü, makinalaşmada bulundu. Manifaktür, fabrikaya geçiş için gerekli koşulları hazırladı. İşlemlerin basitleştirilmesi, işçinin kolları yerine makinenin geçmesini sağladı. Farklı işlemlerin yapımı, iş aletlerini geliştirdi. Manifaktür fabrika için becerili işçi kadroları hazırladı. Manifaktürün tarihsel rolünü kısaca böyle özetleyebiliriz.

Marx, fabrika aşaması için" kapitalizm şimdi objektif oldu", diyor. Fabrikaya geçiş, kapitalist üretim biçiminin kesin olarak yerleşmesini gösterir.

" Makinanın kendisi makinayla üretilir üretilmez, kömür ve demir madenciliği, metal endüstrileri ve ulaşım araçları devrime uğrar uğramaz, kısacası, modern endüstri sistemiyle üretimin gerektirdiği genel koşullar yerleşir yerleşmez, bu üretim biçimi, hammadde arzından ve ürünün elden çıkarılmasından başka hiçbir engel tanımayan sıçramalarla ve fırlamalarla, birden yayılma kapasitesi, esnekliği kazanır... modern endüstrinin belli merkezlerinin gereksinimlerine uyan, yeni ve uluslararası bir iş bölümü filizlenir. ve dünyanın bir bölümünü, ana olarak endüstriyel alan olarak kalan, öteki bölümünün ihtiyaçlarını karşılayan, ana olarak

tarımsal üretim alanına dönüştürür" (3).

Türkiye'de tarımda kapitalizmin gelişmesi, yukarıda Marx'ın yıllarca önce de söylediği gibi işbölümü içinde, emperyalist devletlerin Türkiye ekonomisine etkileriyle karmaşık bir durum göstermekle birlikte, *Prusya biçiminde* yürüdü. Sadece tarımda değil, tüm kapitalizmin gelişmesinde Prusya tipinin özellikleri görülür.

1.özellik, feodal sınıfların kapitalistleşmesi.

2. özellik, yavaş yavaş olması. Türkiye'de egemen sınıflar, devlet erkini de kullanarak gelişmeyi hızlandırma yoluna gittiler.

Kapitalizmin alt biçimlerinden gelişkin biçimlerine geçiş, köydeki toprak ağası-zengin köylü zümresinin yalnızca bir bölümünü kapsadı ve köylülüğün geniş kitlelerinin görülmemiş biçimde yoksullaşması ve çözülmesiyle birlikte gerçekleşti. Bu ise, tarımda köylülüğün hızlanan çözülme süreciyle, ekilen toprakların büyük bölümü üzerinde sürmekte olan ağalık mülkiyeti arasındaki çelişkileri daha da keskinleştirdi. Keskinleşme, toprak reformu tartışmalarıyla başlayan siyasal çeşitlenme, hak ve özgürlüklere konmuş olan sınırlamaların bir ölçüde de olsa yumuşatılmasıyla, yeni partilerin kurulmasına yol açtı.

Tarımda sermaye birikiminin etkisi görülmeye başlandı. II. Paylaşım Savaşı sonrası, Türkiye'de kapitalizmin ilkel biçimleri yerini gelişmiş biçimlere bıraktı. Bu olgu birçok ekonomik göstergeye yansdı.

19. yüzyılın başlarında başlayan ilkel birikimin, ikinci paylaşım savaşı sonrası Türkiye'de büyük ölçüde tamamlandığını söyleyebiliriz. Savaş sonrası Türkiye'nin elinde önemli miktarlarda altın, döviz ve ticaret sermayesi vardı. 1945 sayımına göre, il ve ilçe merkezlerinde nüfus, % 24.9 oldu (4). Özellikle 1930-1945 yılları arasında, yukarıda saydığımız ilkel birikim yöntemlerinin Türkiye'ye özgün biçimde acımasızca uygulanmasıyla, birikim sağlandı diyebiliriz.

2.Kapitalizmin egemenliği (1945- 1960)

Bu yıllar fabrikalaşmanın egemen olduğu, kapitalizmin üretim biçimi olarak yerleştiği yıllardır.

Savaş sırasında, karaborsa ve öteki olağanüstü yolların kullanılması sonunda ,aracıların elindeki birikim önemli düzeye erişti. Bu düzey, sanayi yatırımları için gerekli sermaye gereksinimlerini karşılamaya yetecek bir niceliğe işaret ediyordu. Böylece, Kırsal kesimin pazara açılması, hızlı kentleşme ve buna bağlı yeni birikim olanakları gelişti.

1944 yılında hükümetin başlattığı 3. Beş Yıllık Plan çalışmaları, 1947 yılında tamamlandı. Plan, yardım etmesi mümkün ülkelerin Ankara'daki temsilciliklerine dağıtıldı. Nedeni, Plan'ın % 49 oranında, dış yardıma göre hazırlanışıydı. Plan CHP hükümeti tarafından uygulanmaya konulmadı. Bununla beraber, 1950 yılında iktidara gelen Demokrat Parti, planın genel ilkelerini benimsedi. Demokrat Parti' nin izlediği ekonomik siyaseti, bu plan önemli ölçüde etkilemiştir.Bu noktayı bir devamlılığı göstermesi açısından belirtiyorum.

1947 Planı, tarım, haberleşme, sulama, enerji, demir ve çelik, çimento, maden ve sanayi alanlarını, temel etkinlik noktaları olarak kabul ediyor ve özellikle tarımsal gelişme üzerinde odaklaşıyordu.

1950'den önce hazırlanan Dünya Bankası'nın Raporu'nda Türkiye şöyle değerlendiriliyordu:

"a) Türkiye'deki düşük gelir düzeyi yatırımlara ayrılabilen kaynakları büyük ölçüde sınırlamaktadır. Türkiye'de özel biriktirim küçüktür ve gelir önemlice artıncaya kadar düşük kalacaktır.

b) Endüstriyel gelişmeye, tarımın aleyhine olarak verilen ağırlık çok fazla olmuştur. Tarım öne çıkmalıdır. Tarımda verimlilik artmadıkça, endüstri için gerekli besin ve işgücü sağlanamaz.

c) Türkiye'de yatırımların dağılımının uygun mekanizması yoktur. Özel girişim düzeninde, ekonomideki bir hata, iflasla sonuçla-

nacağı için kendiliğinden ortadan kalkar. Kamu işletmeciliğinde hata olarak kalır.

d) Hükümetin mali politikası, para çıkarımı, emlakçılığı ithalatçılığı karlı hale getirmiştir.

e) Eğitim endüstrinin gereksinimlerine ayak uyduramamıştır. Eğitimin her alanında uzmanlaşma ihmal edilmiştir" (5).

Dünya Bankasının görüşleriyle, Türkiye'de bu yıllar arasında yapılanlar benzerlik göstermektedir. Özel kesime öncelik verme, kamu kesimini ulaştırma başta olmak üzere alt yapı faaliyetlerine kaydırma ve dış finasmana dayanma politikaları etkili olmaya başladı.

Türkiye'nin savaş sonrasında dış yardım arayan bir ülke konumuna gelmesi sadece ekonomik nedenlere bağlanamaz. Savaş öncesi ülke giderek İngiltere'ye yaklaşmaya başladı. Savaşın bitiminden sonra ABD, etkinlik açısından İngiltere'nin yerini aldı. Türkiye-ABD yakınlaşması, Türkiye'nin ekonomi politikasının oluşmasında ABD'nin belirleyici bir rol oynaması sonucunu getirdi. 1945 yılında Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki anlaşmanın Sovyetler tarafından tek taraflı bozulması, Sovyetlerin Boğazlar'da statü istemi de Türkiye'yi iyice ABD'ye yaklaştırdı.

ABD 1947 ve sonrasında, Truman Doktrininin uygulanması ve Marshall Planı çerçevesinde Türkiye'ye birçok uzman yolladı. Dünyanın iki kutuplu döneme girmesi ve soğuk savaşın başlamasıyla birlikte Sovyetler'le sınır komşusu Türkiye, ABD için özel anlam taşımaya başladı.

Avrupa'nın yeniden inşası için, tarım ürünlerine ve madencilik üretimine gereksinim vardı. Türkiye, tarımsal üretimini artırarak, bu alana cevap verebilirdi. Türkiye'ye seçilen rol böyle oldu. Bu amaca ulaşmak için de tarımın makineleşmesi ve zengin karayolu gerekiyordu. Traktör sayılarındaki artışı (6) *tablo 1* ve karayollarındaki gelişmeleri de (7) *tablo 2*'den görebiliriz.

1950 ve 1960 arası Demokrat Parti dönemini değerlendirirken yapılan bazı saptamalar, 1. yabancı sermayeyi yeniden çağırdığı,

2. devletçilik yerine liberalizmi getirdiği doğru değildir.

Yabancı sermayeye dayanmanın, yukarda da belirtildiği gibi CHP döneminde başladığı açıktır. CHP hükümetinin burjuvazi yetiştirmeye yönelik devletçiliği ile DP nin devletçiliği aynı doğrultudadır. DP'de, burjuvazinin işini kolaylaştıracak alanlarda, devletin ekonomik etkinliklerinin egemen olduğu bir siyaset izledi. 1930'lardan sonra uygulanan "devletçi" siyaset, kapsamlı bir planlama ile yönetilecek "kollektivist" bir ekonomiyi öngörmemişti. Tam tersine, bu "devletçiliğin" ardında yatan temel fikir, özel girişimcilerin yatırım yapmadıkları alanlara yatırım yaparak özel kesimin eksikliklerini tamamlamaktı. Ayrıca, 1950'lerden sonra uygulanan "liberal" siyaset de öne sürüldüğü gibi liberal olmaktan çok uzaktır. Devlet her alanda mudahaleciliğini yeterince gösterdi. Tablo 3 de imalat sanayinde devlet kuruluşlarının yüzdesi bu gerçeği ifade ediyor (8).

1953'den sonra Kamu iktisadi Teşekkülleri' ne (KİT) ayrı bir önem verildi. KİT' in sermayeleri artırıldı varolan KİT'den ayrılarak ya da tümüyle yeni KİT kuruldu. Kamu kesiminin nicel ve nitel olarak bu dönemde genişletildiği görüldü. Kamu kesiminden özel kesime sermaye, bazı ortaklıklar oluşturularak da aktarıldı. KİT-özel sermaye ortaklıklarından o dönemde kurulan günümüzde de faaliyette bulunan 38 ortaklık vardır. Bu ortaklıklardan üçü de 1946 öncesinde kuruldu. Yabancı sermayeye dönüş siyaseti de 1950' lerde değil, 1938' lerde başladı. Sözü edilen konuları burjuvazinin belli noktalarda kızıl bir şerit gibi hep aynı politikayı izlemesi açısından belirtiyorum.

Devletçilik ve liberalizm şeklinde bir dönüş olmamakla beraber, egemen sınıfların politikalarında zaman zaman sapmalar oluyor. Ancak kalıcı olan kapitalizmin ve burjuvazinin çıkarının esas alınmasıdır.

Toplumsal çelişkiler ışığında 1945'lerde çok partili sisteme geçiş zorunluluk oldu. 1948 yılında toplanan İstanbul İktisat Kongresi, özel girişimciliğin ekonominin yönetiminde daha aktif söz sahibi

olmasını ve yabancı sermayeyi çağırır kararlaştırdı.

Tablo:1 *Başlıca Tarımsal Girdileri Sayısal Dökümü*

Yıl	İşlenen alan (bin hektar)	Traktör sayısı	Tarımsal kredi (Milyon TL)-
1945	12 664	1 156	1 139
1946	13 093	1 356	176
1947	13 575	1 556	243
1948	13 900	1 756	236
1949	13 264	9 170	227
1950	14 542	16 585	412
1951	15 272	24 000	646
1952	17 361	31 415	1 067
1953	18 812	35 600	1 213
1954	19 616	37 743	1 497
1955	20 998	40 282	1 558
1956	22 453	43 727	1 888
1957	22 161	44 144	2 108
1958	22 765	42 525	2 161
1959	22 940	41 896	2 313
1960	23 264	42 136	2 392
1961	23 076	42 505	1 682
1962	23 215	43 747	1 953

Kaynak: İşlenen alan ve traktör sayısı :DiE TİY 1968 s 165.

Krediler: 1945-48, Bulutay, Tezel, Yıldırım Tablo ek 40.

1949-1962 Ziraat Bankası'nın verdiği krediler :DiE s.361

Tablo :2 *Karayollarının Uzunluğu 1923-1960*
(Kilometre olarak)

Yıllar	Kilometre	Bir önceki döneme göre artış
1923	18 335	-
1930	29 636	11 301
1940	41 582	11 946
1950	47 080	5 498
1960	61 542	14 462

Kaynak Bayındırlık Bakanlığı, 1973, 89.

Tablo:3 *Örgütlü imalat sanayiinde kuruluşların yüzdesi*
1950-1960 (1000 TL)

Yıllar	Katma değer	Kamu kuruluşlarının yarattığı katma değerın tüm içindeki yüzdesi	Sabit sermaye yatırımları	Kamu kuruluşları sabit sermaye yatırımlarının tüm içindeki yüzdesi
1950	733 721	58.3	79 019	53.9
1951	866 094	59.2	122 512	55.8
1952	1 111 575	61.3	124 507	46.8
1953	1 366 530	55.7	235 896	44.7
1954	1 510 595	50.5	290 985	61.5
1955	1 868 108	50.1	373 282	59.1
1956	2 172 129	47.3	516 438	61.1
1957	2 924 874	44.4	376 662	54.3
1958	3 868 322	43.9	427 811	57.8
1959	5 388 582	54.4	449 369	36.5
1960	5 930 380	59.1	537 004	48.3

Kaynak DİE, 1973 a 206-207'den hesaplanmıştır

1947'lerden itibaren yabancı sermaye ile bütünleşme görülmektedir. 1947 de çıkarılan Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu'nun yeterli görülmemesi üzerine, 1954 de 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu çıkarıldı. 1947 lerden sonra izlenen ekonomi politikalarında geniş ölçüde ABD'nin görüşlerini yansıtan "Thornburg", "I.C.A", "I.B.R.D." raporları etkili oldu. Bu politika sonucu dış ticarette açıkların kural olduğu dönem başladı. *Tablo 4* dış ticaret açıklarını gösteriyor (9).

Tablo: 4 *Dış Ticaret Verileri 1946-1962*
(Cari fiyatlarla, milyon TL)

Yıllar	İthalat	İhracat	Açık (-)
1946	223.9	432.1	208.2
1947	685.0	625.2	- 59.8
1948	770.1	551.0	- 219.1
1949	812.3	693.9	- 118.4
1950	799.9	737.6	- 62.3
1951	1 125.8	879.4	- 246.4
1952	1 556.6	1 016.2	- 540.4
1953	1 491.1	1 109.0	- 382.1
1954	1 339.4	937.8	- 401.6
1955	1 393.4	877.4	- 516.0
1956	1 140.6	854.0	- 286.6
1957	1 112.0	966.6	- 145.4
1958	882.3	692.4	- 189.9
1959	1 316.0	990.6	- 325.4
1960	2 213.7	1 721.2	- 492.5

Kaynak: DİE TİY.1968 s 309

Bu dönemde sanayi kesimi canlılık kazandı. Yapılan bir araştırmaya göre, 1961 yılında belirli büyüklüğe kavuşmuş girişimcilerin % 2.4'ü, 1923 den önce, % 16.2'si 1923-1939 arası, % 18.4'ü 1940-1945 arası ve % 59.7 si 1946-1960 yılları arasında kurulmuştur (10).

Tarımsal değişim ve kentleşmeye bağlı olarak (1960 yılında il ve ilçe merkezlerinde nüfus % 31.9'a ulaşmıştı.), daha öncesine nazaran iç pazarın genişlediği görüldü. 1945 de devlet toptaklarının topraksız ve yoksul köylüye dağıtılımı şeklinde uygulanan toprak reformu sonucu, 33 bin aileye toprak dağıtıldı. Demokrat parti zamanında ise, 312 bin aileye toprak dağıtıldı. (Üstelik aile başına verilen toprak % 20 fazlaydı.) Sahiplerinin ekip biçtiği işletmelerin sayısı, 1950' de 2,3 milyonken, 1952 de 2,5 milyona 1961 de 3,1 milyona ulaştı (11). 1950-1960 yılları arasında Köylüler küçük meta üreticileri olarak pazara açıldılar, pazarla bütünleştiler.

1950-1960 yılları arasında sanayi kesimi tarım kesimine oranla hızla gelişmiş olsa bile, bu kesimin GSMH içindeki payı ancak % 21,7'den % 22.3'e yükseldi . *Tablo 5* de GSMH'daki paydan en çok hizmet sektörünün yararlandığını görüyoruz (12).

Tablo: 5 G.S.M.H. içinde çeşitli kesimlerin payı 1950-1960

Kesimler	1950	1953	1955	1960
Tarım				
İndeks: 1950 = 100	100	141	123	152
G.S.M.H. Yüzdesi	48.9	49.5	44.5	42.8
İmalat sanayii ve inşaat				
İndeks: 1950 = 100	100	140	143	178
G.S.M.H. Yüzdesi	21.7	21.9	23.0	22.3
Öteki kesimler				
İndeks: 1950 = 100	100	135	150	206
G.S.M.H. Yüzdesi	29.4	28.6	32.5	34.9

Kaynak: O.E.C.D. "Le developpement de l'agriculture.. "

Bu dönemin önemli özelliklerinden biri de işgücünün sayısal ve niteliksel değişiminin hızlanmasıdır. Yeni iş alanları açılırken, ücretli işçi sayısında önemli artışlar oldu. 1950 yılında 342.000, olan sigortalı işçi sayısı 1950-1960 döneminde % 80 oranında artarak 1960'de 620.900'e ulaştı (13). Sigortasız işçi sayısı ve tarım işçileri sayısı açısından elimizde yeterli istatistik bulunmuyor. 1960'da 1 milyon tarım proleterinin varlığı hesaplanıyor (14). 1960 yılında ücretli sayısı ise 2.4 milyona çıktı (15).

1950-1952 yıllarında 76 bin toprak ağası aile, 328 bin zengin köylü, 553 bin orta köylü, 1 milyon 570 bin yoksul aile, 350 bin de topraksız aile kırlarda yaşıyordu. Tarımda 3,5 milyonu aşkın gizli işsiz vardı (16).

1923-1945 yılları genellikle tek parti dönemi olarak biliniyor. Oysa işçi sınıfı ideolojisi ve örgütlülüğü açısından bu doğru değildir. Bu dönemde hep iki parti var oldu. CHP ve TKP. Türkiye Komünist Partisi hiç bir zaman Meclis'te olamadı ama, muhalefette hep var oldu, etkileri hissedildi.

1925'de Şeyh Said isyanı sonrası her türlü politik örgütlenme yasaklandı. Bu yasaklardan en çok nasibini alan TKP, 1932 yılında üçüncü Kongresini topladı. 1946 yılındaki 6 aylık süre dışında hiçbir zaman legalde gerçek kimliğiyle örgütlenme yapamadı. Ama işçi sınıfı içinde hep var oldu. 1925, 1927, 1929, 1931, 1944 ve 1951 tutuklamalarıyla 1953 davaları birbirini izledi. Türkiye'de komünist ve sosyalistlere yönelik, tutuklama, saldırı ve yıldırma politikaları açısından burjuvazinin politikasında hep bir devamlılık oldu.

1930 başlarında kurulan Serbest Fırka muhalefetten gördüğü büyük ilgi sonucu hemen kapatıldı. İzmir ve çevresinde işçiler, çeşitli yasaklara karşın 5 Eylül 1930'u izleyen günlerde grevlere gittiler. 1938'de kabul edilen cemiyetler kanunu Türkiye'de sınıf varlığından söz edilmeyi yasaklıyordu. II paylaşımla savaşı yıllarında büyük kentlerde ilan edilen sıkıyönetim 22 Aralık 1947'e kadar yürürlükte kallırken, işçi örgütlenme ve mücadelesi-

ni önleme işlevi gördü. 10 haziran 1946 da Cemiyetler Kanunun-
da yapılan değişiklikle işçi mücadelesinde ve örgütlenmesinde
legal canlanma başladı.

Esat Adil Türkiye Sosyalist Partisini ve buna bağlı birçok işçi
sendikasının örgütledi. 1950 de yeniden faaliyete geçen TSP 18
Haziran 1952' de kapatıldı. 1946 da Şefik Hüsnü'nün kurduğu
Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi, sol tabanı bünyesinde
toplamaı başardığı için 6 ay içinde 16 Aralık 1946 da bütün parti-
ler ve sendikalarla beraber kapatıldı. Onbinlerce işçi bu partinin
kurduğu devrimci işçi sendikalarına akmaya başlamıştı. Legal
parti kapatıldıktan sonra, özellikle İstanbul, Ankara ve İzmir olmak
üzere birçok ilde TKP hızla örgütlendi.

1946-1952 yılları arasında onlarca sol dergi ve gazete çıktı. Bu
yıllarda, Soğuk savaşın ve emperyalizmin tam etkisine giren
Türkiye' de amansız bir anti-komünizm dönemi başladı. 1951
tevfikati ile 167 kişi tutuklandı. Partinin yakalanamayan kadroları
yurt dışına kaçtılar. Uzun süre toparlanamayan TKP'nin 1973'lere
kadar süren mültecilik dönemi başladı. Hikmet Kıvılcımlı'nın 1954
de kurduğu Vatan Partisi de 1957'nin son günlerinde kapatıldı.

İşçi sınıfının sayısal artışı, politik mücadelesi," kontrol altında
tutulması gerektiği " mesajını veriyordu. Böylece, işçi sınıfı mü-
cadelesini burjuva icazet sınırları içine hapsetmek amacı
taşıyan Türk-İş 1952 de kuruldu.

Dönemi şöyle özetleyebiliriz:

Birincisi, ülke yönetiminde burjuvazi kesin egemenliği elde etti.
Hızlı bir kapitalistleşme dönemi yaşandı. Lenin'in, " Genç ülkeler-
de kapitalizmin gelişmesi, eski ülkelerin örneği ve yardımıyla, bü-
yük ölçüde hızlanmaktadır " (17), savı Türkiye örneğinde doğru-
lanmıştır.

İkincisi, banka sermayesinin yoğunlaşma ve merkezileşme sü-
reci de hızlandı.

Üçüncüsü, devlet kapitalist sektörü hızla büyüdü.

Dördüncüsü, devlet-özel karma şirketleri biçiminde ve özel

şirketler biçiminde tekeller oluştu. Burjuvazinin çeşitli fraksiyonları arasında çelişkiler dönemi de başladı.

Beşincisi, Türkiye de emperyalist sermaye yayılmaya, yabancı sermaye ile ortak tekeller kurulmaya başlandı. Ulusal egemenlik, ABD 'nin ve güdümündeki kuruluşların etkinliğine girdi.

Altıncısı, işçi sınıfı sayısal olarak anlamlı bir büyüklüğe erişti. İşçi sınıfı ve demokratik mücadelesi her defasında acımasızca boğuldu. Anti-komünizm burjuva ideolojisinin baş silahlarından biri oldu. İşçi sınıfı savaşımı keskinleşmeye başladı.

Yedincisi, çarpık kentleşme, gecekondu dönemi başladı.

Sekizincisi, işçilerin sendikalaşması hızlandı. 1952, de 173 bin üyeli, 211 sendika varken 1959 da 250 bin kişiyi birleştiren 350 sendika vardı (18).

Sınıf çelişkilerinin keskinleşmesi, kırdı ve kentte yoksullaşma, muhalefet hareketi, sınıf savaşımında bir yükselişin habercisiydi. Burjuvazi ve proleterya şeklinde modern sınıfsal kutuplaşma , 1956 yılında üniversite yönetiminin öğrencilere söz hakkı vermemesini protesto etmekle başlayan öğrenci gösterileri, memur ve subayların giderek yoksullaşması toplumda muhalefet basıncı yaratıyordu. DP'nin kalkınmada enflasyonist yöntemlere başvurması aydınlar, bürokratlar üzerinde de tedirginlik yarattı. İthalat kısıtlamalarının kalkması, ve küçük üreticilere verilen kredilerin 1958 de sınırlandırılmasıyla küçük işletmeler de zor durumda kaldı.

Tekel dışı burjuvazi diyebileceğimiz, küçük işletme sahipleri, makine onarım atelyeleri ticaret kuruluşları sahipleri, tekstil, doğramacılık vb. gibi küçük fabrikatörler ham madde dağıtımı üzerine spekülasyon kurmak isteyen büyük burjuvaziden etkilendi. Spekülasyon savaşımı dönemlerinde tekel dışı burjuvaziye etkiliyor. Tekelci burjuvazi henüz cılızdı, ama etkindi. İş, Ticaret, Yapı-Kredi, Garanti Bankaları, Sanayi Kalkınma Bankası, aynı şekilde yarı-devlet ortaklıkları: Türkiye Şeker Fabrikaları Şirketi, Türkiye Çimento Sanayi Şirketi, Türkiye Umumi Mağazalar Şirke-

ti, Denizcilik Bankası vs. Bu şirketlerin sayısı 15'i geçmiyordu ve içlerinde en büyüğü İş Bankasıydı. Burjuvazinin siyasal bakımdan en güçlü kesimi bu bankaların çevresinde toplulaşıyordu. Yeni gelişen büyük burjuvazinin büyüme hırısı, küçük ve orta burjuvazinin çıkarlarını sıkıştırıyordu.

Emperyalizmin ekonomik ve politik etkilerine açık biçimde uygulanan politikalar sunucu, ülke içinde yaratılan değerın büyük bir kısmının gelişkin kapitalist ülkelere akmasına, korumacılığın yarattıklarının da yerli ve yabancı tekeller tarafından bölüşölmesine yolaçtı. Ekonomi dışa bağımlı oldu. Yerli tekellerin henüz çok cılız olmasına karşın ülke yönetiminde etkinlik istemiyle, yaygın ama etkinliğini kaybetmiş tekel dışı burjuvazinin çıkarları belli bir ölçüde çelişiyordu. Tekel dışı burjuvazinin henüz her alanda, tekelci burjuvaziye bağımlı, yedek lastik konumu henüz oturmamıştı.

Bu yıllar, aynı zamanda ücretlerin en düşük olduğu dönemlerdi. Bir sınıftan alınmadan diğerine verilemiyor. Büyük sermayenin, ülkenin çıkarlarının tersine, ekonomik ve politik yardım ve destek aldığı emperyalist tekellerin ve yeni gelişen büyük burjuvazinin çıkarlarını gözetten politikası, sınıflar arasındaki çelişkileri derinleştirici etki yapıyordu. Genel olarak artan pahalılık ve enflasyon, bozulan gelir dağılımı ve doğurduğu tepkiler ordu içinde de yansıma buldu. Bu ortamda 1960 darbesi geldi.

3. Sınıf savaşımının yükseldiği yıllar (1960-1980)

27 Mayıs 1960 da Milli Birlik Komitesi tarafından on yıllık DP iktidarına son verildi. Darbenin Türkiye'nin toplumsal, siyasal ve düşünsel hayatına önemli etkileri oldu.

Ekonominin 1960 darbesi sonrası gelişimi kalkınma planları çerçevesinde incelenebilir. 1960 Anayasa'sının en önemli özelliklerinden biri, 5 yıllık planların hazırlanmasını öngörmesiydi.

Planların amaçlarını şöyle özetleyebiliriz: Birincisi, ulusal geli-

rin artırılması, ikincisi, artan nüfusa prodüktif çalışma alanları yaratılması, üçüncüsü, dışa bağımlılığı azaltılması, dördüncüsü, adil gelir bölüşümünün sağlanmasıdır.

Planlar, hükümetlerin ekonomik ve toplumsal programlarının açık ve ayrıntılı dökümlerinden başka bir şey değildir. Bu programların ana doğrultusu, temel üretim alanlarında yoğun kamu yatırımları yapma, burjuvaziye vergi bağıışıklığı, gümrük kolaylıkları, borçlanma yollarıyla destek olma yönündeydi.

Kalkınma planlarında esas olarak sanayileşmeye öncelik verildi. İlk üç plan döneminde, sinai üretimde plan hedeflerine yakın bir büyüme görüldü. Planlı dönemin sanayileşme politikasının temelini, sinai ürünlerinin dışalımını yerine yerli üretiminin yapılması oluşturdu. Bir başka deyişle, temel tüketim mallarından sonra, dayanıklı tüketim mallarının da yerli üretimi sağlanacaktı.

Dışalım konusu olan sinai malların yerli üretimine geçilmesi için iç pazarın belli bir büyüklüğe erişmesi gerekir. Bu, iç pazarı dışardan gelecek rekabete karşı " korumakla", maliyeti düşürerek sinai malları özendirmekle sağlanır. Bu dönemde işçi ücretlerindeki artışlar raslantı değildir.

Birinci kalkınma planı döneminde (1963-1967) sanayiın büyüme hızı yılda % 10.9, ikinci kalkınma planı döneminde (1968-1972) % 8.7, üçüncü kalkınma planı döneminde (1973-1977) % 9.9 oldu. Sanayide yapısal değişme, planlarda sinai üretim ara ve yatırım malları payının artırılması biçiminde algılanmaktadır. Bir başka deyişle, yeniden üretimde kullanılan girdilerle makine ve araçların yerli üretimdeki payı yapısal değişmenin bir göstergesi sayılmaktadır. Özellikle ikinci planlı dönemden başlayarak, ara ve yatırım mallarında da dışalım yerine yerli üretimin sağlanması temel sanayileşme yaklaşımıdır.

Planlarda öngörülenin aksine, sinai üretim, tüketim malları üretimine yönelik gelişimini sürdürdü. Plan amaçlarıyla uygulanan sanayileşme politikası arasında tam bir uyumsuzluk gelişti. Dış kaynak tasarrufuyla ilgili öngörülerin kısa dönemli, anlık çö-

zömlere dayandırılmasından doğan yaklaşım ve koruma ve özendirme araçlarının kullanımıyla, gerek nitelik, gerekse fiyat yönünden sağlıklı bir iç piyasa yapısına ulaşılabileceği anlayışı gelişmelerde etkili oldu.

Sinai üretim, üç yönlü gelişti. Birincisi, dayanıklı tüketim mallarının yerli üretimi gerçekleşti. İkincisi, önemli ara malların üretimini kamu kesimi üstlendi. Üçüncüsü, dayanıklı tüketim malları üreten girişimcilere yedek parça sağlayan küçük ölçekli üretim gelişti.

Birinci beş yıllık plan sonunda, gayri safi milli hasıla içindeki tarımın payı, 1963 yılında % 41.2 iken bu oran 1967 de % 35.4'e düştü. Aynı dönemde sanayinin payı % 16.3'den % 19.5'e yükseldi.

İkinci beş yıllık planın sonuna doğru, şeker sanayi, halıcılık, pamuklu dokuma sanayi gibi dallar ihracat yapabilecek sanayi kolları oldular. Bu grubun ihracat içindeki payları, 1968 yılında % 7 oldu. Yünlü mensucat sanayi, ipekli mensucat sanayi, gıda maddeleri sanayi, giyim eşyaları sanayi de ülke ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde gelişti. Diğer sanayi kollarından, maden sanayi, makine sanayi, taş toprak, cam sanayi, kimya sanayi, kağıt sanayi, kauçuk sanayi, nakil vasıtaları sanayi belli ölçülerde gelişme gösterdi.

1970'li yılların başında toplam işyerlerinin % 7.9'una kamu kesimi sahip olmasına karşın, katma değerin % 52.7'si bu kesim tarafından üretilmekteydi. Katma değerin % 52.7 sini üretmek için kamu kesimi tüm girdilerin % 4,2'sini tüketmektedir. Özel kesim ise, tüm işyerlerinin % 91.1'ine sahip olmasına karşın, katma değer içindeki payı, % 47.3 dü. O dönem için devlet kesiminin özel kesime göre daha ileri bir teknoloji kullandığını söyleyebiliriz.

Dönem içersinde, elektrik enerjisinin dağıtımında ulusal bağlantı düzeni oturtuldu, tüm iller aşamalı olarak bu düzenlemeye alındı. İlk iki plan dönemi sonunda, (1972) toplam 4000 dolayında köye elektrik ulaştı. Üçüncü beş yıllık plan sonunda 11 159 köye

(% 30.9) elektrik geldi. Kırsal kesime elektrik sağlanması dayanıklı tüketim mallarının pazarının gelişmesi açısından önemlidir.

Kırsal kesime elektrik enerjisi sağlanmasında plan hedeflerine ulaşılmışsa da genel olarak gereksinimleri karşılayacak düzeyde enerji üretimi sağlanamamıştır. Kok ve havagazı gibi diğer enerji üretimi yeterince geliştirilemedi. Şehirlerde petrole dayalı tüketim arttı. Petrol sağlanmasına yönelik güçlüklerle karşılaşıldığı zaman da dar boğazlara girildi.

Planlı dönemde, 1954 yılında çıkarılan 6326 sayılı Petrol Yasası'nın uygulaması sürdü. TPAO ile birlikte yabancı özel sermayeli ortaklıklar petrol arama ve çıkarılması alanında faaliyet gösterdiler. *Tablo 6* ham petrol üretimini içinde TPAO ve yabancı özel sermaye ortaklıklarının paylarını gösteriyor (19).

Tablodan da görüldüğü gibi, yerli üretimin toplam iç gereksinimleri karşılama oranı giderek azaldı. Ekonominin dış kaynaklı ham petrole bağımlılığı arttı. Dolayısıyla ham petrol fiyatlarının yükselmesi önemli sorunları gündeme getirdi.

Bu dönemde madencilik sektöründe arama çıkarma, işleme ve zenginleştirme gibi işlemlerde etkinlik gerçekleştirilemedi. Maden yönünden önemli doğal kaynakların bulunmasına karşın, iç gereksinimleri karşılayacak düzeyde bile üretim yapılamadı.

Planlı dönemde hizmetler kesiminde dengesiz bir gelişme gözlenir. Hizmetleri, 1. işgücünün niteliğini belirleyen hizmetler, eğitim ve sağlık, 2. ulaştırma ve konut gibi günlük gereksinimlere yönelik hizmetler, 3. mal ve sermaye piyasalarının işlerliğini sağlamaya yönelik, ticaret, bankacılık ve sigortacılık hizmetleri olmak üzere ayırabiliriz.

Hizmet kesimindeki yatırımlara ulaştırma dışında plan hedeflerine varılamadı. Eğitim ve sağlık hizmetleri sayısal verilere bakıldığında kısmen yaygınlaştıysa da niteliksel olarak gelişemedi.

Tablo 6 *Ham petrol üretimi*
(Bin ton)

Plan Dönemleri		Üretimde TPAO		
Yıllar	TPAO	Diğerleri	Toplam	Payı (Yüzde)
I KP				
1963	613,6	132.4	746.0	82
1964	631.6	289.8	921.4	69
1965	701.1	831.6	1532.7	46
1966	765.6	1275.5	2041.1	38
1967	991.3	1736.8	2728.1	36
II KP				
1968	1025.6	2078.9	3104.5	33
1969	1110.7	2488.5	3599.2	31
1970	1064.0	2478.0	3542.0	30
1971	993.0	2459.5	3452.5	29
1972	940.6	2447.6	3388.2	28
III KP				
1973	1026.7	2484.5	3511.2	29
1974	1111.3	2197.7	3309.0	34
1975	1101.6	1893.9	2995.5	37
1976	1030.1	1565.2	2595.3	40
1977	1070.1	1642.9	2713.0	40
1978	992.2	1744.1	2736.3	36
IV KP				
1979	1154.0	1680.6	2834.6	41
1980	941.0	1389.2	2330.2	40
1981	1008.0	1354.6	2362.6	43

Kaynak: T. Odalar Birliği, İktisadi Rapor. 1979 s.199-200. İktisadi Rapor 1980 (s.124), 1982 s.89-90.

Konut alanındaki gelişmeler, gecikondur olgusuna çözüm getiremedi. Gecikondur olgusu, ekonomik toplumsal gelişmelerin, kırdan kente göcün ürünü olarak ortaya çıktı. 1960 da 240bin olan gecikondur sayısı, 1970 de 66 bine, 1978 de 850 bine ulaştı (20).

Tablo 7 planlı dönemde çeşitli kesimlere yatırımları yüzde olarak gösteriyor (21).

Sanayide 1970'li yıllara doğru bir tekelleşme eğilimi görülür. Bu eğilimin göstergelerinden biri işyerlerinde çalıştırılan işçi sayısıdır. 1970 yılına gelindiğinde, 10'dan fazla işçi çalıştıran özel kesim işyeri sayısı 4566 'ya yükseldi. Bu işyerlerinin % 2.3'ü 500 veya daha çok işçi çalıştırmaktadır. Bu da toplam istihdamın %32' sini oluşturmaktadır. Brüt karların % 30'u da bu işyerlerine aittir.

Tekelleşmenin diğerk bir göstergesi de, yaygın olarak kullanılan maddelerin birkaç firma elinde toplanmasıdır. Buna göre, 1969 yılında yaygın olarak kullanılan 251 maddeden 93'ünü en büyük üç, iki veya bir firmanın o maddenin toplam üretiminin % 100'ünü; 251 maddeden 87'sinde, en büyük üç firmanın toplam üretimin % 75-99'unu; 56 maddede, ilk büyük üç firma üretimin % 50-74' ünü ve geri kalan 15 madde de % 50'sinden azını üretmektedir. En hızlı tekelleşme madeni eşya sanayi alanındadır.

Tüm sermaye ortaklıklarının net sermaye artışında anonim ortaklıkları payı, 1965'de % 67'den, 1972'de % 88'e ve 1978'de de % 90.6 ya yükseldi. Bu durum sermaye birikiminin yoğunlaşmasını gösterir. *Tablo 8* anonim ortaklıklarının gelişimini gösteriyor (22).

Tarım kesiminde kapitalist gelişmeler toprakların büyük işletmelerin elinde toplanmasına yol açtı. 1940 ile 1972 yılları arasında traktör sayısı yaklaşık 130 kat arttı. Traktörle işlenen toprak alanının artış oranı aynıdır. 1965- 1972 yılları arasında tarımda kullanılan yapay gübre dört kat artmıştır. Aynı yıllar içinde tarım kredileri de dört kat yükseldi. Krediler kapitalist gelişmeyi sağlamak amacıyla genellikle büyük işletmelere verildi. *Tablo 9*

yıllara göre traktör sayısını göstermektedir (23).

**Tablo: 7 Planlı dönemde çeşitli kesimlerde yatırımlar
(Yüzde olarak)**

<u>Kesim</u>	<u>Birinci Plan gerçekleşme</u>	<u>ikinci Plan gerçekleşme</u>	<u>Üçüncü Plan gerçekleşme</u>	<u>Dördüncü Plan erek</u>
Tarım	15.3	11.8	11.6	12.2
Madencilik	5.6	3.5	3.6	6.1
İmalat	19.6	25.7	26.3	27.4
Enerji	6.1	8.5	6.8	10.6
Ulaştırma	15.6	16.4	21.6	16.3
Turizm	1.3	2.1	1.1	1.2
Konut	22.3	20.2	17.9	14.6
Eğitim	6.5	4.7	3.4	4.8
Sağlık	1.7	1.5	1.2	1.4
Öteki				
Hizmetler	6.0	5.5	4.7	5.5

Kaynak: D.P.T.1973 a:30,170; T.C. Resmi Gazete no.16487: 148.

Tarım kesimi toplumsal ve ekonomik olarak yavaş yavaş bir evrim gösterdi. Kırsal alanlarda kalan bazı kalıntıların geri çekici etkisi bir süre hissedildi.

Makinalaşma ve toprakların büyük işletmeler elinde toplanması sonucu kırsal kesimde yoksullaşma arttı.

Tarım kesimi sendikalardan ve toplumsal güvenlikten yoksundu. Bu yüzden de son derece uygunsuz koşullarda ve düşük ücretlerle çalışıyordu.

Tarımsal nüfusun en büyük kesimini oluşturan aile işletmeleri,

Tablo: 8 *Anonim ortaklıkların gelişimi, 1965-1980*

(milyon TL)

Yıllar	Yeni kurtulan Sayı	Sermayesi artan Sayı	Feshedilen Sayı	Net sermaye artışı
1965	84	49	14	412.3
1966	129	55	19	699.4
1967	147	96	13	950.2
1968	211	104	9	1 713.5
1969	245	178	11	2 992.9
1970	248	146	15	3 109.9
1971	235	169	23	3 181.9
1972	347	206	14	4 949.0
1973	513	324	18	9 376.7
1974	679	396	10	10 122.8
1975	745	377	9	9 139.4
1976	1 277	512	24	14 772.2
1977	1 651	642	16	21 382.8
1978	1 783	698	21	25 344.2
1979	1 845	670	16	31 129.2
1980	2 356	1 112	11	103 378.0

Kaynak: DIE, TiY 1968, s.307, TiY 1973, s.350, TiY 1979, s.319,
TiY1981, s.317

tarımsal gelir bakımından kendilerini besleyebilecek düzeyin altındadır. Böylece, kentte göç başladı.Şehirlerde yaşayan nüfusun yüzde oranı, 1980' e varıldığında 43.9' a ulaştı.

Tablo:9 Yıllara göre traktör sayısı 1961-1980

<u>Yıllar</u>	<u>Traktör sayısı</u>
1961	42 505
1962	43 747
1963	50 844
1964	51 781
1965	54 668
1966	65 103
1967	74 982
1968	85 475
1969	96 407
1970	105 865
1971	118 825
1972	135 726
1973	156 139
1974	200 466
1975	243 066
1976	281 802
1977	320 578
1978	370 259
1979	402 777
1980	436 369

Kaynak:Tarım İstatistikleri Özeti 1980 D.İ.E. s.2

Tarımsal üretim etkinlikleri sonunda belli bir sermaye birikimi ortaya çıktı. Bu sermaye ticaret, bankacılık ve sanayi için kul-

lanılmaya başladı. Köylerin toplumsal yaşamı pazar ekonomisiyle bütünleşti. Tarımda kapitalist gelişme sonucu kırsal alanda temel sınıflar, tarım tekelci kapitalistleri ve tarım proleterleri biçiminde ayrıştı.

Ülkede kapitalist gelişme sonucu, tarımda ve sanayide güçlü bir işçi sınıfının ortaya çıkışıyla sınıf savaşımı da yükselmeye başladı. Türk-İş'in Amerika yanlısı ve "partiler üstü" politikasına, 1961 Anayasa'sı sayesinde yapılan grevlerde patron yanlısı tutumuna tepki olarak 13 Şubat 1967'de Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DiSK) kuruldu.

Sendikalıların ücretlilere oranı hızla artmaya başladı. *Tablo 10* dan yıllara göre sendikalaşmayı izleyebiliriz (24). 1963 ile 1971 arasında sendikalı işçi sayısı ile birlikte, sendika sayısı da arttı.

DiSK işçi haklarının geliştirilmesi için siyasal parti içinde eylem yapılması gerekliliğine inanıyordu.

Sosyalizm ilk kez, 1960'dan sonra yasal- açık platformlarda bir fikir akımı ve politik hareket olarak ortaya çıkmak fırsatını buldu. Sosyalizm bir yandan gazete sütunlarında ve dergilerde tartışılırken diğer yandan da politik örgütlenmeler biçiminde açığa çıktı. Sosyalist hareket, bir halk hareketi ve kitle hareketi biçimine dönüştü. 1965 de, Türkiye İşçi Partisi (TİP)' den 15 milletvekili ilk kez Millet Meclisine seçildi.

İşçi sınıfının örgütleri gelişir gelişmez, işçi eylemlerinin de yoğunlaştığını görüyoruz. *Tablo 11* da kamu ve özel kesimde grev karşılaştırmasını görebiliriz (25). Tablodan da görüldüğü gibi, özel kesimde grev sayısı kamu kesimine göre daha çoktur. Grevler daha çok imalat sanayinde yoğunlaşmıştır.

Kavel direnişinden sonra her direnişte işgal ve grevde yaşanan bir gelenek doğdu. Bu gelenek, işgalci işçilerle gösterilen dayanışma, çevrede oturan halkın yardımları, eşlerin, kardeşlerin ve çocukların da mücadeleye katılmalarıdır. Demir-Döküm, Sungurlar, Singer'de işgal sırasında dayanışma gözlemlendi. Yine bu dönemde devrimci gençlik örgütleri de işçi sınıfıyla

Tablo: 10 Yıllara göre sendikalaşma (1959-1987)

Tarih	Sendika sayısı	Sendika üyeleri sayısı
1959	417	280.000
1960	432	282 000
1961	511	298 000
1962	543	307 000
1963	565	295 710
1964	595	338 769
1965	668	360 285
1966	704	374 058
1967	798	834 680
1968	755	1 057 928
1969	797	1 193 908
1970	737	2 088 219
1971	631	2 362 787
1972	642	2 672 857
1973	637	2 658 393
1974	675	2 878 624
1975	781	3 328 633
1976	800	3 269 356
1977	863	3 807 577
1978	912	3 897 290
1979	750	5 465 109
1980	733	5 721 074
1981	-	-
1982	-	-
1983	-	-
1984	90	1 422 271
1985	85	1 828 471
1986	82	1 953 892
1987	80	2 120 667

Kaynak: Çalışma Bakanlığı istatistiklerinden yararlanarak,
87 Petrol-iş, s. 244

Tablo: 11 *Kamu özel ayrımında grevler 1963-1990*

Yıllar	Grev sayısı		Kaybolan işgünü sayısı	
	Kamu	Özel	Kamu	Özel
1963	1	6	3 488	8 767
1964	6	75	11 488	181 354
1965	5	38	15 466	225 088
1966	5	34	29 714	380 095
1967	40	51	137 302	66 477
1968	9	50	54 425	137 771
1969	22	60	122 478	235 321
1970	50	61	120 705	139 633
1971	30	67	100 850	195 100
1972	4	10	17 991	129 594
1973	7	15	215 387	264 470
1974	22	23	256 082	213 996
1975	13	77	231 048	871 634
1976	22	83	399 466	1 368 735
1977	29	138	1 316 326	4 461 879
1978	27	148	153 478	1 445 427
1979	46	144	714 425	1 502 922
1980	30	197	1 354 594	4 054 024
1981	-	-	-	-
1982	-	-	-	-
1983	-	-	-	-
1984	3	1	2 252	2 695
1985	-	21	-	194 296
1986	-	21	-	234 940
1987	4	303	341 360	1 620 580
1988	9	147	1 054 089	838 566
1989	7	164	2 258 633	652 774
1990	20	438	1 363 850	2 102 700

Kaynak: 90 Petrol iş, s.268

dayanışma içinde oldular. Böylece gençlik içinde olayların gelişmelerini, işçi sınıfının rolünü yorumlama ve yapılacaklar konusunda farklı düşünceler ve ayrılıklar da doğmaya başladı.

1969-1971 arasında gerçekleşen grev, direniş ve işgal eylemlerinde kullanılan basit hak arama, ekonomik sloganlar yerini siyasal amaçlı sloganlara bıraktı. " Kahrolsun kapitalistler", "bağımsız Türkiye" bu çeşit sloganlara örnektir. Özellikle üretimi öne çıkaran ve siyasal iktidarı hedefleyen pankart ve dövizler direniş yerlerinde yer almaya başladı.

İşçi sınıfının sigortalı kesimi, elindeki yasal yolları etkili bir biçimde tutarak ücretleri fiyat artışları oranında artırabildi. Sanayi işçisi sınıfın en gelişkin kesimi olmakla birlikte, tarım işçisi sendikalarından ve toplumsal güvenlik sistemlerinden yoksun kaldı.

Tarım işçisi en alt düzeyde yaşamını sürdürabiliyordu. 1960'ların başlarından itibaren yükselen köylü hareketleri 1970'de doruğuna çıktı. Toprak işgalleri üretici mitingleri siyasal gösteriler birbirini izledi. 1970'lerin ilk aylarında Akhisar ve Ödemiş tütün mitingi yapıldı. Tekirdağ'ın Taşomurca, İsmaili ve daha birçok köyünde eylemler sürdü. Doğu Karadeniz bölgesinde, Rize'de çay üreticileri fabrikaları işgal ettiler.

Adıyaman'ın Besni ilçesinde Araplar köylüleri ağa topraklarına el koydular. Adana'nın İrmakbaşı Klise ve Küçükkaldırım köylerinde büyük toprak sahiplerinin gaspettiği topraklar geri alındı. Samandağ ve Adana'da Taban fiyatlarını yetersiz bulan tarım emekçileri, miting ve yürüyüşler yaptılar.

Karadeniz bölgesinde ardarda fındık üreticileri mitingler yaptı. AP yönetiminin haşhaş ekimini yasaklanması üzerine, protesto gösterileri yapıldı. Ege bölgesinde de toprak işgalleri yaygınlaştı.

Ortalama ücret asgari ücret karşılaştırmasını *tablo 12* den görebiliriz (26). Tablodan da görüldüğü gibi, her iki ücret de giderek düşmektedir. Ortalama ücret asgari ücret farkı 1987 de sefalet çizgisinde birleşmektedir. 1968-1971 yılları arası endeksin en

Tablo: 12 Ortalama ücret- asgari ücret karşılaştırması
(1963- 1987)

Yıllar	Gerçek net ortalama ücret	Endeks	Gerçek net asgari ücret	Endeks
1963	463.8	100.0	243.5	100.0
1964	501.2	108.1	254.0	104.3
1965	527.4	113.7	251.3	103.2
1966	521.2	112.4	254.2	104.4
1967	499.1	107.6	255.2	104.8
1968	531.5	114.6	250.2	102.9
1969	562.6	121.3	329.1	135.2
1970	565.5	121.9	304.9	125.2
1971	521.4	112.4	255.2	104.8
1972	483.3	104.2	285.4	117.2
1973	503.2	108.5	247.5	101.6
1974	493.5	106.4	314.4	129.1
1975	484.3	104.4	257.5	105.7
1976	523.0	112.8	303.2	124.5
1977	509.8	109.9	240.6	98.8
1978	416.3	89.8	247.0	101.4
1979	336.9	72.6	228.7	93.9
1980	231.8	50.0	117.7	48.3
1981	267.7	57.7	183.0	75.2
1982	252.5	54.4	141.5	58.1
1983	268.5	57.9	167.2	68.7
1984	264.4	57.0	172.2	70.7
1985	251.8	54.3	202.5	83.2
1986	235.1	50.7	150.5	61.8
1987	209.3	45.1	175.2	72.0

Kaynak: 87 Petrol-iş, s.100

yüksek olması raslantı değildir. Bu yıllar aynı zamanda sınıf savaşımının keskinleştiği ve giderek siyasal nitelik aldığı yıllardır.

İşçi sınıfının iş koşulları da aldığı ücretler denli kötüdür. Türkiye dünyanın en çok iş kazası olan ülkeleri arasındadır. İş yerleri denetimden uzaktır. İşçilerin % 50'si sigortasız kaçak çalışmaktadır. Bir de kaçak olarak bile iş bulamayan milyonlarca işsiz vardır.

1968 yılında Derby lastik fabrikasının 1800 işçisinin giriştiği ilk fabrika işgalinden sonra, işgal fabrika işçisi için bir savaşım yolu oldu. Derby'nin ardından Kavel, Türk Demirdöküm, Singer, Sungurlar vs, işgalleri geldi. 15-16 Haziran 1970'de İstanbul ve çevresinde 100 bini aşkın işçi şalterleri kapatarak 135 fabrikada işi durdurdu. İki gün boyunca İstanbul'un her yanında polis ve orduyla işçiler arasında kanlı çatışmalar oldu. 15-16 Haziran Türkiye işçi hareketin de yeni bir dönemi başlattı.

İşçi sınıfının burjuvaziden "izin" almadan varolan yasaların sınırlarını ilerilere iten eylemler yapışı, onun hakların ancak savaşla alınabileceği gerçeğini kavramış olduğunu gösterir. İşçi sınıfı ülke çapında, ayrı bir sınıf olduğu bilinciyle, tekelci burjuvaziye karşı savaşım amacıyla birleşmesiyle birlikte savaşım da sınıfın sınıfa karşı savaşım karakteri kazandı. Türkiye işçi sınıfı tarihsel olarak artık kendisi için sınıftır.

1968'ler aynı zamanda öğrenci hareketlerinin de yükseldiği yıllardır. O dönemde üniversite öğrencileri arasında ana babası işçi, tarım proleterleri ve küçük memur olan öğrenci sayısı hiç de az değildi. Bu eğilim, işçi sınıfının ve tarım proleterlerinin hak alma savaşımının yanında üniversiteli gençliğinin de yer almasını doğuruyordu. Üniversite gençliği arasında hızla devrimci örgütlenmeler başladı. Üniversitelerde boykot, işgaller biçiminde başlayan demokratik özerk üniversite kavgası üniversite dışına taşmaya başladı. Savaşım daha çok anti-emperyalizm temelinde "bağımsız Türkiye" hedefiyle yükseldi. ABD emperyalizmi, 6. Filo ve ABD'ye karşı gelişen eylemlerden oldukça hoşnutsuzdu.

Gençlik bir yandan işçi sınıfının eylemliliğinin içinde yer alırken bir yandan da tarım işçilerinin eylemlerine katılıyorlardı.

1970'lerin başında Türkiye'de sanayi tüketim için üretimden, üretim için üretim aşamasına geldi. Sanayici ihraç olanaklarını aramaya başladı. Sanayici satış sorunuyla karşı karşıya kaldı. İmalat sanayinin kapasite kullanımı giderek düşüyordu. Sanayi dışında ticaret alanında da önemli miktarda sermaye birikti. Ekonomide sermayeyi tam olarak kullanamama sorunu da vardı.

Devlet, banka sermayesi ve ordu sermayesi karması sermaye kompleksleri oluşturuldu. 1 Nisan 1960'da kurulan OYAK (Ordu Yardımlaşma Kurumu) buna örnektir. Görünüşte OYAK askerler arası bir yardımlaşma kurumu olarak 43.9 milyon lira sermaye ile Amerikalı uzmanların çalışmalarıyla kuruldu. Subayların maaşlarından % 10, yedeksubayların maaşlarından % 5 oranında kesintilerle oluşturulan sermaye 1972'de 1 milyar'ın üzerine çıktı. Türkiye'nin en büyük holdingleri arasına girdi.

Sermaye grupları arasında çıkar çekişmesi giderek artmaya başladı. Kapitalizm gelişmiş, fabrikalaşma tamamlanmış, burjuvazi kendi içinde çeşitlenmişti. Hızla gelişen tekelci burjuvazi ülke yönetiminde tek hak ve söz sahibi olmak istiyordu. Ancak iktidar olabilecek denli de güçlü değildi. Siyasal alanda burjuvazi arasındaki çekişmeler iktidar partisi AP içinde de sürdü. AP'nin hazırladığı bütçe kendi partisinden bazı milletvekillerinin de red oyu vermesiyle reddedildi. Egemen sınıflar yönetim zorluğu çekiyordu.

Demirel hükümeti'nin, Ortadoğu, Arap ve İslam ülkelerine karşı nispeten "bağımsız" bir politika izlemek istemesi, Türkiye'de sokaklarda gelişen bağımsızlık hareketleri ABD'nin Türkiye politikasını değiştirdi. ABD kredileri kısıtı. Demirel vergileri artırma ve yüksek devalüasyon yoluna gitti. Yönetici sınıf arasında yönetim biçimi ve yaptırımlar konusunda farklılıklar başladı.

İşçi sınıfı, halk ve öğrenciler yönetim biçiminden memnun değildi. Memnuniyetsizliklerini eylemlilikle dile getiriyorlardı.

Eylemler ve yığın hareketliliği giderek artıyordu. 16 Haziran ay-
aklanması henüz tam güçlü olmayan tekелci burjuvaziyi oldukça
ürkütmüştü. Ülke, burjuva partilerinin çözemediğı sorunlarla karşı
karşıyaydı.

Ordu sermayesi de artık tekелci sermayenin basit bir yandaşı
değil, kendisiydi . OYAK'ın Renault fabrikalarında % 42, Inter-
national Harvester (biçer döver makinaları, tarım araçları
yapımı) ile birlikte TUE fabrikalarında % 10 payı vardır. Pet-
kim'de % 20, Türk-Perolde % 8 ve Good year lastik fabrikalarında
% 7 katılımı dışında çimento, gıda maddeleri ve tarım- kimya
endüstrisinde katılım oranları % 30-60 arasında değişmektedir
(27). OYAK'ı bu konumu gelişmeler karşısında direkt taraf ola-
ması anlamına geliyordu.

Türkiye'de kapitalizmin ve sanayileşmenin gelişmesi toplumsal
yapıda değişiklikler getirdi. Toplum dinamikleşti, talepler arttı. Si-
yasal yelpaze genişledi. Böylesi bir çelişkiler ortamında 12 Mart
1971'de ikinci askeri darbe yapıldı.

12 Mart 1971 değişikliği, tekелci sermayenin ülke üzerinde ege-
menlik kurma çabasına yardımcı olmak için yapıldı.

12 Mart belli başlıca iki işlev gördü.

1. Devrimci durumu kısa bir süre için bastırdı. Sol ve sosyalistler
"temizlendi.". Darbe bu süre içinde işçi ücretlerini indirici işlev gör-
dü.

2. Tekellerin ülkeye egemenliğinin yollarını döşedi. Tekellere
kredi subvansiyonları, vergi iadeleri gibi ayrıcalıklar sağladı. Tür-
kiye kapitalizminin daha çok büyük yatırımlar için finansman ve
pazar sorununu çözmek için yollarını aradı. Devlet tekел bütünleş-
mesinde önemli adımlar atılmaya başlandı.

12 Mart'a yol açan nedenler ve bunun yol açtığı gelişmeler
açısından 12 Mart'ın gerekliliğinin bitmemesine karşın, 1973
yılında yapılan seçimle, 12 Mart dönemi görünüşte " bitti".
Aslında tekелci burjuvazi için 12 Mart erken doğumdu. 12 Mart'a
yol açan nedenlerin sürmesi, aynı zamanda 12 Eylül askeri dar-

besinin de bir anlamda gerekçesiydi.

İç pazarın yerli üretimi satın alabilecek biçimde genişlemesi gerekiyordu. Bunun için birincisi, kırsal kesimin üretim ve tüketim yönleriyle pazara açılması sürecinin yaygınlaşması, tarımsal gelirin artırılması gerekliydi. Bir başka deyişle, tarım ürünlerinin fiyatlarının genel fiyat artışları üzerinde tutulması gerekliydi.

İkincisi, işçi ücretleriyle, memur maaşlarının alım gücünün artırılmasıydı. Bu nedenle de 12 Mart 1971'in iki yılı hariç emek gelirlerinin alım gücü sürekli arttı.

Üçüncüsü, 1980 öncesi gelir politikalarının siyasal yönüdür. Hak ve özgürlüklerin yaygınlaştığı, özellikle toplu iş sözleşmesi ve grev haklarının işlerlik kazandığı bir ortamda ücretlerin artırılması genel oya dayanan hükümetlerin de işine geliyordu.

Uygulanan politikalar sonucu, daha önceleri bir işçi evinde yadırganan dayanıklı tüketim araçları, yadırganır olmaktan çıktı. Türkiye'nin tüketim kalıpları değişmeye başladı. Dayanıklı tüketim araçlarının kullanımı yaygınlaştı.

Örnekleme açısından, Türkiye'de 1960 yılında 1498 adet buzdolabı yapılmışken, 1976 yılında "yerli malı" üretilen buzdolabı sayısı, 572 bin 122' e vardı. 1976 yılında yurt içinde satılan buzdolabı sayısı 549 bin 768. Aynı yıl, 22 bin 354 adet buzdolabı ihraç ediliyor. Buzdolabı ithalatı yok.

Televizyon, bisiklet, motorsiklet vs. yapımı ve tüketimini küçümsememek gerekiyor. Aynı yıllarda, makina ve motor sanayi kurulması, kamyon, araba yapımının "yerli üretime" geçilmesi yönünde de epey yol alındı.

1965-1975 döneminde tüketim araçlarının çok büyük bir bölümü "yerli yapımı" niteliği kazandı. Dayanıklı tüketim malları sanayileri aynı zamanda, gerek doğrudan gerekse dolaylı olarak Türkiye'nin ithalatındaki artışın temel kaynağı oldular.

Dayanıklı tüketim mallarının "yerli üretimin"den giderek yerli üretime geçilmesine karşın, sinai üretim yapısının düşük kapasitesi, ilkel teknoloji ve dışalım zorunluluğu, ekonomiyi iç ve dış

çalışmalara oldukça duyarlı hale getiriyordu.

Dış ödeme güçlükleri " yerli üretimi" de daha güçleştiriyordu. 1974 yılında ve sonrasında, petrol fiyatlarının hızla artışı dış ödeme güçlükleri yarattı. Sinai üretim dışarıdan girdi sağlamadaki güçlükleri nedeniyle büyük düşüşler gösterdi. Bu durum iç piyasada istemlerin karşılanamaması ve fiyat artışları sonucunu verdi. I ekonomik bunalım, sinai üretim bunalımı özelliği gösterdi. *Tablo 13* dış ticaret açıkları (28), *tablo 14* de enflasyon hakkında fikir vermektedir (29).

1978 yılı ara planda GSMH büyüme oranı % 6.1 olarak öngörülüşken bu oran sadece % 3.5 oldu. 1978 yılının serbest piyasa yatırımları ise % 23.3 olarak öngörüldü, gerçekleşme oranı % 19.8'de kaldı.

1978-1979'da dış kredi sağlama yönündeki tüm girişimler başarısız kaldı. TL'nin % 87 dolayında devalüasyonu da yetersiz kaldı. *Tablo 15* Dolar karşısında TL'nin değer yitirliğini göstermektedir (30).

1980 darbesine giden yolların döşenmesine, 1971 yılında para birimindeki dolar egemenliğinin hukuken sona ermesi önemli rol oynadı. Dünya petrol krizi, kapitalist ülkeleri oldukça sarıstı.

1974 Kıbrıs çıkartmasından sonra, ABD ambargosu başladı. Buçta ABD olmak üzere emperyalist ülkeler, Türkiye'nin kredi talimatlarını Kıbrıs' ta ödün verme koşuluna bağladılar.

Türkiye çok uluslu özel ticari bankalardan yüksek ve değişken faizli kısa vadeli borçlanma yoluna gitti. Büyüme modelinin niteliğinden dolayı dış kaynak, döviz sorunu can alıcı olmaya başladı. Daha fazla üretim için daha fazla ithalat, daha fazla ithalat için daha fazla döviz, daha fazla döviz için de daha fazla borçlanmak zorunlu hale geliyordu. Borçlanma sınırına ulaşınca model iyice bunalıma girdi.

Türkiye' nin kısa vadeli borçları artıp borcu borçla ödeme durumu ortaya çıkınca artık özel ticari bankalarda borç vermeye yanaşmadılar.

Tablo:13 *İthalat ve ihracatın yıllara göre dağılımı*
(1960-1980), 000 Dolar

Yıllar	İthalat	ihracat	Açık
1960	467 541	320 731	148 810
1961	507 205	346 740	160 465
1962	619 447	381 197	238 252
1963	687 616	368 087	319 529
1964	537 229	410 771	126 458
1965	571 953	463 738	108 215
1966	718 269	490 508	277 761
1967	684 669	522 334	162 335
1968	763 659	496 419	267 240
1969	747 285	536 834	210 451
1970	885 779	588 476	327 303
1971	1 088 221	676 602	411 619
1972	1 507 872	884 969	622 903
1973	2 036 284	1 317 083	719 201
1974	3 719 715	1 532 182	2 187 533
1975	4 738 559	1 401 075	3 337 484
1976	5 128 647	1 960 214	3 168 433
1977	5 796 278	1 753 026	4 043 252
1978	4 599 024	2 288 163	2 310 861
1979	5 069 432	2 261 157	2 808 275
1980	7 909 444	2 910 122	4 999 322

Kaynak: Türkiye İstatistik Yıllığı 1987, s. 340

Tablo: 14

Enflasyon oranları

Yıllar	Geçinme fiyat artışları		Toptan eşya fiyat artışları
	Ankara	İstanbul	
1964	1.9	0.8	1.2
1965	5.6	4.0	8.1
1966	5.5	8.4	4.8
1967	6.3	14.1	7.6
1968	4.2	6.2	3.2
1969	5.6	4.8	7.2
1970	11.8	7.9	6.7
1971	21.9	19.0	15.9
1972	15.3	15.4	18.0
1973	15.8	14.0	20.5
1974	15.4	23.9	29.9
1975	19.0	21.2	10.1
1976	16.5	17.4	15.6
1977	22.5	26.0	24.1
1978	53.3	61.9	52.6
1979	62.0	63.5	63.9
1980	101.4	94.3	107.2
1981	34.0	37.6	36.8
1982	26.5	32.7	25.3
1983	30.8	28.8	30.6
1984	47.3	45.6	52.0
1985	44.9	45.0	40.0
1986	35.2	34.8	26.7
1987	42.9	50.4	39.9

Kaynak: Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı

Kentler tüketim, 1963=100, 84 madde toptan 1963=100

87 Petrol iş s. 56

Tablo: 15 *TL'nin Dolar karşısında değ er yitiriş i*
(1940-1980)

	1940	1\$ = 1. 30 TL
7 Eylül	1946	1\$ = 2. 80 TL
23 Ağ ustos	1960	1\$ = 9. 04 TL
1 Ocak	1964	1\$ = 9.08 TL
10 Ağ ustos	1970	1\$ = 15.15 TL
23 Aralık	1971	1\$ = 14.30 TL
16 Ş ubat	1973	1\$ = 14.28 TL
14 Mayıs	1974	1\$ = 13.77 TL
20 Eylül	1974	1\$ = 14.12 TL
17 N isan	1975	1\$ = 14.28 TL
9 Temmuz	1975	1\$ = 14.53 TL
14 Ağ ustos	1975	1\$ = 14.79 TL
28 Ağ ustos	1975	1\$ = 15.04 TL
28 Ekim	1975	1\$ = 15.30 TL
15 Mart	1976	1\$ = 15.81 TL
2 Nisan	1976	1\$ = 16.32 TL
27 Ekim	1976	1\$ = 16.83 TL
1 Mart	1977	1\$ = 17.85 TL
21 Eylül	1977	1\$ = 19.63 TL
1 Mart	1978	1\$ = 25.50 TL
10 Nisan	1979	1\$ = 27.03 TL
12 Haziran	1979	1\$ = 35.70- 47.80 TL
25 Ocak	1980	1\$ = 56.10- 71.40 TL
2 Nisan	1980	1\$ = 59.06- 75.17 TL
9 Haziran	1980	1\$ = 62.53- 79.56 TL
4 Ağ ustos	1980	1\$ = 64.13- 81.60 TL
12 Ekim	1980	1\$ = 71.40- 84.35 TL

Kaynak : Di.E. Türkiye İstatistik Yıllığı; 1981, s.321

Bu arada yurt dışından gelen işçi dövizleri de giderek azalmaya başladı. Gelişmiş kapitalist ülkelerde krizin genelleşmesiyle, yurt dışından yeni işçi talebini durdurmaları faktörlerden biriydi. Diğerleri ise Türkiye'nin durumuyla ilgilidir. Türkiye'de resmi ve kara-borsa döviz kurları arasında makas iyice açıldı. Enflasyon giderek artıyordu. İşçiler daha çok ellerindeki döviz bulundukları ülkelerde bankalara yatırmayı tercih ettiler.

Döviz yokluğu nedeniyle ara mallar ve belirli hammaddeler ithal edilemez oldu. Stokçuluk, karaborsa ve bunlara bağlı diğer sorunlar, siyasal toplumsal bunalımı derinleştirdi. Alt yapı ihtiyaca cevap veremez duruma geldi. Enerji, telekominikasyon, yol, liman vs. yeterli değildi. Sanayinin çoğu alt sektörlerde % 50 kapasiteyle çalışıyordu. Döviz sorununa kısmi bir çözüm olarak görülen turizm sektöründe de önemli bir gelişme sağlanamadı.

Ödemeler dengesinde iyileşme sağlamak ihracatı artırmak, paranın dış değerini istikrara kavuşturmak için ard arda devalüasyonlar yapıldı. Ancak hiçbirinden yeterli sonuç alınamadı.

Petrol krizi sonrası, az gelişmiş ülkelere verilen borçların, emperyalist merkezlerle dönüşünde aksamalar başladı. Dünya finans çevreleri kendi çıkarlarını koruyucu politikalar üretmeliydiler. Başta ABD olmak üzere diğer emperyalist ülkelerden kredi alabilmek bunalımı "atlatılabilmek" o ülkelerin istekleri doğrultusunda "yeniden yapılanmakla" mümkündü.

1980 öcesi ekonomik tabloya genel bir bakıştan sonra 12 Eylül darbesini hazırlayan etkenlere geçebiliriz.

12 Eylül'ün gelişinde ülke içi bazı etkenler ve uluslararası gelişmeler etkili oldu.

Ülke içi gelişmeler, Türkiye'nin siyasi, toplumsal yapısı ve ekonomik gelişme düzeyiyle ilgilidir.

Kapitalist gelişme ve sınıfsal ayrışmanın vardığı düzey, işçi sınıfının siyasal yaşamda burjuvazinin karşıt ucunda yer almasının koşullarını hazırlamıştı. Sınıfın partisinde örgütlenme isteği nesnel bir eğilim olarak ortaya çıkmıştı. 1973 sonrası ülkede

devrimci dalganın yükseldiği dönemdir. Devrimci durum koşullarında toplumun tüm sınıfları uyanıyor, aktif olarak sınıf savaşımına katılıyorlardı. Silahlı eylemler yaygınlaşıyordu.

1973-80 arası ekonomik ve siyasal gelişmeler bakımından Türkiye kapitalizminin en bunalımlı dönemlerinden biridir. Tekelci sermaye tek partili iktidarını sağlayamıyordu. Ülkeyi koalisyonlarla yönetme zorunluluğu yönetici sınıfları önemli güçlüklerle karşı karşıya bırakıyordu.

1973-80, Türkiye işçi sınıfının mücadele tarihi açısından en yoğun dönemi oldu. İşçi sınıfının maddi konumu böyle bir gelişmeye uygun düşünüyordu. İşçilerin toplam nüfus içindeki payı, imalat sanayinde çalışanların sayısı, bir işyerine düşen ortalama işçi sayısı artmıştı. İşçilerin genel eğitim düzeyi yükseliyor, köyle bağlantı giderek kesiliyordu.

Başlangıçta küçük bir nicel güç olan DiSK, 1974 sonrası büyük yığınları harekete geçirebilen bir konuma geldi. Yükselen toplumsal muhalefet, ve bunun içinde işçi sınıfının yer alma istemi gelişmelerde rol oynadı.

1974'le birlikte Türk-iş' ten ayrılan CHP yanlısı sendikacıların etkin olduğu sendikalar DiSK'e üye olmaya başladılar. DiSK'in "CHP'leştirilmesi" dönemi başladı.

1977 yılından sonrası ekonomik açıdan hızlı bir gerileme dönemidir. Uygulanan sanayileşme modeli, temel olarak iç pazarı hedeflediğinden sinai ürün ihracatı çok düşük seviyede kaldı. Öte yandan sabit tutulan döviz kuru da ihracatı değil ithalatı karlı kılıyordu. İthal edip üreten, iç pazara satan yapı, giderek artan dış borçların altına girdi. Büyük bütçe açıkları, hızlı fiyat artışları, enflasyonun dev adımlarla tırmanması, işsizlik ve satın alma gücünün düşmesi toplumda huzursuzluk yaratıyordu. Ülke ekonomik, toplumsal ve siyasal bir kriz içindeydi. Burjuvazi yönetme güçlüğü çekiyordu. Yığın hareketliliği artıyordu.

Bu dönemin en önemli başkaldırısı, İzmir Ayaklanmasıdır. 12 Şubat 1980 de 7500 Tarih işçisinin yiğitçe başlattığı savaşım, bir

an için İzmir'in tüm gecekondu bölgelerini kapsayan barikat savaşına dönüştü . Eylem Türkiye'de işçi sınıfı hareketinin sendikal örgütlenme düzeyini çok aştığını kanıtladı.

İzmir ayaklanması, eylem sırasında işçi sınıfını disiplinini, örgütlülüğünü, planlılığını, hareketin genel çıkarlarını düşünme özelliğini daha güçlü bir biçimde egemen kılmak gerekliliğini gösterdi. İşçi sınıfının kazandığı tecrübeler egemen sınıflar için ürkütücü oluyordu.

Ülke çapında yaygınlaşan eylemlilik, işçi sınıfının yönetilmek değil, yönetmek istemesi tekelci burjuvazi için gerekli "ihtar" oldu!

Türkiye kapitalizmi açısından 1980 öncesi izlenen politika iflas etmişti. 24 Ocak kararları, 1980 yılında kapitalizmi " kurtarmak" için alternatif strateji olarak hazırlandı. Tekelci burjuvazi için alternatif, ihracata yönelik sanayileşme modeliydi.

24 Ocak kararları, sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesinin devlet tekelci kapitalizminin gereksinimlerine uygun yeniden düzenlenmesidir. Bir başka deyişle üretim ilişkilerinin gerçekleştirilmesi tersinden çözüm arayışıdır.

Uluslararası gelişmelere baktığımız zaman, darbenin gelişinde emperyalist ülkelerle sonradan gelişen Türkiye gibi, kapitalist ülkelerin ilişkilerinin aldığı biçim de önemli rol oynadı.

Türkiye' nin emperyalistleşme sürecini gelişkin kapitalist ülkelerin geçmişleriyle mukayase etmememiz gerekiyor. Gelişmiş kapitalist ülkeler (ilk emperyalist konuma geçenler) emperyalistleşme yoluyla, ülkelerindeki iç savaşı önlediler (bir anlamda kapitalist yıkımı geçiktirdiler), ancak bu yol Türkiye için aynı şekilde mümkün değildi. İlk emperyalist konumunda olan ülkeler için bir sınır, bir denetleme söz konusu değildi. Türkiye gibi arkadan gelenler için ise, bir "sınır" söz konusudur.

Dünya tekelci kapitalist sistemi yaptırım gücü olan hiyerarşik bir bütündür. Bilimsel teknolojik ilerlemeler sonucu, üretim teknolojisinin ulaşmış olduğu düzey, ürünlerin parçalara ayrılıp, değişik

yörelerde üretilerek yeniden tek bir üretim biriminde monte edilmesine olanak vermektedir. Ayrıca ulaşım ve haberleşme teknolojisindeki gelişmeler de üretimin uluslararasılaşmasını kolaylaştırmaktadır.

Üretimin uluslararasılaşma olanağı ve bir bütün olarak kapitalizmin yaşayabilmesi, daha fazla kar hırsında olan dünyanın en büyük tekellerinin gözlerini daha az gelişmiş kapitalist ülkelere dikmesine neden oluyor. Üretim sürecinin nesnel olarak dünya çapında denetlenme ve örgütlenme istemi işbölümünü doğuruyor.

Emperyalist ülkelerle, sonradan gelişen kapitalist ülkelerin bazı endüstri dallarında olan ilişkilerine baktığımızda, arkadan gelen kapitalist ülkelere doğru bir kayma görüyoruz. Bu dallar, tekstil, gemi yapımı, çelik endüstrisi, dayanıklı tüketim malları vs. gibidir. Bu dallar, ilk emperyalist konuma geçen ülkelerin sanayileşmesini sağlamış, onları emperyalist konuma getirmiş dallardır.

Emperyalist ülkelerin rızasıyla , emek yoğun olan ve çevre sorunu yaratan sanayi dalları, arkadan gelen ülkelere kaydırılıyor. İleri teknoloji ve mikro-kompütasyon yoğunluklu üretim ise ellerindedir. "Süper zenginlik"de ileri teknoloji önemli rol oynuyor.

Bu bilinçli bir politikadır. Böylece kapitalist ilişkiler, emperyalizm dünya geneline daha hızla yayılıyor. Dünya genelinde kapitalizm, derinleşiyor ve genişliyor.

Kaydırılan emek yoğun üretim dalları, düşük ücretli ülkelere, serbest üretim bölgelerinde ve dünya pazarı fabrikalarında gerçekleşiyor.

Bu bölgelerin en ünlüleri, Honkong, Taiwan, Bahreyn, Hindistan, Güney Kore, Lübnan, Malesia, Filipinler, Brezilya, Meksika, Porto Riko, Senegal ve Tunus'da bulunmaktadır.

Serbest üretim bölgeleri, dünya pazarına yönelik üretim yapan firmalara açıktır. Genellikle çok uluslu şirketlerin yavru firmaları tarafından gerçekleştirilir. Böylelikle, az gelişkin ülkelerdeki ucuz

işgücü uluslararası tekelci sermayenin hizmetinde kullanılır.

1980'e geldiğimizde arkadan gelen bazı kapitalist ülkelerin işbölümünde belli bir yol aldığını görürüz.

Türkiye'nin önünde duran ve uluslararası mali kuruluşlar tarafından dayatılan modelin karşısında en önemli engel keskinleşmiş sınıf savaşıymıydı. Türkiye'deki ücretler sözü edilen ülkelerden daha yüksekti. İşçi sınıfı savaşımlı siyasal nitelik almıştı. Ülkedeki devrimci durum uluslararası sermayeyi ürkütüyordu. Güçlü anti-emperyalist popülist akımlar ülke siyasetinde belli bir rol oynuyordu. Uluslararası tekellerin rahat hareket edeceği ortamı getirmek gerekiyordu.

24 Ocak kararlarını yaşama geçirilişi, bir yandan ekonomik ve demokratik hakların alabildiğince kısıtlanması, ücretlerin alabildiğince düşürölmesi, öte yandan da sermayenin yeniden bölüşümünü getirecek ilişkilerin düzenlenmesi yoluyla olacaktı.

Bu programı demokrasi altında uygulamaya ülkedeki sınıf savaşımının geldiğı düzey engeldi. Ülkedeki devrimci durumu bastırmak, ekonomik-toplumsal krizi "çözebilmek" ve uluslararası tekelleri önerdiği modeli yaşama geçirebilmek için 12 Eylül askeri darbesi yapıldı.

Kaynaklar:

1. Karl Marx, *Capital* , Progress Publishers, Moscow, 1983, s. 702
2. a.g.y. s. 367-368
3. a.g.y. s. 450
4. *Türkiye İstatistik Yıllığı* 1987, DiÜ, s.34
- 5.Yalçın Küçük, *Planlama Kalkınma ve Türkiye* , Tekin Yayınevi, 1978, 3. basım, s.255
- 6.Yakup Kepenek, *Türkiye Ekonomisi* , Savaş Yayınları,1984 s.109
7. Emre Kongar, *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı* , Remzi Kitabevi, 1981 4. basım, s.237
8. a.g.y. s.235
9. Yakup Kepenek, a.g.y. s. 126
10. Gencay Şaylan, *Türkiye'de Kapitalizm Bürokrasi ve Siyasal İdeoloji* , V Yayınları, 1986, s.83
11. Çağlar Keyder, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar* , İletişim Yayınları, 1989, s. 108
12. Stefanos Yerasimos, *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye* , Gözlem Yayınları, 1980,s. 12
13. R. Yürükoğlu, *Emperyalizmin Zayıf Halkası Türkiye* , 5. basım, s. 83
14. Y. N. Rosaliyev, *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişme Özellikleri* , Onur Yayınları, 1978, s.314
15. *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi* , İletişim Yayınları, c:6, s.1963
16. Y. N. Rosaliyev, a.g.y. s.316-317
17. V. İ. Lenin, *Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi* , Sol Yayınları 1975, s.428
18. Y. N. Rosaliyev, a.g.y. s.322
19. Yakup Kepenek, a.g.y. s.296
20. a.g.y. s. 319

21. Emre Kongar, a.g.y. s.254
22. Yakup Kepenek, a.g.y. s.323
23. *Tarım İstatistikleri Özeti*, 1980, DiÜ, s. 2
24. *87 Petrol -İş* , Petrol İş Yayınları:19, s.244
25. *90 Petrol-İş* , s. 267
26. *87 Petrol-İş* s. 100
27. *Time* , 11 Eylül 1972
28. DiÜ, *Türkiye İstatistik Yıllığı 1987* , s.340
29. *87 Petrol İş* s. 56
30. DiÜ. *Türkiye İstatistik Yıllığı 1981* , s. 321

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

24 OCAK VE SONRASI

24 Ocak ekonomi politikaları, 1950' lerde, 1960' larda ve 1970' lerde de önerildi. Özellikle Dünya Bankası ve IMF ile tekелci burjuvazinin sözcülüğünü yapan iktisatçılar, 1980 de bu politikaları yeniden gündeme getirdiler.

Uluslararası tekелci sermayenin çıkarı dünya ölçeğinde kapitalist sistemin yaşamasındadır. Günümüzde, kapitalist ülkeler üzerinde, gelişmiş emperyalist ülkelerin mali egemenliği vardır. Uluslararası sermaye ile tekелci bazı büyük kapitalist gruplar bütünleşiyor. Kapitalist ülkeler arası bütünleşme düzeyi , başka bir deyişle kapitalizmin bir sistem olarak egemenliğini sürdürme çıkarı ülkelerin ayrı ayrı bağımsız politika izlemelerini zorlaştırıyor. Bağımsız politika izlemeye kalkan kimi ülkelere Birleşmiş Milletler ambargolarının dayatılması rastlantı değildir. Günümüzdeki emperyalizmin özellikleri arasında, Lenin'in emperyalizmi tanımladığı zamandan farklı olarak *uluslararası tekellerin de-*

netleme fonksiyonunu da katabiliriz. Bu fonksiyon, devlet tekelci kapitalizminin dünya ölçeğinde kapitalizmi bir sistem olarak yaşatması gerekliliğinin bir sonucu oluyor.

Uluslararası tekellerin denetleme fonksiyonu neden gereklidir?

Birincisi, gelişmiş kapitalist ülkelerdeki sermaye dünyanın en ücra köşesine kadar girmiştir. İster yabancı ister yerli olsun bu sermaye kapitalizmi dünya ölçeğinde egemen kıldı. Yabancı -yerli ortaklıklarının genel çıkarlarının korunması uluslararası sermayenin denetleme fonksiyonunu gerekli kılıyor.

İkincisi, gelişmiş kapitalist ülkelerin mali egemenliğinin sürmesinde dış borçlar oldukça önemli oluyor. Dış borçların denetlenmesi gerekiyor.

Üçüncüsü, söz konusu ülkeler gelişmiş kapitalist ülkelere teknolojik olarak da bağımlıdır. Üretimde kullanılan kimi araç ve gereçlerin bakımı, onarımı ve yenilenmesi ya da patent hakları açısından bağımlılık sürüyor.

Dördüncüsü , tek bir dünya pazarının varlığı ve bu pazarın gelişimleri belirlemesidir. Ekonomiler değer yasası tarafından düzenleniyor. Uluslararası ekonomi bir bütün oluşturuyor. Bütünlük, denetleme fonksiyonunu gerekli kılıyor.

Beşincisi, uluslararası sermayenin denetleme fonksiyonu, gelişmiş kapitalist ülkelerdeki yapısal sıkışıklıkların, bir ölçüde ekonomik krizlerin , arkadan gelen kapitalist ülkelere aktararak rahatlamlarına olanak vermesi için de gereklidir.

Uluslararası ekonominin içinde bulunduğu durum Türkiye gibi uluslararası sermayenin denetimi altındaki ülkelerdeki değişimleri açıklamaya da yardım ediyor. Monetarizm, dünya pazarındaki durgunluğu ağırlaştıran bir etkidir. Kriz, kapitalist sistemin iç çelişkilerinden, kar oranlarının düşmesinden kaynaklanmaktadır.

Bazı yazarlar, 1970' lerdeki ve 1980' lerdeki durumu sanayi burjuvazisi- bürokrasi- çalışan sınıf ittifakının bozulması olarak de-

ğerlendiriyor ve bunu ekonomik krizin maliyetinin en önemli özelliği olarak ortaya koyuyorlar . Yüksek ücret alan işçi aristokrasinin oynadığı rolden söz ediyorlar (1). Bazı "sol dergi" çevrelerinde de bu görüşler savunuluyor.

Sınıf savaşımını reddeden görüşlerin bu noktaya varması kaçınılmazdır. Bunlar, toplumun temel sınıflarını görmezlikten geliyor, işçi sınıfının siyasal savaşımını anlamıyorlar.

İşçi aristokrasisi oportünizmin ekonomik temelini oluşturur. Kaynağı da süper karlardır. Gelişmiş kapitalist ülkeler, emperyalist süper karlar aracılığıyla toplumda işçi aristokrasisi oluşturarak sınıf savaşımını "ehlileştiriyorlar". Bu karlar aynı zamanda toplumsal refaha yol açıyor. Sözü edilen yıllarda Türkiye'nin "süper kar" lara sahip olan bir ülke olduğunu hiç kimse iddia edemez. Avrupa için yapılan süper kar çözümlemesini 1970-1980 arasındaki Türkiye'ye olduğu gibi taşımak doğru olmuyor. Kaldı ki, ücretlerdeki yükseklik, toplumsal bunalımın kaynağı gibi gösterilmek isteniyor. 1980-1989 arasında işçi sınıfına en düşük ücret politikası uygulandı. Bunalım çözüldü mü? Nedeni başka yerlerde aramak gerekiyor. Ekonomik toplumsal bunalım, sistemin iç çelişkilerinden kaynaklanıyor. Sanayi burjuvazisi ile bürokrasi arasındaki ilişkilerin koptuğu değerlendirmesi de devlet tekelci kapitalizmini kavrayamamaktır. Kopma bir yana, devletin tepesinde tekelci sermaye, devlet bürokrasisi (ordu, sivil, MİT) bütünleşmesi vardır. 12 Eylül 1980 bu bütünleşmeyi, devlet tekelci kapitalizmini yeni bir düzeyde kalıcılaştırmak, için yapıldı.

1980 sonrası, uygulanan planlarda 1. ekonomik kararlarda fiyatlar gösterge alındı, 2. ekonominin büyümesi dış satıma dayalı olarak planlandı, 3. kamu kesimi daraltılması, özelleştirme gündeme alındı, 4. uluslararası sermayenin denetlemesini kolaylaştıran önlemler alındı.

1980 ve sonrasında olan ekonomik gelişmeleri yedi başlık altında incelemek istiyorum.

1.Bankalar ve sermaye piyasasındaki gelişmeler

Emperyalistleşme çabası, dışarı açılma bu dönemin ana doğrultusu oldu. Sermayenin yoğunlaşması, sermayenin organik bileşiminin yükseltilmesi ve üretimin örgütlenmesinde verimliliği yükseltici düzenlemeler yapılması sonucu el konulan artı değer kitlesinin büyümesiyle; merkezileşme ise, yeniden bölüşüm, rekabet sonucu büyüğün küçüğü yutması anonim şirketleşme, kredi sisteminin denetim altına alınması yollarıyla oluyor. Örneklersek, yurt dışında inşaat mühendisliği, vs. hizmetler yapacak firmalara birçok teşvik unsuru getirildi. Vergi, resim ve harç istisnaları, transfer kolaylıkları, döviz tahsis kolaylıkları, ihracatı teşvik fondan yararlanma vs. Bunların yanı sıra ihracata dönük tüketim sektöründe uzmanlaşma, çok uluslu tekeller için fason üretim yapılması benimsendi. Bu politikaya uyan sektörler teşvik edildi, uymayanlar tasfiye oldu.Arka arkaya iflaslar, konkordato talepleri, senet protestoları ve el değiştirmeler başladı. Protesto olan senetler, 1980 yılında 61 milyar iken, % 125 lik artışla 1981'de 137 milyar liraya ulaştı. 1980 yılında yeni kurulan şirketler arasında ilk sırayı kollektif şirketler alırken, 1981 yılında bu yer anonim şirketlere geçti.

Enflasyona karşı, sıkı para yüksek faiz, ücretlerin kısılması, vergilerin artırılması yolu izlendi. Sonuçta iç talep büyük ölçüde kısıtlanıp, dışarı açılma zorlandı.

Sıkı para yüksek faiz siyaseti gereği, serbest faiz uygulaması Temmuz 1980 de başladı. Bankalar kendi faizlerini çok serbest bırakmadılar ama, bankası olan olamayan holdingler bankerlikten yararlandılar. Bu alanda faiz furyası aldı yürüdü. Yüksek faiz uğruna paralarını, emekli ikramiyelerini holdinglere kaptıran emekçi halk,bankerlerin iflasıyla büyük soyguna uğradı.

Uluslararası alanda rekabet edebilmek için dev boyutlu bankalar gereklidir. Bu nedenle Kasım 1981 de banka ve banker sermayelerinin yeniden düzenlenmesi konusunda yasal değ

şiklikler yapıldı. Bankalar için sermayelerini artırma, bankelik yapabilmek için de 200 milyon lira sermayeli bir anonim şirket olma ve öz kaynaklarının % 50'sini Merkez Bankası' na yatırma koşulu getiriliyordu. Kararların uygulandığı kadarıyla, bankerler arası iflas ve kaçmalar başladı. Durum paralarını bankerlere kaptıranlar açısından da büyük sorun oldu. Banker Kastelli' nin iflası bankercilik politikasının da sonunu getirdi.

Finans grupları ve bankalar arası hızlanan rekabet, sıkı para siyasetinin yarattığı para darlığı, halkta birikmeye başlayan öfke, izlenen politikanın yeniden gözden geçirilmesini gerektirdi. Kafoğlu ekibi, önce faizleri % 24-32 arasında sınırlandırdı.

İç talebin artırılması, "ucuz tüketici kredisi" dağıtılması yolunda adımlar atıldı. Altın, gayri menkûl, inşaat fiyatları tırmanmaya başladı. Fiyat artışları % 500'ü buldu.

Maliye Bakanlığı iki bankanın yönetimine el koydu. Hisar Bank ve İstanbul Bankası' na yapılan "devlet" desteği 50 milyar lirayı aştı. Maliye Bakanlığı, bundan böyle eğer bir kuruluşa devlet desteği verilecekse, hazinenin verilecek miktar kadar o kuruluşun hissesine sahip olması zorunluluğunun getirileceğini açıkladı. Yapılan değişiklikler devlet tekelci kapitalizminin yerleştirilmesi içindir.

1990 yılı sonunda Türkiye'de faaliyette bulunan banka sayısı 67 yi buldu. 1990 yılında ülkemizde yabancı sermayeli Midland Bank, yine yabancı sermayeli Avrupa-Türk Yatırım Bankası (Eurotürk Bank) kuruldu, Fransız Societe Generale Bankası faaliyete geçti. 1990 sonunda, Türkiye'de faaliyette bulunan bankalardan biri emisyon bankası (T.C. Merkez Bankası), 56'sı mevduat ve ticaret bankası, 10'nu da kalkınma ve yatırım bankasıdır. Bu bankaların 12' si kamusal sermayeli, 29' u özel sermayeli, 26' sı da yabancı sermayelidir (2).

Türkiye' de mevduatların dağılımı bölgelere göre büyük farklar göstermektedir. Bölgeler arası dengesizliği *tablo 1' den* açıkça görebiliriz. (3).

Tablo:1 *Mevduatların bölgeler arası dağılılımı % (1970-1990)*

Bölgeler	1970	1980	1989	1990
Ortakuzey	22.1	20.8	25.7	26.5
Ege	13.5	12.9	12.8	12.5
Marmara	39.1	44.9	42	42.3
Akdeniz	6.5	7.2	6.5	6.1
Kuzeydoğu	1.8	1.5	1.2	1.0
Güneydoğu	1.4	1.2	1.0	1.1
Karadeniz	7.9	5.6	5.0	4.7
Ortadoğu	3.3	2.2	2.0	2.0
Orta Güney	4.4	3.7	3.8	3.8
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği

Türkiye'nin 30 az gelişmiş ilini kapsayan Kuzeydoğu, Güneydoğu, Orta Doğu ve Orta Güney bölgelerinin 1970 yılında toplam mevduat içindeki payı, % 10.9 iken, bu pay 1980 yılında % 8.6 'ya, 1990 yılında da % 7.9' a gerilemiştir. Buna karşın ülkenin gelişmiş üç bölgesinin toplam mevduat içindeki payı ise 1990 sonu itibariyle % 81.3' e yükselmiştir. Mevduatın bölgeler arası dağılımındaki bu dengesizlik, Türkiye'de gelir dağılımının bozukluğunun bir göstergesidir. Sözü edilen bölgeler çoğunlukla Kürtler' in yaşadığı yörelerdir.

Diğer bir ilginç gösterge de kredilerin bölgelerarası dengesiz dağılımıdır. *Tablo 2* de bu dengesizlik açıkça görülüyor (4). Banka kredileri ülkenin gelişkin yörelerinde yoğunlaşmıştır. 1970 yıllarında çoğunlukla Kürtlerin yaşadığı bölgelerin banka kredileri içinde payı % 9.1 iken bu pay 1980 da %8.9, 1989'da % 6, 1990'da % 5.8' e düşü. Finans çevreleri Kürtlere kredi vermek istemiyor.

Tablo: 2 *Banka kredilerinin bölgesel dağılımı % (1970-1990)*

Bölgeler	1970	1980	1989 (*)	1990 (*)
Ortakuzey	23.8	21.8	26.1	25.8
Ege	13.8	14.3	12.5	12.4
Marmara	35.6	37.2	38.0	37.7
Akdeniz	10.5	12.5	11.3	11.5
Kuzeydoğu	1.8	1.2	1.0	0.8
Güneydoğu	1.9	1.4	1.0	0.8
Karadeniz	7.2	5.3	6.1	6.8
Ortadoğu	1.8	1.9	1.4	1.5
Ortaçüney	3.6	4.4	2.6	2.7
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0

* iller Bankası kredileri hariç

Kaynak: T. Bankalar Birliği

Banka kredilerinin özel ve kamu dağılımı açısından, Kasım 1990 da, % 16.8 kamu, % 83.2 özel sektör şeklindedir. 1980 yılında ise kamu idare ve girişimlerinin toplam banka kredileri içindeki payı % 28.0 iken bu pay 1990'da % 16.8' e kadar gerilemiştir. Banka kredileri içinde üretken sektörlerin payı azalmakta, hizmet sektörününüküler artmaktadır.Ayrıca Türkiye'de banka kredilerinden özellikle büyük tekeller yararlanmaktadır. Türkiye'de özel bankalar belirli tekelci sermaye gruplarının elindedir. *Tablo 3* hangi banka kimin kontrolünde onu gösteriyor (5).

Türkiye' nin en büyük 500 firmasından 406'sı özel kesimin. Bu 406 sanayi firmasında 25 grubun 126 firmasının payı 1985' te, ciroda % 53, katma değerde % 53, bilanço karında % 58, çalışanlarda % 48' dir (6).

Tablo: 3 Hangi banka kimin kontrolünde

Sermaye Grubu	Kontrolündeki Banka
Sabancı Holding	Akbank, Ak international (Londra) BNP - Akbank
İş Bankası Grubu	İş Bankası, Dışbank, TSKB,SYKB, Arap- Türk Bankası
Çukurova Holding	Yapı Kredi, Pamukbank, İsviçre'de ve Almanya'da iki banka
Özkat Ailesi	Egebank
Erol Aksoy	İktisat Bankası,Banque International Commerce (Paris)
Doğuş Gubu	Garanti Bankası
Yaşar Holding	Tütünbank
Enka Holding	Chemical Mitsui Bank, Oceanic Finans Corp. (Hong Kong)
Koç Holding	Koç Amerikan Bank A.Ş. American Express Bank ile ortak.
Zeytinoğlu Ailesi	Eskişehir Bankası
Cingiloğlu Ailesi	Demirbank
Uzan Ailesi	İmar Bankası, Adabank
M. Ali Yılmaz ve Ulusoy	Citibank
Akın Ailesi	Tekstilbank
Çolakoğlu Ailesi	Türk Ekonomi Bankası
Derviş Temel	Çaybank
Hema Holding	Lüleburgaz Bankası
Hüsnü Özyeğin, ESKA	Finansbank

Kaynak: Mustafa Sönmez, Kırk Haramiler, Türkiye'de Holdingler s.24

Büyük 25 grup; Koç, Sabancı, İşbankası, Dinçkök, AEH, OYAK,

Çukurova, Profilo, Yaşar, Çukurova Elektrik, Ünilever, Üzel, Bağfaş, Metaş, Alarko, Eczacıbaşı, Çolakoğlu, Borusan, Sönmez, Ercan ,Bodur, Chrysler, Kutlutaş, Tekfen, Hema'dır.

Sağlıklı veriler olmadığından tekelleşme boyutlarını net olarak belirlemek oldukça güçtür. 1980 yılından bu yana İstanbul Sanayi Odası' nca (İ.S.O.) yayınlanan 500 büyük firma araştırmaları veri alınarak, üç büyük holding olan Koç,Sabancı ve İş Bankası gruplarının satış hasılatı, brüt katma değer, bilanço karı, ihracat ve çalışan sayıları karşılaştırmalı olarak, 89, Petrol-iş'de (Year Book 1989) inceleniyor. 12 Eylül sonrası tekelleşmenin boyutları açısından ve Türkiye kapitalizminin gelişkinliğinin olduğu noktayı anlamamızda yardımcı olması nedeniyle karşılaştırmalı verileri *tablo 4a ve tablo 4b* biçiminde veriyorum.

1980-1988 arasında 500 firmanın toplam satış hasılatları 31.2 kat büyürken, aynı dönemde toptan eşya fiyatları 13 kat arttı.Aynı dönemde kamu sektörünün satış hasılatı 25.5 kat büyürken özel sektörün satış hasılatı 38.5 arttı.Durumu incelenen üç büyük holdingten Koç Holding 1980 = 100 olarak endekslendiğinde, 1988'de 4.883'e yükselerek en yüksek düzeyde büyüme gösterdi. Sabancı Holding'in satış hasılatı ise 1980, 100 alındığında 1988'de 3422' ye ve İş Bankası da aynı dönemde 100' den 3594' e yükseldi.

Üç büyük holdinge bağlı şirketlerde 1980'de 74.819 olan çalışan sayısı 1988' de % 14' lük bir artış göstererek 85.115' e yükseldi. Aynı dönemde 500 büyük sanayi kuruluşunda çalışan sayısı 538.325' ten 701.956' ya yükselerek % 30 bir artış gösterdi.

Üç büyük holding 1980 yılında 500 büyük firma içinde ihracatın % 34.43'ünü gerçekleştirirken 1988'de bu oran % 20.99' a geriledi.İhracatta en büyük sıçramayı Sabancı grubu gerçekleştirdi. 1980'de 54.5 milyon dolar olan ihracatını 1988' de 483.2 milyon dolara yükseltti.

İş Bankası grubu 1980 yılında 81.6 milyon dolar olan ihracatını 1988 yılında 373.6 milyon dolara yükseltti.

Üç holding içinde en düşük ihracatı gerçekleştiren Koç grubu, 1980 yılında 500 büyük kuruluş içinde 32.9 milyon dolarlık ihracatı ile % 6.87'lik bir paya sahip iken 1988 yılında gerçekleştirdikleri % 176.5 milyon dolarlık ihracata karşın bu oran 500 büyük kuruluş verilerinde % 3.53'e, özel sektör verilerinde ise % 4.94'e geriledi.

Üç büyük holdinge bağlı kuruluşlar, 1980-1988 arası karlarını hem kamu hem özel sektörün diğer büyük kuruluşlarına göre daha hızlı bir biçimde artırırken, istihdamda payları azaldı.

500 büyük kuruluş içinde özel sektör verilerinde Koç grubunun 1988 yılında; satış hasılatı % 11.17, brüt katma değeri % 11.83, bilanço karı % 14.89, ihracatı % 4.94 çalışan ortalaması % 8.26'dır.

Sözü edilen yıl ve firmalar içinde Sabancı grubunun satış hasılatı % 13.18, brüt katma değeri % 17.83, Bilanço karı % 31.86, ihracat % 13.52, çalışan ortalaması % 10.80'dir.

Aynı yılda 500 büyük firma içinde özel sektör verilerinde İş Bankası grubunun satış hasılatı % 12.17, Brüt katma değer % 14.93, bilanço karı % 37.84, ihracat % 10.45, çalışan ortalaması % 9.62'dir.

500 büyük firma özel sektör verilerinde Koç, Sabancı ve İş Bankası grubunun toplam yüzde payları, 1988 yılında satış hasılatında % 34.70, brüt katma değerinde % 41.41, bilanço karında, % 78.21, ihracat % 29.34, çalışan ortalamasında % 27.25'dir.

500 büyük firmanın bilanço karları incelendiğinde 1980'den sonraki yıllar büyük tekeller için "cennet" yılları oldu. Enflasyon, gelirini enflasyondan fazla artıramayanlar için bir yoksullaşma aracı olurken, gelirini enflasyondan fazla artıranlar için zenginleşme kaynağı oldu.

Üç büyük holding dışında, 25 grup içinden OYAK'a özelliği dolayısıyla değinmek istiyorum. 1986 yılında komutanların holdingi OYAK'ın 25 şirkette cirosu, 400 milyar liraydı.

**Tablo 4a 500 büyük sanayi firması ile
Koç, Sabancı ve İş Bankası gruplarının
bilanço karları karşılaştırması 1980-1988 (1000 TL)**

Toplam 500 Büyük Firma

Yıllar	Toplam	Kamu	Özel
1980	124 203 038	46 133 815	78 069 223
1981	153 728 994	57 070 900	96 658 093
1982	210 107 999	61 903 999	148 204 000
1983	315 849 802	100 383 802	215 466 000
1984	654 932 117	291 456 117	363 476 000
1985	1 330 805 058	818 655 058	512 150 000
1986	1 461 796 342	690 122 342	771 674 000
1987	2 652 350 301	983 784 691	1 668 565 610
1988	4 107 333 953	1 384 909 459	2 722 424 494

Kaynak: İSO, 500 Büyük Sanayi Kuruluşu verileri, hazırlayan
89 Petrol-İş, Year book for 1989 s.125

Koç Grubu Sabancı Grubu ve İş Bankası Grubu

Yıllar	Koç Grubu	Sabancı Grubu	İş Bankası Grubu
1980	2 612 527	10 857 997	12 232 286
1981	7 500 612	11 798 274	14 667 014
1982	9 457 448	23 602 456	28 230 291
1983	16 083 759	28 305 534	33 227 744
1984	30 660 887	57 041 341	45 805 869
1985	50 936 370	80 907 251	71 269 554
1986	71 143 062	161 325 541	137 910 191
1987	217 782 901	353 327 387	276 074 996
1988	405 403 358	853 686 266	1 025 535 413

Kaynak: a.g.e.

Tablo 4b

**500 büyük sanayi firması ile
Koç, Sabancı ve İş Bankası Gruplarının
çalışan sayıları karşılaştırması 1980-1988**

Toplam 500 Büyük Firma			
Yıllar	Toplam	Kamu	Özel
1980	538 325	317 209	221 116
1981	519 533	295 308	224 225
1982	511 306	269 526	241 780
1983	626 556	362 333	264 223
1984	597 707	330 518	267 189
1985	646 352	375 287	271 065
1986	659 953	376 641	283 312
1987	668 365	366 864	301 501
1988	701 956	389 602	312 354

Kaynak: a.g.e. s.126

Koç Grubu, Sabancı Grubu ve İş Bankası Grubu			
Yıllar	Koç Grubu	Sabancı Grubu	İş Bankası Grubu
1980	16 187	27 080	34 998
1981	18 817	26 270	24 850
1982	18 547	27 579	27 104
1983	20 471	28 362	31 411
1984	21 251	29 004	31 836
1985	20 786	29 455	32 624
1986	23 714	28 029	33 228
1987	24 352	28 183	32 908
1988	25 798	33 709	30 054

Kaynak: a.g.e.

OYAK- Renault 1980 yılında Batı Afrika ülkelerine 2400 otomobil, Fas, Cezayir ve Fildişi Kıyısı ülkelerine 2910 motor-vites grubu sattı. OYAK- Kutlutaş Irak'ta 160 milyon dolarlık inşaat projesi, İsviçre'nin ileri gelen holdinglerinin rekabeti yenilerek kazanıldı (7).

1981 yılı içinde 12 Eylül darbesinin güvencesiyle 3500 otomobilin ve 8000' in üzerinde yedek parçanın dış satımı planlandı (8).

Tabl o 5 1986 yılında sayıları 25 olan OYAK iştiraklerinin sektörlere göre dağılımını gösteriyor (9).

OYAK yönetimi ordu komutanları ve Savunma Bakanı tarafından atanıyor. Ordu komutanları aynı zamanda MGK içindedir. Bu da ordu, tekel devlet bütünleşmesini iyi anlatıyor. Ordu mensupları, uluslararası sermaye, büyük holdingler ve KİT' lerle ortaklığa girişmiştir. Bir anlamda ordu mensupları kapitalist ilişkilerin doğrudan içersindedir. Ekonomik toplumsal bunalım, başka bir deyişle kapitalist sistemin herhangi bir şekilde tehdide maruz kalması özellikle ordu üst kademelerini doğrudan ilgilendirmektedir.

Kara, Deniz ve Hava Kuvvetlerini Güçlendirme Vakıfları "vakıf" adı altında, "vatan, millet " edebiyatıyla halktan, yurt dışındaki işçilerden para topluyorlar. Oluşturulan sermaye çeşitli askeri malzeme üretimi girişimlerinde doğrudan ya da katılım şeklinde kullanılmaktadır.

Toplanan sermaye ile kurulan orduya bağlı çeşitli üretim birimlerinde, OYAK'ın hisselerinin olduğu kamu kuruluşlarında ve bir takım özel sektör kuruluşlarında ortaklaşa üretilen askeri malzeme ve diğer metaller bazı Orta Doğu ülkelerine pazarlanmaktadır. Örneğin Libya'ya tank çıkarma aracı ile personel çıkarma araçları satılmıştır. Ayrıca Irak, bazı Körfez ülkeleri, Nijerya, Suudi Arabistan ve Somali gibi ülkelerle de belli düzeylerde anlaşmalar vardır.

1980 sonrası, OYAK ' a döviz transferleri, dışsatım anlaşmaları, kredi kaynaklarının bulunması vb. alanlarda öncelik tanındı.

Tablo: 5 OYAK' ın 1986'da sayıları 25 olan iştiraklerinin
sektörlere göre dağılımı

Otomativ	OYAK payı %	Gıda	OYAK payı %
OYAK-Renault	41.7	Tam Gıda	26.0
Motorlu Araçlar	100	Tukaş	100
Good year	11.5	Eti Pazarlama	26.0
		Pınar Et	15.0
		Entaş Tavuk	60.0
Çimento		Elektronik	
Çukurova Çimento	48.7	Aselsan	0.4
Ünye Çimento	48.7		
Mardi Çimento	48.2		
Bolu Çimento	40.7		
Kimya		Tarımsal ilaç	
Petkim	0.9	Hektaş	53.2
Yasaş	10.0	Tarımsan	0.1
İnşaat		Hizmet	
OYAK- Kutlutaş Konut	40.0	Oytaş iç ve dış ticaret	85.0
OYAK-Kutlutaş inşaat	28.6	OYAK Sigorta	60.0
OYAK- Kutlutaş Paz.	28.6	OYAK Menkul Kıy.	100.0
OYAK- Kutlutaş İst. Prf.	28.0		
OYAK inşaat A.Ş.	100.0		

Kaynak: Mustafa Sönmez, a.g.y. s.253

Türkiye'de sermaye piyasası, kaynak kullanımında etkinlik sağlayamadığı gibi, birimlerin yatırımlara dönüşmesinde de etkili olamamaktadır. Sermaye piyasası esas olarak, tekelci büyük gruplara, aracı kurumlara profesyonel spekulatörlere yarar ve kazanç sağlamaktadır. Sermaye piyasasının gelişmesi için aşırı vergi teşvikleri getirildiğinden, büyük sermayedarlar büyük kazanç sağlamaktadırlar. Yatırımcıların çoğu, spekülative kazanç

peşinde koştığı için hisse senetleri uzun süreli yatırım araçları olarak henüz kullanılamıyor.

Türkiye'de net yatırımlar indeksini *tablo 6* olarak gösterirsek (10) , imalat sanayinde net yatırımların % 60.9 gerilediğini görürüz. 7 büyük emperyalist ülke ve Türkiye'nin işletmecilik sektöründe sermayenin gelirden aldığı payları karşılaştırsak, Türkiye'nin en yüksek payı aldığını görürüz *tablo7* (11). Öte yandan ücretler açısından aynı karşılaştırma yapıldığında, ücretlerin de komik düzeyde düşük olduğu görülür.Türkiye'de gelir dağılımı içersinde sermayenin payı giderek yükselirken ücretlerin payı düşmüştür.

Tablo: 6 *Net Yatırımlar Endeksi*

Yıllar	1979 = 100
1979	100
1980	65.6
1981	86.5
1982	74.9
1983	65.6
1984	60.4
1985	64.1
1986	62.6
1987	48.2
1988	44.2
1989	39.1

Kaynak: 90 Petrol-iş, s.519

Türkiye'de tekелci sermaye, hem ABD, hem AT hem de Japonya kökenli çok uluslu şirketlerle işbirliğini gerçekleştirdi. İşbirliği bazı ortak yatırımlar ve teknolojik alanda bütünleşmeye vardı.

Koç grubu, ortak olduğu 15 şirkette yabancı sermaye ile ortak durumdadır. Koç'un en önemli ortakları, ABD kökenli Ford, İtalyan Fiat, ve Alman Siemens' dir. Koç' un ortağı çok uluslu banka ise Amerikan Express' dir.

Sabancı grubunun ise, Birleşik Alman ilaç fabrikası, Hollanda kökenli Philips, ABD'li Hilton, Shell, Fransız BNP-Akbank ortaklığı, Belçikalı Bekaert ve ABDli Du Pont firmasıyla lastik sektöründeki ortaklıkları vardır.

İş Bankası ve en büyük hissedarı olduğu T. Sinai Kalkınma Bankası iştiraklerinden 22'si 1986 yılında yabancı ortaklıydı. Ortaklar, ABD, AT, Japonya ve Arap ülkeleri arasındandır.

OYAK'ın, Fransız Renault firması ile otomotiv sanayinde ortaklığı önemli yer tutar. ABD kökenli Goodyear'da OYAK'ın payı vardır. Entaş ise OYAK ve Danimarkalıların gerçekleştirdiği bir ortak yatırım olup, lades tavuklarını üretir. Silahlı kuvvetleri güçlendirme vakıfları da Tusaş, Netaş ve Otosan gibi yabancı sermayeli kuruluşların ortaklarıdır. Tusaş'ın ortağı, ABD kökenli, Netaş'ın ortağı Kanada kökenli, Otosan'ın ortağı da ABD kökenlidir. NA-SAŞ 'a da Dünya Bankası' nın yavru kuruluşu IFC ortaktır.

Tablo 7 büyük emperyalist ülke ve Türkiye'nin işletmecilik sektöründe sermayenin gelirden aldığı pay

Ülkeler	1980-1987 ortalaması
ABD	33.2
Japonya	30.6
Almanya	36.9
Fransa	30.1
İtalya	39.3
İngiltere	31.5
Kanada	37.6
Türkiye	76.9

Kaynak: 90 Petrol İş s. 252

Tekellerin yurt dışındaki şirketlerinin de durumuna bakmakta yarar var. Türkiyeli holdingler dış ülkelerde yatırımlar yapıyor, çeşitli şirketler kuruyorlar. Yurt dışına sermaye ihraç ederek kurulmuş şirket sayısı 100'ün üzerindedir. Bu şirketler ABD'den Avrupa'ya, Rusya'dan Ortadoğu'ya, Asya'dan Afrika'ya kadar tüm dünya sathına yayılmıştır. *Tablo 8* bir fikir veriyor (12).

Tablo: 8 *Yurt dışında en çok şirketi olan bazı gruplar ve firmalar*

ENKA Holding	* Temel Saudi Ltd. (S. Arab.)
* Enka Arabia Ltd. (S. Arab.)	* Satumac Saudi Turkish
* Çimtaş Arabia Ltd. (S. Arab.)	Marine and Cons.Co. (S. Arab)
* Kasktaş Arabia Ltd. (S. Arab.)	İş Bankası Grubu
* Sipco Suudi Boru (S. Arab.)	Banka Şubeleri
* Oceanic Finance Corp. (Singapur)	* Berlin Şubesi
* Entrade Ltd. (ABD)	* Frankfurt Şubesi
* Entrade Ltd. (İngiltere)	* Londra Şubesi
* Entrade GmbH (Almanya)	* Girne, Lefkoşa, Magosa
* Entrade AB (İsveç)	Şirketler
* Enka Kutlutaş - Joint Venture (Libya)	* Taşel Türk Alkollü İçecekler (KKTC)
* Koç Grubu	* Eti Endüstri ve Ticaret (KKTC)
* Kofisa Trading Co. (İsviçre)	* Efik Evkaf Finansman (KKTC)
* Inex Investment Extension Co. (İsviçre)	* Mepinter A.G (MEPA) (İsviçre)
* Ramerica (ABD)	* Caminter (Almanya)
* Ram Int. (ABD)	* Intermar (Almanya)
* Interbrücke GmbH (Almanya)	* Tamcam (Mısır)
Sabancı Holding	Çukurova Holding
* Exsa Handels GmbH (Almanya)	* Baytur S.A. (İsviçre)
* Universal Trading Ltd. (İngiltere)	* Baytur Trading S.A. (İsviçre)
* Ak Internatioal (İngiltere)	* Yapı Kredi-Manama (Bahreyn)
* Holsa International (ABD-İsviçre)	* Bank Kreiss (Almanya)
* Hefti Weawing (İsviçre)	Kutlutaş Holding
STFA Grubu	* Arap Türk Constr. (S. Arab.)
* Temel Frontier (ABD)	Doğuş Grubu
* Conex House (İngiltere)	* Intrade Corp. (ABD)
	* Sunydale Ltd. (İngiltere)

24 Ocak politikası, 1980 sonrası Dünya Bankası ve İMF'nin isteklerine uyum içerisinde uygulandı. 24 Ocak sonrası yabancı sermaye yatırımlarının niteliği de hızla değişti. Yabancı sermaye, bu dönemde sayısal olarak arttı. 230 milyon ABD dolarından 1 milyar dolar üzerine çıktı. Ancak 1980'de o zamana kadar ülkeye gelen yabancı sermayenin % 87.3'ü sanayi kesimine girmişken, bu oran 1986'da % 60 düzeyine indi. Önceleri taşıt, elektrik ve elektronik dallarında yoğunlaşan yabancı sermaye, 1980 sonrası özellikle bankacılık, deniz taşımacılığı, pazarlama vs. gibi alanlarda yoğunlaştı. Toplam yabancı sermaye içinde banka sermayesinin payı 1980'de % 8.5 iken, 1985'de % 19.4'e yükseldi.

Tablo: 9 500 büyük sanayi kuruluşunda sermayenin organik bileşimi, kar ve sömürü oranları % 1984-1989

Yıllar	1984	1985	1986	1987	1988	1989
Sermayenin						
Organik Bileşimi						
Toplam (%)	91.94	91.85	90.92	90.43	90.38	87.99
Kar Oranları						
Toplam (%)	13.14	18.56	25.71	29.08	29.54	26.86
Sömürü Oranı						
Toplam (%)	263	367	455	487	427	354

Sermayenin organik bileşimi =

$$\frac{\text{Değişmeyen Sermaye (Ücret dışı tüm maliyetler) }}{\text{Değişken Sermaye (Net ücretler =Brütün \% 60'ı) }} \times 100$$

Kar Oranları =

$$\frac{\text{Artık Ürün}}{\text{Toplam Sermaye (Ücretler = Brüt ve amortisman dahil tüm maliyet) }} \times 100$$

$$\text{Sömürü Oranı: } \frac{\text{Artık Ürün}}{\text{Değişken Sermaye}} \times 100$$

Artık ürün : işçinin yarattığı katma değerün ücret dışında kalan kısmı.

Kaynak: 90 Petrol-İş yayınından yararlanarak hazırlandı s. 256-258

Tablo 9' da 1984'den 1989' da sermayenin organik bileşiminde düşme var gibi bir durum ortaya çıkmıştır. Bu doğruyu yansıtmıyor. Hesaplamalar fiyatlar cinsinden olduğu için ücretlerdeki görece artışlar buna neden olmuştur (13).

2. Özelleştirme politikası

24 Ocak kararlarıyla Kamu iktisadi Kuruluşlarının serbest piyasa ekonomisi kurallarına göre işletilmesi, KİT'lerin ürettiği mallardan sübvansiyonun azaltılması veya tamamen kaldırılması kamu harcamalarının kısılması öngörülmekteydi.

Özelleştirmeye yönelik hazırlıklar, Tasarrufların Teşviki ve Kamu Yatırımlarının Hızlandırılması Hakkındaki 17.3.1984'te yürürlüğe giren 2983 sayılı yasa ile bir üst aşamaya yükseltildi. Bu yasayla KİT'lerin hisse senedi yoluyla satılabilmesi veya işletme haklarının devredilmesine olanak açılmış oldu. Ülke ekonomisine, gelir ortaklığı senetleri çıkarma " buluşu" getirildi.Devir çalışmalarını yürütmek üzere Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı idaresi (TKKOİ) kurulması öngörüldü. Aynı yasaya dayanarak 13.9.1984'de "Kamu Ortaklığı Fonu Yönetmeliği" çıkarıldı.

Yasada yer alan özelleştirme yöntemlerinden biri, gelir ortaklığı senediydi.İkincisi, "işletme devir hakkı" yöntemiyle, KİT'lerin mülkiyeti değil işletilmeleri, ürünlerin pazarlanması, dağıtımı gerçek ve tüzel kişilere belirli bir bedel karşılığı devredilmektedir. Üçüncü yöntem ise, KİT'ler ve bağlı tesislerin mülkiyetlerine ortak olunacak hisse senetleri satışlarıdır.

Özelleştirmeye yönelik daha sonraları 31 Haziran 1986'da 3219 sayılı yasa çıkarıldı. Yasa "2983 Sayılı Yasanın Bazı Maddelerinin Yürürlükten Kaldırılması ve Kamu iktisadi Teşekküllerinin Özelleştirilmesi" yasasıdır. Yasayla TKKO Kuruluna geniş yetkiler sağlandı. Kısa adı KOK olan kuruluş, KİT'lerin tamamını veya bir bölümünü doğrudan satabilecek,hisse senetleri yoluyla satabilecek, kiralayabilecek, işletme hakkı verebile-

ye edebilecektir.

Türkiye' de özelleştirmeye yönelik hazırlık çalışmaları Dünya Bankasının doğrudan desteği, ve finansmanı ile Morgan Guaranty Trust Company of Newyork tarafından yürütüldü. Bu kuruluş ve DPT'nin Özelleştirme ana planı hazırlamaya yönelik anlaşması 5.8.1985 tarihinde imzalandı.

Özelleştirme uygulamalarına 1985'te kamuya ait yarım kalmış tesislerden başlandı. 1985'den 1988'e yarım kalmış 11' inin mülkiyeti, birinin de işletme hakkı devredildi.

İlginç olması nedeniyle bazı örnekleri buraya almakta yarar var. PTT tarafından kurulan Telekomünikasyon Endüstri Ticaret Anonim Şirketi (TELETAŞ)' da satışlar sonunda PTT'nin payı %40'dan % 18'e düşerken en büyük pay Belçika kökenli Bell Telephone (% 39) geçti. Ankara Gıda, Meşrubat Meyve Suları Sanayi ve Ticaret A.Ş. (ANSAN) ve bu şirketin dağıtımını üstlenen Meşrubat Dağıtım ve Ticaret A.Ş (MEDA) 28 Ekim 1988 taRihinde Coca -Cola Export Company'nin iştiraki Atlantik Industries Ltd. Şirketine 13 milyon dolara tüm kamu payı satıldı.

USAŞ Uçak Servisi A.Ş. nin % 70 hissesi İsveç Hava Yolları, SAS Service Partners' e 24 Ağustos 1989 da 14 milyon 450 bin ABD dolarına satıldı.

Yem fabrikaları çeşitli anonim şirketlere satılırken, ÇİTOSAN ve ortaklıklarının bir kısmı Fransız çok uluslu şirketi Societe des Ciments François' a satıldı.

THY Kargo ve charter taşımacılığı bölümleri ana bölümlere ayrılarak 4 parçaya bölünüyor. Boğaziçi Hava Taşımacılığı şirketleşiyor ve Havaalanı Yer Hizmetleri A.Ş. adıyla yeni bir şirket daha kuruluyor. BHT'nin son anda İrlanda devletine ait Air Lingus' a %40'nın satışı durduruluyor.

Özelleştirmeyi savunan, "yeni sağ" yada "yeni Liberal" politikaya göre, KİT'ler, rekabetin daralmasına, serbest piyasa güçlerinin gelişmesini engellemeye, bunalımlara neden olmaktadır. "Yeni akıma" göre özel sektör dinamik olup, ekonomik gelişmeyi sağ-

layacak ve krizlere daha iyi uyum gösterecek bir güçtür.

Özelleştirme politikasının imalat sanayine yansımaları *Tablo 10* dan açıkça görebiliriz (14). Kamu imalat sanayi yatırımları 1980'de en yüksek sınırında iken, 1988'de % 53'e kadar gerilemiştir.

Özelleştirme, 12 Eylül politikalarıyla somutlaşan ideolojinin bir parçasıdır.

Tablo: 10 *İmalat sanayi yatırımları*
(1973 Sabit fiyatlarıyla)

Yıllar	Kamu	Özel	Toplam
1973	100.0	100.0	100.0
1974	105.5	109.8	108.4
1975	186.2	128.8	136.7
1976	187.2	148.5	149.0
1977	201.8	149.7	154.3
1978	164.9	135.1	133.9
1979	203.6	92.1	119.7
1980	223.5	79.2	118.0
1981	204.5	78.5	111.6
1982	163.2	79.7	99.5
1983	157.8	80.6	98.4
1984	130.3	84.4	92.1
1985	139.2	89.4	98.0
1986	111.9	101.2	96.7
1987	65.6	97.0	79.7
1988	53.8	100.0	77.9

Kaynak: DPT, ISO dergisi, sayı 283, Erdoğan Özötün

Sabit fiyatlarla imalat sanayi yatırımlarında 1973 temel alındığında 1988' de 53.8' e düşmüştür. Oysa kamu sanayi

yatırım endeksi rakamı 1980 yılında 223.5'e kadar tırmanmıştır. 12 Eylül döneminde sürekli düşen kamu sanayi yatırımları 1988' de en düşük düzeyinde % 50' lerdedir.

Özel sektörün imalat sanayi yatırım endeksi en yüksek düzeye 1976-77'e ulaştı. 1979-1985 arası ise 100'den aşağıdadır. 1985 sonrası yıllarda tekrar bir artışla 1988 yılında 100'e ulaşır.

Toplam olarak imalat sanayi yatırım endeksi 1977'de en yüksek iken, daha sonra özellikle 12 Eylül 1980 sonrası gerileme görülmektedir.

Özelleştirilen kuruluşlara baktığımızda, çoğunlukla yabancı sermayeye satıldığını görüyoruz. Demek ki satışlar yabancı sermaye ile bütünleşmeye hizmet ediyor. Satışlarda uluslararası sermayenin denetleyici kuruluşları Dünya Bankası ve IMF baş rolleri oynuyor. Özelleştirme hem dünya çapında hem de Türkiye çapında sermayenin merkezileşmesinin daha büyük boyutlarda olmasına hizmet ediyor. Satışlar, Türkiye'den çok satılan ülkeye yarar getirecektir. Kısa vadeli olarak satış bedelleri borç ödemelerinde kullanılabilir, ancak dış borçlar korkunç boyutlarda artmaya devam edecektir. Yabancı sermayeye geçecek, özellikle imalat sanayindeki kuruluşlar, yabancı sermayenin tüm şartlarını kabul etmek zorunda kalacak, bu da daha fazla döviz açığı, Türk Lirasının değer kaybı ve gittikçe artan pahalılık anlamına gelecektir. Ayrıca özelleştirilen KİT' lerde, ücretler düşecek, işten çıkarmalar yaygınlaşacak sendikasılaşma artacaktır.

KİT' lerin hisse senetleri yoluyla satılarak mülkiyetini halka yayma savı da devlet Tekelci kapitalizminin bir aldatmacasıdır. Hisse senedi sahipliği ile sözüm ona kapitalist sınıf genişletiliyor. Bir avuç hisseye sahip olanlar artık çıkarının kapitalist sistemde olduğunu düşüncekler ve başka bir alternatif için mücadele etmeyeceklerdir! Hisse payı görece istikrarlı olan ve süper karlı emperyalist ülkelerde geçerli oluyorsa da Türkiye gibi borsada daleveraların döndüğü bir ülkede bu nasıl olacaktır? Kastelli olayı ortadadır. Paralarını bankerlere kaptıranlar ortada kalmıştır. Hisse-

ler de bir gün içinde geçersiz kağıt haline geliverir, ya da başka bir güçlünün elinde toplanır.

3. Dış ticaret politikası ve enflasyon

1980 sonrası uygulanan ekonomi politikaları dış satıma dayalı büyüme anlayışına dayanıyor. Buna bağlı olarak dış ticarete gerek sayısal gerekse niteliksel gelişme ve değişimler sağlandı. Dış ticaretin ulusal gelir içindeki payı 1980'de % 18.8 den 1985'de % 37.1 dolayına yükseldi. Dış satımda sanayi ürünleri payı yükseldi. Aynı dönemde uluslararası sermayenin isteği doğrultusunda iç pazar yabancı ürünlere olabildiğince açıldı. Türkiye iç pazarını yabancı sermayeye bu denli açmak, dış borç alabilmenin koşulu oldu. Gelişme yabancı sermayeye yararken Türkiye'nin dış ticaret açığı da hızla yükseldi. Dış satıma dayalı büyüme anlayışı ekonominin giderek yoksullaşmasını doğurdu. *Tablo 11* bu konuda bir fikir veriyor (15).

Tablo: 11 *Dış ticaret verileri 1980 - 1989*

Yıllar	ithalat (bin dolar)	ihracat (bin dolar)	Açık (bin dolar)
1980	7 909 444	2 910 122	4 999 322
1981	8 933 366	4 702 934	4 230 432
1982	8 842 665	5 745 973	3 096 692
1983	9 235 001	5 727 833	3 507 168
1984	10 756 922	7 133 602	3 623 320
1985	11 343 375	7 958 008	3 385 367
1986	11 104 770	7 456 724	3 648 046
1987 *	14 162 600	10 189 700	3 972 900
1988 *	14 335 400	11 662 000	2 673 400
1989 *	15 763 000	11 627 000	4 136 000

Kaynak:Türkiye İstatistik Yıllığı 1987 s.340, * Britannica World Data

1980' li yılların politikası, üretim olanaklarının genişletilmesini tümüyle yerli ve yabancı sermayenin istemlerine bıraktı. Özel sermaye uzun dönemli yatırımlara yönelme yerine güncel karlılığı önde tutuyor. Yabancı sermaye de daha çok üretim dışı sektörlerle akıyor. Özellikle bankacılık, taşımacılık ticaret ve danışmanlık gibi kesimlerde yoğunlaşıyor. Gelişmeler uluslararası sermayenin eğilimini göstermektedir. Yabancı sermaye Türkiye'yi işbölümüne zorluyor.

Dışa büyüme yaklaşımı dış borç artışlarını da beraberinde getirmektedir. Borçlandırmanın asıl amacı ülkeyi dünya kapitalizmine bağımlılığı sürekli tutmak ve uluslararası sermaye ile bütünleştirmektedir. Gelişmiş kapitalist ülkeler için borç vermek, yüksek gelir (faiz aracılığıyla) ve kendi sanayileri için pazar ve hammaddelerin ucuza sağlanmasıdır. Uluslararası ticaret daha az gelişkin ülkenin aleyhine işliyor.

Dış ticaret ve ödemeler dengesi açıkları büyümektedir. 1990' lı yılların başında günlük kur ayarlamalarıyla sürekli hale getirilen devalüasyon ile artırılan ihracatın aynı yöntemlerle geliştirilmesi kolay değildir. Dış borçlar elli milyar doların üzerine çıktı. Böylece Türkiye dünyanın en borçlu dört ülkesinden biri haline geldi (16). İhracat gelirleriyle diğer dış kaynaklı gelirlerin dış borca oranı gittikçe düşmektedir. Bu durumda dış borçlanma giderek artacaktır. 1984'de alınan dış borçların % 70 dolayında bir bölümü değişken faize tabidir. Dış sermaye piyasalarındaki değişmelere göre borç miktarı da değişecektir. Diğer yandan kamu harcamalarının vergi kaynaklarıyla karşılanamaması iç borçlanmayı da arttırmıştır. İç borçların da 50-60 trilyon düzeyinde olduğu sanılmaktadır. Bütçe açıkları 1991 yılında 35 trilyon liraya yakındır (17).

1970'lerin ortalarından bu yana kapitalist dünya ekonomisi yapısal bir kriz içindedir. Yapısal krizden çıkmanın yolu, eskiyen üretim teknolojisinin yerine yenilerini üretmek, işin organizasyonunu rasyonalize etmek, emek-sermaye dengelerini sermaye lehine düzeltmek, dünya pazarına yeni ürünler sürmek, kısaca

kar oranlarını yükseltmekten geçiyor. Gelişmiş ülkeler bir yandan çözüme böyle yaklaşırken diğer yandan da az gelişmiş ülkelere yararlanıyorlar. Kriz az gelişmiş ekonomiye itiliyor.

Türkiye gibi gelişmekte olan kapitalist ülkeler için pazar sorunu çok önemlidir. Ortadoğu çok kararsız, Orta Asya'daki gelişmelerin de pazar açısından sağlayacağı olanak henüz tam belli değildir. Belirsizlik sermaye kaynaklarının yeniden üretimini de etkilemektedir.

Ekonominin dış gelişmelere aşırı duyarlı hale gelişi, Türk lirasının değer kaybını beraberinde getiriyor, ülkede hayat pahalılığı da giderek artıyor. 25 Ocak 1980' de 70 TL olan bir ABD doları Temmuz 1992' de 7000 TL' ni geçti. Enflasyon % 70' lere tırmanıyor. Gelişmiş kapitalist ülkeler, enflasyonun zararlı etkisini, bir ölçüde az gelişmiş ülkelerdeki daha yüksek enflasyon oranlarının sağladığı avantajlarla kapatıyor. OECD ülkeleri ve Türkiye arasında enflasyonu yüzde olarak karşılaştırsak % 60 Türkiye aleyhine fark görülür (18).

Enflasyon artışlarında başı tekelci fiyatlar çekmektedir. Toptan eşya fiyatları artışına bakıldığında özel sektör hep kamu sektörünün önündedir. Enflasyon artışında tekel fiyatları önemli rol oynuyor.

Dışa açılma politikaları, 24 Ocak'da öngörülenin aksine sermaye kaynaklarının yeterli derecede verimli kullanımını getiremedi.

4. Tarım politikası

Türkiye'de "serbest pazar ekonomisi" adına tarım sektörüne karşı tavır alınmıştır. 1980 öncesi tarımsal girdilere sübvansiyon uygulanır destekleme alımları yapılır tarım kesiminin gelirlerine göreceli dikkat edilirdi. 1980 sonrası tüm bu gelişmelere zıt politikalar izlenmiştir.

Ekonomik açıdan tarımın giderek önemini yitirdiği bir politika iz-

lendi. 1960'larda GSMH'da cari fiyatlarla tarımın payı % 40'lar-
dan 1989'da % 16.5'e düştü. Sabit fiyatlarla GSMH'da 1980'de %
22.6 pay sahip olan tarım, 1988'de % 19'a düştü. *Tablo 12* gayri
safi yurtiçi hasılanın sektörel paylarını sabit fiyatlarla gösteriyor
(19).

Tarım kesiminin gelirlerinin düşmesi kente göçü hızlandırıyor.
Bu göç kentlerde işsizliğin artışına neden olurken ücretleri de geri
çekici etki yapıyor.

Traktör sayısı, 1983 'de 513.516 iken, 1986 yılında, 612 731' e
ulaştı. Tarımda 1987 istatistik yılığında mısır slaj makinası, yer
fıstığı hasat makinası, fındık harman makinası, pamuk toplama
makinası, mısır tanaleme makinası, gibi makinaların yer aldığı
görüüyor. Bu da büyük tarım tekelleri için makinalaşmanın de-
vam ettiğini gösteriyor.

Sabit sermaye yatırımları içinde tarım sektörünün payı, 1983'de
% 9.5 iken, 1990'da % 6.4'e düştü. 1970' li yıllarda aynı oran %
10'nun üzerindeydi. Tarım kesimine yapılan yatırımların görece
azalması üretim düşüşlerine neden olacak bu da gıda maddeleri-
nin fiyatlarının tırmanmasını getirecektir.

*Tablo:12 Gayri safi yurtiçi hasılanın sektörel payları
1968 sabit fiyatlarıyla*

Yıllar	Tarım %	Sanayi %	Hizmetler %
1980	22.6	23.5	53.9
1981	21.6	24.7	53.7
1982	21.9	25.0	53.1
1983	21.1	25.7	53.2
1984	20.6	26.5	52.9
1985	20.2	26.8	53.0
1986	20.0	27.6	52.4
1987	19.1	28.2	52.7
1988	19.7	27.9	52.4

Kaynak: DIE, Türkiye istatistik yıllıklarından hazırlanmıştır.

Ekonomik gelişmeye paralel olarak tarım kesiminin toplam gelirdeki payı da azalmıştır. Ulusal gelir dağılımında tarımın payı 1980 de % 23.9 iken, 1989 da % 15.4'e gerilemiştir. Tarım tekelleri dışında kalan kesim 1970'li yıllara göre aşırı yoksullaştırıldı. Demirel'in iktidar olur olmaz Köylünün borçlarını affetmesi boşuna değildir.

Türkiye'de tarımın temel sorunları ekonomik politikalara doğrudan ve çok yakın biçimde bağlıdır.

5. İşçi sınıfının ekonomik ve demokratik haklarında kısıtlamalar ve gelir dağılımı adaletsizliği

1977 ve 1980 yılları devrimci sınıf savaşımının boyutlarının hızla yükseldiği, devrimci durumun sürdüğü, grev ve direnişlerin hızla arttığı, toplu sözleşme görüşmelerinin gündemde olduğu yıllardı. Grevlerin sürmesinin nedeni, kıdem tazminatının arttırılmasının ve işten atılmalara işçi ve işverenlerin eşit katılacağı ve oyçokluğu ile karar alacak kurulun (iş güvencesi maddesi) işverenlerce kabul edilmemesiydi.

12 Eylül yönetimi iş başına gelir gelmez, 7 numaralı bildiriyle tüm sendikal çalışmaları durdurdu. 3 numaralı kararla tüm grevleri kaldırdı. 2316 sayılı yasayla çalışmaları durdurulan sendikaların hesapları, mallarının yönetimi kayyumların denetimine verildi. Ancak 1992 yılına varıldığında sendikaların kayyumlardan mal varlığını geri almaları mümkün olacaktır.

Toplu sözleşmelerle ilgili 2634 sayılı yasa 27 aralık 1980 tarihli resmi gazette yayınlanarak yürürlüğe girdi. Bu yasayla Yüksek Hakemler Kurulu oluşturuldu. YHK toplu işsözleşmelerinde gerekli düzenlemeleri kapatılan sendikalar yerine yapacaktı.

YHK, Yargıtay İş Dairesi Başkanlığı'nda, Bakanlar Kurulu'ndan seçilecek iki üye, Çalışma Genel Müdürlüğü, DPT Sosyal Planlama Dairesi Başkanı, iki Türk-İş, iki TİSK temsilcisinden oluşuyordu.

9 üyeden oluşan YHK kabumbağa hızıyla 1979' da biten sözleşmeleri 1981 yılının Temmuz ayında bitirebildi, tek oranlı zam uygulamasıyla komik düzeyde maaşlar arttı! Aslında gerçek ücretler 1963 yılı geçinme indeksi 100 kabul edilirse 17.9' dan 1981 yılında 13.9'a düştü (20). 24 Ocak politikaları ücretler düşerse enflasyonun da düşeceğini varsayıyordu. Ancak ilerdeki günler hiç de öyle olmadığını gösterdi.

Kısıtlamalar sadece ücretlerle sınırlı kalmadı. İşçilerin kıdem tazminatı ve ikramiye adı altında aldıkları yan gelirlerde önemli ölçüde sınırlandırıldı. Sigorta yükleri ağırlaştırıldı. İşçi emekli aylıkları düşürüldü. Yıllık izinler azaltılarak 18-30 gün ile sınırlandırıldı. Yıllık çalışma günleri çeşitli bayramların tatil olması kaldırılarak artırıldı. Yılbaşı tatili azaltıldı, 23 Nisan , 1 Mayıs, 27 Mayıs tatil günü olmaktan çıkarken 29 Ekim 1.5 günlük tatile düşürüldü (21). Çalışma günleri ile oynamak mutlak artı değeri artırma yöntemidir. 12 Eylül yönetiminin tekeller lehine mutlak artı değeri artırıcı önlemler aldığını görüyoruz.

Önlemler bu kadarla kalmadı. Her düzeyde işçi, işveren ve meslek kuruluşlarında ve kamuya yararlı demeklerde her türlü inceleme, araştırma ve denetleme yapabilecek Devlet Başkanlığına bağlı "Devlet Denetleme Kurulu" oluşturuldu. Böylece her türlü sendikal çalışma devlet kontrolü altına alınmış oldu.

Grev yasağı sınırları genişletildi. Toplu iş sözleşmesi Grev ve Lokavt yasasına göre savaş ve olağanüstü hallerde tümünden kaldırılıyor, sağlık belediye hizmetleri, enerji, kömür, petrol, nakliye, banka, eğitim ve turizm iş kollarına çeşitli sınırlamalar getiriliyor, ayrıca askeri işyerlerinde normal zamanlarda bile grev yasaklanıyordu. Bir de grev ertelemesi diye bir madde vardı ki, Bakanlar Kurulu isterse istediği grevi erteliyordu! İşçilerin grev kararı alabilmeleri için yarıdan fazla evet olması koşulu getirildi. İşyerlerinde özel güvenlik örgütleri oluşturularak, silah kullanma yetkisi olan görevlilerin işyerlerinde çalışanları izlemeleri kanunlaştı.

2821 ve 1822 sayılı Toplu Sözleşme ve Lokavt Yasaları 7 Mayıs 1983'de yürürlüğe girdi. Uygulamaları Ocak 1984'a bırakıldı. Yasalarda geçmiş döneme tepki ön plandaydı. Hakların kullanımı büyük ölçüde kısıtlanıyordu. Toplu sözleşme düzenine 1984'lerin ortalarında tekrar başlandı. Ekim 1984 sonlarında sıkıyönetim komutanlıklarından izin alınması zorunluluğu kalktı. 12 Eylül sonrası ilk defa, 1984'de 4 grev yapıldı, 561 işçi greve katıldı. Grevlerin tekrar başlangıcı böyle oldu.

2822 sayılı yasayla, toplu iş sözleşmesi yapabilme yetkisi için, sendikaların iş yerindeki salt üye çoğunluğu dışında, o iş kolunda çalışan işçilerin en az % 10' nunu üye kaydetme zorunluluğu getirildi. Ayrıca toplu iş sözleşmesi yapabilme yetkisinin tespiti Çalışma Bakanlığı' na bırakıldı.

1987 yılında DiE, Hane Halkı Gelir ve Tüketim harcamaları Anketini gerçekleştirdi. Anket açıkca gelir dağılımının giderek kötüleştiğini ortaya koydu. Gelir dağılımı adaletsizliği 1980 politikasının doğal sonucudur.

Türkiye'nin gelir dağılımı diğer ülkelerle karşılaştırıldığında Meksika, Malezya, Kosta Riko, Filipinler, Bengladeş, Güney Kore gibi ülkelerden dağılım daha kötüdür. Türkiye gelir dağılımı açısından dünyanın gelir dağılımı en kötü ülkeleri arasındadır. Türkiye' de ücretliler ulusal gelirden , % 14-15 pay alırken, Bolivya'da % 43.5, Şili' de % 51.7, Mısır'da % 35.9, Güney Kore'de % 48.4, Portekiz'de % 54.6 ile Türkiye' den oldukça yüksektir. 1980 sonrası işçi sınıfı açlık sınırına itilmiştir. 1988 yılında üretim işçisi için ABD doları olarak saat ücretini *tablo 13'* den izleyebiliriz (22).

Gelir dağılımındaki dengesizlik, kendini bölgeler arası dengesizlikte de gösteriyor. Marmara ve Ege Bölgesi ulusal gelirin 1986 yılı itibariyle, % 34.5' ini alırken, Doğu ve Güney Doğu Bölgesi % 10.1' ni almaktadır. Gelir dağılımından en büyük payı Batı' daki tekeli sermaye almaktadır. Ulusal gelirin ücret ve sermaye arasında paylaşımı açık bir şekilde ücretler aleyhinedir. *Tablo 14'* de bu durum görülüyor (23).

Tablo:13 1988 yılında üretim işçisi için Türkiye
ve G 7'l erde ABD doları olarak saat ücreti

Ülkeler	saat ücreti \$
ABD	14
Japonya	12.72
Almanya	18.03
Fransa	12.96
İtalya	12.87
İngiltere	10.49
Kanada	13.58
Türkiye	0.41

Kaynak: 90 Petrol -İş, s.215

Tablo daki veriler, DiE verilerine dayanıyor. Süleyma Özmu-
cur'un yaptığı bir araştırmaya göre, ücretlerin gelir dağılımındaki
payları daha da kötüdür. Tarım dışı gelirdeki payı yüzde olarak bu
araştırmaya göre, 1989 senesi için, % 84.60, maaş- ücret %
17.49' dur. Sermayenin payı % 82.51' dir (24).

Ücretlilerin aldıkları pay ile o ülkelerdeki sendikalaşma ve ör-
gütlenme düzeyi, temel insan hak ve özgürlükleri, bu hakların kul-
lanımı ve sendikal militanlık arasında yakın bir bağ vardır. Veriler
aynı zamanda bu gerçeği ortaya koyuyor.

12 Eylül yönetimi, tekelci sermaye için işçi sınıfımıza, emekçi
halkımıza zorla " özveri" dayatmıştır. İşçi sınıfı ve emekçi halk
üzerinde ekonomik ve siyasal devlet terörü sürmektedir. Ekono-
mik, demokratik her türlü hakkı alabilmek devrimci sınıf
savaşımının boyutlarına bağlıdır. Türkiye sınıf savaşımının son
derece keskin ve sert yaşanacağı bir döneme giriyor. 1989' dan
beri toplu iş sözleşmelerinin çetin geçmesi burjuvazinin eski poli-
tikasını sürdürmekte zorlandığını da gösteriyor.

Tablo:14 *Ulusal gelirin ücret ve sermaye arasında paylaşımı*
(%) 1973-1990

Yıllar	Ücretin payı %	Sermayenin payı %
1973	33.37	66.63
1979	31.97	68.03
1985	23.07	76.93
1986	20.53	79.47
1987	21.35	78.65
1988	18.15	81.85
1989	20.69	79.31
1990	20.70	79.30

Kaynak: DIE, 1973-1979-1985 Endüstrilerarası işlem tablola
Petrol-İş araştırma, 90 Petrol-İş s 244

6. Grevler, işten çıkarmalar ve işsizlik

Grevsiz geçen 1981-1983 yıllarının ardından, 1984 yılında sorunlara grevsiz çözüm aranırken yeni dayatmalarla karşı karşıya kalındı. Bunlar, TİSK ve aynı tavır içinde olan iktidar toplu sözleşme kararları, ücret artış tavanı, sendikasılaştırma politikaları, ücretlerde yeni kesintiler ve sendikalara karşı uygulamalardı. 1985 ve 1986 yıllarında kamu kesiminde hiç grev olmazken, Özel kesimde 21 grev oldu. Mevcut Anayasa ve yasalarla grev yapılır mı yapılmaz mı tartışmalarının ardından 1987 grevleri geldi. 4'ü kamu kesiminde, 303 'ü özel kesimde olmak üzere toplam 307 greve, 28 298 işçi katıldı. 1987 yılında Bakanlık istatistiklerine göre iş günü kaybı 1.961 940 oldu.

1987 grevleri, tüm baskıcı koşullara yasal engellemelere karşın grev yapılabilceğini göstermesi açısından öğretici oldu. Bu ya-

salarla grev yapılabilir mi tartışmaları son buldu. İşçi sınıfında çökkenlik kalkmağa başladı. Bir işyerindeki grev kazanımı tüm işçi sınıfının başarı ve kazanımı oldu.

1987 grevleri sürerken, " grev ve lokavtlarda mülki amirlerce alınacak tedbirlere dair tüzük" Danıştay' a açılan dava sonucu iptal edildi. İptal edilen tüzük, grevi hak değil suç saymaktaydı. 1988 yılında da 156 grev'e 30 057 işçi katıldı, kaybolan işgünü sayısı, 1.892.655 oldu.

1989 yılı grevler ve işçi sınıfının bahar atılımını yaptığı yıl olarak biliniyor. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı' nın verilerine göre 1989 yılında 39 435 işçinin katıldığı 171 grev yapıldı. Bu grevlerde kaybolan işgünü sayısı 2.911.407 oldu.

Bahar atılımı ile birlikte 1989 yılı grevler ve direnişler yılı olarak işçi sınıfı tarihine geçti. Mücadeleye giren işçi sayısı, 1963 yılından bu yana geçen 26 yıl içinde en yüksek düzeye ulaştı. 12 Eylül'ün sendikal hak ve özgürlüklere getirdiği baskı ve kısıtlamalara karşın, işçi sınıfının yılmadığı ortaya çıktı. İşçi sınıfı parasız da greve gidebildi.

İşçi sınıfı yaratıcılığı direniş biçimlerinde ortaya çıktı. İşbaşında oturma, servis aracına binmeme, yemek boykotu, sakal bırakma, toplu boşanma davası, çocuklarını evlatlık verme, çıplak ayakla yürüyüş, vizite eylemleri gibi, pasif eylem çeşitleri ortaya çıktı. İşçi sınıfının mücadele deneyimi zenginleşti. Eylemler Mart, Nisan, Mayıs aylarında yoğunlaştı. Eylemler hızla aktif ve etkin mücadele biçimlerine dönerken, grevlerdeki işçileri desteklemek için yüzbinlerce işçi de destek direnişleri yaptı. Direnişlerdeki işçi sayısı 600 bini geçti. Grevlerin ardından, toplu iş sözleşmelerinde % 140'a varan ücret artışları gerçekleşti.

Bahar atılımı halkımız tarafından olumlu karşılandı ve açıkça desteklendi. Yer yer görülmemiş destek karşısında devlet güvenlik güçleri sert tavır alamadı. Ancak grevlerin ardından, özel sektörde başta işten çıkartamalar olmak üzere her türlü önlem alınmaya başlandı. Buna karşın, 1990 yılı grev sayısı 458 olup,

katılan işçi sayısı. 166.306'dır. Kaybolan işgünü sayısı ise, 3.466.550' dir Aynı yıl içinde, 483.852 işçi adına toplu iş sözleşmesi bağlandı. Bakanlık verilerinde grev sayıları ve greve katılan işçi sayıları gerçeğe göre az gösterilmektedir. Petrol-iş' in yaptığı bir araştırmada 1990' da grevci işçi sayısı, 223.011 dir. Kaybolan işgünü de 4.650.295 dir. Bu sayılar grevlerdeki patlamayı göstermeye yeterlidir (25).

On yıllık baskı ve korku döneminin ardından, 1991 başında, işçi sınıfının hesaplaşma odağı Zonguldak eylemliliği oldu diyebiliriz. Öyleki Zonguldak direniş rüzgarı tüm Türkiye'ye yayıldı.Burjuva gazeteleri bile "işçi eylemleri çığ gibi" başlığı attılar. Grevlere eylemlere ailece katılmak Zonguldak direnişiyle birlikte gelenek haline aldı.1991'de net asgari ücret 266 454 lira iken, bir ailenin sağlıklı beslenebilmesi için aylık mutfak masrafı 746 bin 64 liraydı. Öte yandan burjuvazi de kendi önlemlerini almaktan geri kalmadı.

12 Eylül'ün çalışma yasalarından 2822 sayılı yasanın 33. maddesi gerekli hallerde Bakanlar Kurulu' na grevlerin 60 gün süre ile ertelenmesi yetkisini veriyordu.Bakanlar Kurulu, 1990 yılında toplam 6 işletme ve 93 işyerinde, 1991 yılında da 158 işyerinde bu maddeyi uyguladı. Toplam 155.787 işçinin grev hakkı engellendi. Bu da grevlere karşı iktidarın caydırıcı yöntemidir.

1990'da Olağanüstü Hal Bölge Valiliği kapsamındaki illerde grev ve lokavt uygulaması Bölge valiliğinin iznine bağlandı. Valilik gerekli görürse 1 ay süreyle grevleri erteleyebilir. Gerekli görürse ikinci kez de erteleyebilir. Kürtlerin yaşadığı bölgede greve engel sadece Bakanlar Kurulu, işveren değil Olağanüstü Vali de yetkilidir. Bu durum hem sınıfsal hem de ulusal baskıyı göstermektedir.

Aslında grev ertelemeleri erteleme değil, yasaklamadır.Çünkü ertelenen grevlerde,60 günlük süre içinde taraflar anlaşamazsa, otomatik olarak YHK devreye girmektedir. Grevlere karşı diğer bir yöntem de işten çıkarmalardır.

1990 ve 1991 yılı ilk 5 ayında işten çıkarılanları sayısı 210 bini buldu. Bu rakkam, sendikalı işçilerin % 10.5'idir, işten çıkartmalar toplu sözleşme kazanımlarını geriletmek için işverenin başvurduğu acımasız bir yöntemdir. İşverenler daha az işçiyle üretime olanak veren otomasyona hazırlanıyor.

Günümüzde, toplu sözleşme ve grevlerin ardından toplu işten çıkarmalar ve tırmanan işsizlik gündemin en yakıcı sorunudur. İşten çıkarmalar yüzbinlerle ifade ediliyor. İşsizlik % 30' lara yaklaşıyor. "Katılma oranı" sabit tutulduğunda işgücü arzı ve işsizliği *tablo 15* 'den görebiliriz (26).

**Tablo: 15 "Katılma Oranı" sabit tutulduğunda
işgücü arzı ve işsizlik (15 yaş üstü, bin kişi)**

Yıllar	İşgücü arzı	İşgücü talebi	İşsiz sayısı	İşsizlik oranı
1978	16.640	15.249	2.111	12.7
1979	16.827	15.239	2.288	13.6
1980	17.474	15.231	3.043	17.4
1981	18.077	15.360	3.302	18.3
1982	18.700	15.467	3.898	20.8
1983	19.340	15.682	4.323	22.4
1984	20.000	15.776	4.889	24.4
1985	20.680	15.955	5.390	26.1
1986	20.724	16.244	5.132	24.8
1987	21.299	16.550	5.349	25.1
1988	21.913	16.867	5.576	25.4
1989	22.360	17.160	5.730	25.6
1990	23.044	18.555	5.041	21.9

Kaynak: Çağ nüfus 1980-88 OECD istatistikleri, 1985-90 DPT,
1990 Hükümet Programı, Petrol-İş araştırma

İşsizlik, değişken, gizli ve durgun biçimlerde ortaya çıkıyor. İşçilerin büyük kitleler halinde işe alınıp atılmaları değişken biçimlidir. Körfez savaşı da bir ölçüde gerekçe oldu.

Gizli işsizlik biçimi, kırsal bölgelerdeki saklı artı nüfusun kente göç etmesiyle ortaya çıkıyor. Kentlerde işsizlik artarken, konut ve barınmada büyük sorunlar ortaya çıkıyor. Gecekondu ve alt yapısızlık büyük kentlerin ortak sorunudur.

Durgun işsizlik biçimi, çökmekte olan sanayi kollarından geliyor. İşsizlik son günlerde üç biçimde de yakıcı olarak gözleniyor. İşsizliğin yapısal ve özgün nedenleri var. Yapısal nedenler tüm kapitalist ülkelerde geçerli olan nedenlerdir. Özgün nedenler ise ülkeden ülkeye değişiyor.

Bilim ve teknolojiadaki sürekli gelişme üretim araçlarının hızla yenilenmesi giderek daha az sayıda işçi ile daha çok iş yapabilmeyi olanaklı hale getiriyor. Yeni otomasyon ve kompütasyon teknikleri bulunuyor. Yeni olanaklar, gelişkin kapitalist-emperyalist ülkelerde mikro elektronik, robot ve gelişkin bilgisayar alanlarında yeni yatırımlara dönüşüyor, yeni yaratılan işyerleri dolayısıyla da işsizlik daha az oranlarda seyrediyor. Böylesi yatırım olanakları olmayan ülkemizde yapısal nedenler daha çok işsizliğe yol açıyor.

İşsizliğe yol açan diğer etkenler arasında, doğum oranının yüksek oluşu, eğitim sistemi çarpıklığı, yüksek enflasyonu önleme çabaları, finans kaynaklarının yetersizliği ve bu kaynakların doğru ve planlı kullanılamaması, özelleştirme çalışmalarını sayabiliriz.

Grevler, direnişler, işten çıkarmalar ve artan işsizlikteki gelişmeler, şu olguları ortaya koyuyor:

1. İşçi sınıfı ile burjuvazi arasındaki hesaplaşma hergün yeni biçimler alarak kıyasıya sürüyor. Burjuvazi başlangıçtaki konumun koruyamıyor, korumak için saldırganlaşmak zorunluluğu ortaya çıkıyor.

2. İşçi eylemleri sendikaları ve işçi sınıfı adına konuşan örgütleri

aşmıştır. Eylemlere öncülük edenler işçilerin kendisidir. Bu olgu hem olumlu hem de olumsuz sonuçlar doğuruyor. İşçi sınıfı grev ve direnişler yapabiliyor. İşçi sınıfı içinden işçi yığınları üzerinde etkiye sahip bir öncü işçiler kuşağı çıkıyor. Ama eylemler, ülke çapında iktidara yönelik güçlü bir işçi sınıfı partisinin önderliğinden yoksunluğun zaafalarını hep taşıyor.

3. İşçi eylemleri 1982 Anayasa'sının 54. maddesini ve 2822 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu'nu deldi. Türkiye işçi sınıfına dikilen elbise dar geldi.

7. Ekonomik süreçler açısından gelinen nokta

1991 seçimleriyle, DYP ve SHP hükümeti iktidar oldu. Demirel, daha önceki iktidar dönemlerinde izlediği, ulusal tarım ve sanayileşme politikasını günümüzde izleyemez. Bu politika korumacılığı gerektirir. Günümüzdeki kapitalist sistemin düzeni içinde korumacılığa artık yer yoktur. Bu düzende işbölümü ve entegrasyon esastır. Kalkınma için ağırlıklı olarak dış borç kullanacaktır. Dış borçlar ise ulusal politikaya ipotek demektir. Demirel istese de istemesede ANAP politikasını daha doğrusu Dünya Bankası ve IMF politikasını sürdürecektir.

Demirel'in yapabileceği en fazla bir ölçüde, kendi oy deposu tarım orta ve küçük sermaye kesimlerinin istemlerini göz önüne almaktır. Bu yolda yaptıkları ANAP politikasından ayrıldığı anlamına gelmez. Demirel'in ANAP'tan farklı politikalarda ısrarı devrilmesi anlamına gelir. Bir sınıftan alınmadan diğerine verilmiyor. Hükümet programından da açıkça görüldüğü gibi Türkiye, tekelci burjuvazi için vergi ve ucuz işgücü cennetidir.

Türkiye dünya pazarının işbölümü temelinde, gereksinimi olan, en az maliyetle üreteceği mal ve hizmetlerin üretiminde uzmanlaşıyor. Bu yol partilerden bağımsızdır. 1980'den sonrası ekonomi politikaları, iç pazarın yabancı mallara açılması ve dış

borçlanma vs, gibi tek elci burjuvaziye tek yol bırakmıştır.

Tek elci burjuvazinin vergi kolaylıkları ve parasal desteklerle kar oranları artırılmaya, KiT'lerin özelleştirilmesine devam edilecektir. Enflasyon giderek artmaktadır. Kapitalist sistem içinde enflasyona çözüm yoktur. Türkiye'de yüksek enflasyon yatırımı zorlaştıran bir faktördür.

24 Ocak 1980 politikaları her alanda iflas etmesine karşın, alternatifi de 24 Ocak politikası oluyor! Bu çıkmaz, çözümsüzlük kapitalizmin yapısından ve sistemin bütünlüğünden kaynaklanıyor. Ekonomide istikrarsızlık ve durgunluk, giderek artan bütçe açığı, önü alınamayan enflasyon, işsizlik ve gelir dağılımı adaletsizliği Türkiye'nin gerçekleridir. Bu koşullarda, seçim öncesi vaadedilen yeşil kart uygulaması ve işsizlik sigortası hangi kaynaktan ve nasıl sağlanabilir?

Uluslararası rekabete uygun teknoloji yenilenmesi Türkiye'nin gündemindedir. Ekonomide yeni yatırımlara yönelinmezse, kitle-sel işsizlik artacak demektir.

The Economist Türkiye için şöyle yazıyor: " Ya ekonomilerini tam rekabet edebilir duruma getirecekler, ya da dünyanın üçüncü bölümüne düşecekler " (27).

Türkik Asya cumhuriyetlerinin önümüzdeki yıllarda Türkiye ile geniş bir ticaret yapacakları kuşkuludur. Dövizleri varsa Alman, Japon ve ABD mallarını tercih ederler. Yeterli dövizleri yoksa, bir çeşit mal değiş tokuşuna dayalı Türkiye ile özel ilişkilere girebilirler. Bu ise, Türkiye'nin rekabet yeteneksizliğini süregenleştirir.

Genel olarak ekonomik tabloya bakarsak şu olguları tespit edebiliriz.

Birincisi, TL'nin hızlı değer kaybıyla, herşey pahalılaşmaya başladı. Yurt içinde maliyetler ve fiyatlar yükseldi, kaynaklar kıtlaşıyor.

İkincisi, yüksek faiz ve yeniden borçlanma nedeniyle, dış borçlar ödendikçe azalmayıp artıyor. Türkiye, dış borç ödemelerini, arttıramadığı gelirinden, kemer sıkarak yapmak zorundadır. Bu

da ekonomide kaynakların daha da kitledilmesi demektir.

Üçüncüsü, Dünya iş bölümünde Türkiye'nin tuttuğu yer şöyle oluyor: Modern teknoloji gerektirmeyen tüketim mallarının üreticisi olmak, yatırım ve modern teknolojinin dış alımcısı olmak.

Dördüncüsü, Uluslararası sermaye ile bütünleşme giderek artan bir olgudur. Yerli- yabancı, sermayeli ortaklıklar ve bu ortaklıkların yurt içi ve dışı şirketleri giderek güçlenmektedir.

Beşincisi, Türkiye ülke içinde "süper kar" dağıtma durumunda değildir. Kapitalizmin gelişme özelliği buna imkan vermiyor. Ülkede, işsizlik, enflasyon ve gelir dağılımı adaletsizliği, artarak sürüyor.

Altıncısı, 24 Ocak öncesinde, toplam ulusal gelirin % 18'i dolayında olan toplam vergiler, 1980 sonrasında giderek azalmış 1985'de % 12'si dolayına inmiştir. Vergileme politikası sağlıklı toplumsal gelişmenin önündeki büyük engel olmaya devam ediyor.

Yedincisi, hızlı kentleşme ve işçileşme, büyük kentlerde artarak yeni sorunları beraberinde getirmeye devam ediyor.

Sekizincisi, KİT satışları özelleştirme ideolojik boyutludur. Satışlar kapitalizmin tabanını genişletmeye hizmet ediyor.

Dokuzuncusu, yüksek faiz sonucu rantıye tabakalar çoğalıyor. Rantıye tabakalar ve hisse senedi sahibi olanların çıkarları bir ölçüde kapitalizmle bütünleşiyor. Bu olgu da kapitalizmin tabanının genişlemesine hizmet ediyor.

Onuncusu, Türkiye, sanayileşme sürecinde belli bir aşamaya geldi. Temel tüketim malı sanayileri kuruldu, dayanıklı tüketim malları ve bir kısım ara malların yerli üretimi yapılabiliyor. Türkiye ham çelik dünyadaki üretiminde 25. sıradadır. 1989 senesinde 6.040.000 metrik ton ham çelik üretimi gerçekleşti. Son senelerde çelik üretiminde söz sahibi olan ülkelerin üretimleri düşerken, Türkiye'nin üretiminde yüksek artış gözleidi. Pig demirde de aynı şey söz konusudur. Türkiye, 1989 senesinde 3.480.000 metrik ton ile dünyada 27. sıradadır (28). Üretim ölçeğinin büyütölmesi,

daha nitelikli ve etkin üretim sanayiın temel sorunlarıdır. Sanayiinin başlıca girdilerini ve teknolojisini üretememesi ise önündeki en büyük engellerdendir.

Bu sıraladığımız olgular çerçevesinde, Türkiye kapitalist gelişmenin neresindedir sorusuna şu yanıtlar verilebilir:

1. Gelişmiş kapitalizmin başka bir deyişle emperyalizmin çok önemli bir özelliği birleşmedir. Sanayiın çeşitli kollarının tek işletmeler içinde toplaşmasıdır. Tekelleşme olgusu belirleyici özellik taşımaktadır. Türkiye, ekonomide tekellerin kesin rol oynadığı noktaya gelmiştir.

2. Banka ve sanayi sermayelerinin içiçe bir durum kazanması olgusu ,Türkiye ekonomisinde önemli yer tutmaktadır. Belirli sanayi gruplarının kontrolünde belirli bankalar vardır.

Sanayi sermayesi ve banka sermayesinin iç içe geçme süreci 1980'li yıllarda belli bir ivme kazandı. Kaynaşmanın iki biçim de olduğunu söyleyebiliriz.

Birincisi, banka sermayesi ağırlıklı sermaye grupları, sanayi ve hizmet alanları ile ilgili şirketler olarak ya da yeni şirketler kurarak büyümelerini sürdürdüler.

İkincisi, mali bir kuruluşu denetleyemeyen gruplar, ya banka satın alarak ya da yeni banka kurarak mali alanda egemenlik sahibi oldular.

Sermayenin iç içeliği, bankalar ve büyük ticari ve sinai işletmeleri arasında bir çeşit kişisel birleşme, hisse senetleri alımı yoluyla gelişmesi, sinai ve ticari işletmelerin denetim (ya da yönetim) kurullarına banka müdürlerinin geçmesiyle, ya da tersinin olmasıyla gerçekleşmektedir.

Birinci yola örnek olarak, mali sermaye ağırlıklı iş bankası ve Çukurova Grubudur. 1980' lerde yeni bankalar ve iştirakleriyle büyümelerini sürdürürlerken, birçok sanayi şirketini de iştirakleri arasına kattılar.

İkinci yola örnek ise, 1980' ler sonrası, bankası olmayan sermaye gruplarının kendi denetimlerine banka alma girişimleridir.

1980'ler başına kadar yeni banka kurulmasına izin verilmemesi daha önceleri bir çok sermaye grubunu yerel bakaları ele geçirip ulusal banka yapma işlemine zorlamıştı. Egeli Yaşar grubunun Tütüncüler Bankası, İzmirli Özakat ailesinin Egebank'ı Sürmeler'in Bağbank'ı buna örnektir. Hisar Bank, Odibank ve İktisat Bankası da aynı yollardan geçtiler.

Banka kurulmasının serbest bırakılmasından sonra da sermaye grupları hızla kendi bakalarını kurmaya başladılar. Örneklersek, tekstilci Akın ailesi, Tekstilbank'ı, Koç grubu, Koç-Amerikan Bank'ı, Sabancı, Fransız BNP ile BNP-Akbank'ı buna örnektir.

Bankaların tekелci kapitalizmde oynadıkları rol önemlidir. Bankaların, aktif olmayan nakdi sermayeyi aktif sermayeye yani kar sağlayan sermayeye dönüştürmesi, her çeşit para gelirlerini toplayarak kapitalist sınıfın eline vermesi, temel görevidir. Görevin sermayelerin içiçeleşmesiyle beraber oluşu önemlidir. Diğer önemli nokta, bankalar ve sanayicilerin kişisel birliğinin hükümet ile tamamlanmasıdır. Türkiyede her iki olgu da gözlenmektedir.

3. Hilferding, " ... sanayi sermayesi haline dönüşmüş banka sermayesine -yani para sermayeye- " mali sermaye" (Finans kapital) diyorum. Kısacası mali sermaye, bankaların çekip çevirdiği, sanayicilerin kullandığı sermaye oluyor" (29).

Lenin, " Bu tanım eksiktir; çünkü çok önemli bir olayı, üretimin ve sermayenin genişleyen yoğunlaşmasının, tekellere yol açtığı ve hala açmakta olduğu olayını, sessizce geçiştirmektedir" (30) diyor.

Üretimin yoğunlaşması, bunun sonucu olarak tekeller, sanayi ve bankaların kaynaşması ya da içiçeleşmesi mali sermayenin (finans kapital) kavramının özüdür. Sanayici de kendi bankasını kurabilir. Kavramın önemli yanı, sanayi sermayesi ve banka sermayenin içiçeliğidir. Mali sermaye (Finans kapital) Türkiye'de vardır.

Büyük tekел yöneticileri, ya da en büyük 25 grup, ana şirketler,

ona bağılı şirketler, bağılı olana bağılı şirketler vs. ile üretimi, denetleyebilmektedirler. Bu yolla direkt büyük bir sermayeye sahip olmadan da üretimin geniş alanlarına mali açıdan egemen olmak mümkündür.

Mali sermaye temeli üstünde bir mali oligarşi kurulmaktadır. Bir kaç elde toplanmış olan ve fiilen tekel durumu yaratan mali sermaye, mali oligarşi egemenliğini güçlendirerek ve bütün bir toplumu tekeller çıkarılmasından, devlet tahvillerinden çok büyük ve gittikçe artan ölçüde karlar elde etmektedir.

Mali sermayenin başlıca işlemlerinden biri olan menkul kıymetler ihracının sağladığı olağanüstü karlılık, mali oligarşinin gelişmesinde ve güçlenmesinde çok önemli rol oynar.

Mali sermayenin bütün öbür sermaye çeşitlerinden üstünlüğü rantiyenin ve mali oligarşinin egemenliği anlamını taşımasıdır.

Mali sermaye döneminde özel tekeller ile devlet tekelleri de içiçe bir durum gösterir. KİT'leri satış politikaları, bazı devlet teşekküllerinin özel sermaye ile ortaklıkları bu yöndeki gelişmeleri gösteriyor.

1980 sonrası politikaları, dağılmış şirketleri denetim altına almak için, iflas eden bankerler, küçük bankalar yerine daha güçlülerini ve uluslararası sermayeli olanları yaratmak için, bulunmaz fırsatlar yarattı. Mali oligarşinin egemenliğinin yollarını döşedi.

4. Tekelci kapitalizmin ayırd edici niteliği sermaye ihracıdır. Sermaye fazlası, yığınların yaşam düzeyini yükseltmeye değil, sermaye ihracı yoluyla karları artırmaya yöneliyor. Sermaye ihracı meta ihracını da harekete geçiriyor. Sermaye ihracı, yurt dışı şirketler ve devletin ya da büyük bankaların borç vermesi yollarıyla gerçekleşiyor.

1980'lerde artan mal ihracı, dış müteahhitlik, uluslararası bankacılık hizmetleri, hizmet sektöründe faaliyet gösteren çok sayıda firmaların kurulması ile başlayan süreç 1990' lara doğru, Türkiye'ye özgün bir sermaye ihracı , dışarıda sanayi yatırımı yapmak

biçiminde örnekler vermeye başladı.

Sözü edilen yıllarda 200 milyon dolar yatırım sermayesi olan 136 şirketin kurulduğunu görüyoruz. Örneğin, Koç- İtalyan Kofisa böyle bir şirkettir.

Üretken sermaye ihracına bir örnek de, Batı'da karlılığı azalan bazı firmaların satın alınmasıdır. Sabancı'nın aldığı, İsviçre'deki Hefti Weaving ile Berlin'deki Metaş ile TDÇi'nin birlikte aldığı demir-çelik fabrikasını örnek olarak verebiliriz. Koç'un Magrib ülkelerinde Moritanya, Fas, Tunus, Cezayir ve Libya' da 65 milyon dolarlık bir pazarı var. 1990 yılından bu yana yatırım anlaşmaları yapıyor. Buzdolabı, televizyon (Arçelik, Beko ve Artema aracılığıyla) gibi dayanıklı tüketim araçları üretimi yapan ortaklıklar kurdu.

Sermaye ihracı kredi vermek biçiminde de gerçekleşti. Türkiye'den ihracat yapılması koşuluyla verilen kredilerin toplamı 1991'de 2 milyar dolardır. Kalkınma ve yatırım bankaları grubuna giren ve iktisadi devlet teşekkülü olan, başka bir deyişle sermayesinin tamamı devlete ait olan Eximbank aracılığıyla verilen bu krediler Irak ve eski SSCB topraklarında kurulan yeni cumhuriyetlere yoğunlaştı.

1992'de Eximbank 5 Orta Asya Cumhuriyetine 610 milyon dolarlık kredi açtı. 28 Haziran 1992 tarihli *Milliyet* 'e göre açılan krediler Nahçıvan' a 10 milyon , Türkmenistan' a 75 milyon, Özbekistan' a 250 milyon, Kırgızistan' a 75 milyon, Kazakistan' a 200 milyon dolardır.

5. Sömürge politikası da emperyalizm politikası da kapitalizm öncesi vardı. Roma devleti buna en iyi örneklerden biridir. Biz emperyalizmi ve onun sömürgeci politikasını geçmişteki anlamıyla değil, kapitalizmin gelişmiş bir aşaması tekelcilik oluşuyla anlıyoruz. Karşımıza, dünyanın mevcut " sermayeler" ve "güçler" oranında paylaşılması şeklinde çıkıyor. Uluslararası tekel birlikleri, ya da çok uluslu şirketler bu yönde hizmet görüyor. Ancak ekonomik ve siyasi gelişmeye göre güçler de değişiyor. Gün-

müzde böylesi bir süreç yaşanıyor.

Dünyada henüz paylaşılmamış köşeler (eski sosyalist bloka ait ülkeler şeklinde de anlaşılabilir), ya da paylaşılmış ama yeniden paylaşımı söz konusu olan yerler için, kapitalist gruplar arasında büyük mücadele sürüyor. Mücadelenin yolu hiç önemli değildir. Bazen barışçıl bazen de askeri olabilir. Önemli olan yeniden paylaşımın gündemde olmasıdır.

Türkiye'de söz sahibi büyük tekeller, kapitalizm, dünya pazarı ve kendileri için, aynı zamanda uluslararası sermaye ile de bütünleşmeyi gerçekleştirdiler. Büyük tekel gruplarının yabancı sermayeli ortaklıkları bu konuda bilgi veriyor. Türkiye arkadan gelen, sonradan gelişen kapitalist bir ülkedir. Türkiye'nin içinde olduğu dünya çapındaki tekel grupları arasında da mücadele sürmektedir. Türkiyeli tekeller, uluslararası ihalelere katılıyor yeni yeni yerler arıyor. Türkiye devleti , Adriyatik'ten, Atlas Okyanusu'ndan Pasifik kıyılarına kadar izlenebilen Avrasya kanalıyla büyük bir kültür çıkartması yapıyor.

Kırgızistan lideri Askar Akayev'in " Türkiye, Türki cumhuriyetlere yol gösteren sabah yıldızıdır" (31) demesinin anlamını iyi kavramalıyız.

Yeniden paylaşım da taraflardan biri de Türkiye'dir (Türkiyeli çok uluslu şirketler ya da çok uluslu olmayan tekeller, ya da devlet) .Türkiye bulunduğu bölgede etkisini kullanabiliyor. Türkiye ekonomisinin bu noktaya geldiğini kabul etmek gerekiyor.

1 Temmuz 1992 tarihli Milliyet'e göre: Dünya Ekonomik Forumu'nun Türkiye toplantısında konuşan Forum başkanı, Prof. Klaus Schwab "iki kutuplu bir dünyadan çok kutuplu yeni bir düzene giderken Türkiye bu yapıya biçim verecek altı ülkeden biridir. Bu ülkelerin Amerika, Rusya, Japonya, Çin, Hindistan ve Türkiye şeklinde ortaya çıkması bekleniyor. Bu beklentiye yol açan etmen de "güç" tanımına çok kutuplu Yeni Dünya Düzeni' nin getirdiği değişikliktir. Yeni tanımda artık askeri güç eski ağırlığını korumuyor, bunun yerini ülkelerin ekonomik gücü ve en az bunun

kadar önemli bir diğer faktör olan, 'bir bölgede etki kullanabilme yeteneği' alıyor" diye konuştu.

Konuşmadan açıkça görüldüğü gibi, ABD yıllardır sadık müttefikinden, bulunduğu coğrafi bölgede Türki cumhuriyetler ve islam ülkeleriyle olan ilişkilerde nüfuzunu kullanmasını istiyor. Türkiye'nin nüfuz bölgeleri paylaşımında oldukça etkili olacağı gözüküyor. Karadeniz Birliği'ndeki yönlendirici konumu da bu doğrultudadır.

Sayılan 5 özelliğin emperyalizmin köşe taşları olduğu biliniyor. Bu durumda kendi borç içinde, sanayileşme de ancak belli bir yere gelmiş refah toplumu olmayan bir ülkenin bu özellikleri gösterdiğini söylemek çelişki gibi durabilir. Ancak çelişki değildir. Saydıklarım Türkiye'nin gerçekliklerine ve emperyalizmin özelliklerine uyuyor önemli olan budur. Türkiye emperyalistleşme sürecine girmiştir.

Türkiye kapitalizmi gelişip, bugünkü noktaya gelirken, dünyanın daha önce gelişmiş kapitalist ülkeleri, emperyalist ülkeler, Büyük Yediler, G 7'ler (Almanya, Japonya, ABD, Fransa, İtalya, Kanada, İngiltere) üst emperyalist konuma geldiler. Üst emperyalist sözcüğü konunun daha iyi anlaşılması içindir. Kuşkusuz, Türkiye ile G 7'ler ve onlardan sonra belli bir hiyerarşi içinde gelen emperyalist ülkeler arasında çok fazla bir mesafe vardır. Gelişmiş kapitalist- orta kapitalist ülkeler konumunda iken aradaki mesafe neyse o mesafe azalmadı. Emperyalist hiyerarşide Türkiye alt sıralardadır. Tekeller gittiği yere tekellerini götürüyor. Emperyalist ülkeler ilkelerini arkadan gelen kapitalist ülkelere taşıyorlar.

Dünya pazarının bir bütün olduğunu unutmamak gerekiyor. Üretim uluslararasılaştı. G 7'lerin, etkinliğindeki kuruluşlar bütün dünyadaki ekonomik gelişmeleri denetliyor. Önemli olan bu gelişmedir. Onların icazeti hesaba katılmalıdır. Kıran kırana yürüyen pazar kavgasına karşın , yeni gelişenlere de uluslararasılaşma temelinde "denetlenen" bir "yer" bulunuyor. Lenin zamanındaki

emperyalizmin özelliklerine ilave edeceğimiz nokta burasıdır. 1900' lerin başındaki süperkar olgusunun ve toplumsal refahın arkadan gelişen kapitalist ülkeler için aynı şekilde takrarlanacağını beklememek gerekiyor. Daha önce emperyalist olan ülkelerin yaptırım, denetleme ve teknolojik gücünü , kendi aralarındaki mücadeleyi hesaba kattığımızda süper kar olgusunun ve yaratacağı gelişmenin günümüzde tekrarlanması oldukça zor gözüküyor.

Kapitalist sistemin içinde kalındığı süreci, Türkiye'deki yapısal bunalım çözülemez. Emperyalistleşme sürecine girilmiş olmasına karşın ekonomik- toplumsal bunalım çözilememiştir. Üst emperyalist ülkelerin bugünkü denetleyici konumu ve süper kar olgusunun Türkiye için, sadece büyük tekel gruplarının denetlediği zenginliğin artması anlamına gelmesi ve 1900' lerin başlarında oynadığı rolü oynayamaması, sermaye fazlasının toplumsal refah yönünde kullanılamaması, bunalımın kalıcı olduğunu gösteriyor.

Kaynaklar:

- 1.K. Boratav, *Krizin Gelişimi ve Türkiye'nin Alternatif Sorunu* Kaynak Yayınları 1984, s.32-33
2. *90 Petrol-İş, Year book for 1990* , Yayın-26, s.141
3. a.g.y. s.145
4. a.g.y. 147
5. Mustafa Sönmez, *Kırk Haramiler, Türkiye'de Holdingler* , Gözlem Yayıncılık,2. baskı, 1987 s.24
6. a.g.y. s.22
7. *Middle East Economical Digest* , 21 Mart 1981 s.42
8. *Cumhuriyet*, 13 Ocak 1981
9. Mustafa Sönmez, a.g.y. s.253
10. *90 Petrol-İş* , a.g.y. s.519
11. a.g.y. s.252
12. *Petrol-İş, Özelleştirme Üzerine* , Yayın-24,Aralık1989, s.132
13. *90 Petrol-İş* , a.g.y. s. 256-258'den yararlanarak hazırlandı.
14. *Petrol-İş, Özelleştirme Üzerine* , a.g.y. s.85
15. Türkiye, *İstatistik Yıllığı 1987* ,DiE, s.340 ve *Britannica World Data* ' nın 1988-1991 Yıllıklarından yararlanarak hazırlandı.
16. *90 Petrol-İş* , a.g.y. s. 57
17. *The Economist* , A Survey of Turkey, december 4.1991.s.6
18. a.g.y. s.6
19. *90 Petrol-İş* , a.g.y. s.133
20. *Cumhuriyet* , 2 Ocak 1982
21. *Hürriyet*, 19 Mart 1981
22. *90 Petrol-İş* , a.g.y. s.215
23. a.g.y. s.244
24. *89 Petrol-İş, Year book for 1989* Yayın-25, s.251
25. *90 Petrol-İş* , a.g.y. s. 268
26. a.g.y. s.183
27. *The Economist* , a.g.y. s.6

28. *Britannica World Data* , 1991 yıllığı s.219
29. Lenin, *Emperyalizm* , Direniş Yayınları, s.55
30. a.g.y. s. 56
31. *Der Spiegel* , 10 Şubat 1992, s.137

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TEKNOLOJİK İLERLEME VE TÜRKİYE

Türkiye'de teknolojik ilerlemelerin ulaşabildiği aşamayı gösterecek yeterli araştırma ve veriler olmamasına karşın, yapılan bazı araştırmaların değerlendirilmesiyle bu konuda bir fikir sahibi olabiliriz.

1986 yılında Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Sanayi Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü tarafından envanter türü bir araştırma yayınlanmıştır. Araştırma kapasitesine alınan 1080 firmanın % 42.5' i yerli teknoloji kullanmakta diğer firmalar ise ithal teknoloji veya ithal-yerli teknolojiyi birlikte kullanmaktaydılar. Aynı envantere göre, 1080 firmanın 416'sı teknoloji üreten ve yapan durumunda olarak dikkati çekiyor. Teknoloji dizaynı yapan firmaların oranı ise % 41.4' dir (1).

Oranların oldukça yüksek oluşu şaşırtıcı gözüküyor. Araştırma ya gerçeği yansıtmıyor, ya da araştırmaya konu olan firmalar genel olarak en ileri konumda olanlardan seçildiği için oranlar yüksek gözüküyor ya da rekabet yeteneğini geliştirme yönünde Tür-

kiye'de bir takım ilerlemeler kaydedilmiştir

İmalat sanayindeki teknolojik gelişmelere ilişkin diğer bir araştırma da ODTÜ (Orta Doğu Teknik Üniversitesi) ve TOBB (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği') nce desteklenen Dr. Arman Kırım'a aittir. 1987'de en çok satış yapan 1300 firmaya gönderilen anket formlarından 670'inden alınan yanıtlara göre, firmaların daha çok kendi birikimlerine ve yerel kaynaklarına dayanan fizibilite çalışmaları, teknoloji, makine aksamı seçimi, tesisi vb. yollarla ilk kuruluş teknolojilerini elde ettikleri belirtilmiştir .

Araştırmaya alınan 670 firmadan 436'sı know-how olarak başlangıçtaki teknolojik seçimleri kısmen yerli kaynaklardan sağladığını ve kısmen yurtdışından yararlandığını belirtirken, makina araç ve gereçleri tamamen yurtiçinden sağlayanlar ise 90'dır. Tamamen kendi girişimlerini ve ithalat yolunu kullanan firma sayısı 221, lisansörü olunan yabancı firmalardan ya da bu firmanın gösterdiği iç ve dış kaynakları kullanan firma sayısı 131'dir. Tamamen ithalat yoluyla araç ve gereçlerini sağladıklarını söyleyen firma sayısı ise 42'dir (2).

Türkiye'nin imalat sanayi teknolojisinde yurtdışı ile bir bağı olmasına karşın, yerli olanakların da sağladığı gelişme önemlidir. Yerli teknoloji ve yerli olanak oranı henüz yabancı teknoloji oranına göre çok azdır, ama bu yönde bir gelişme mevcuttur. TÜSiAD' ın "21. Yüzyıla doğru Türkiye' de Türkiye' nin Rekabet Gücünü Yaratan Faktörler" isimli araştırmasına göre Türkiye' nin rekabet gücünü yaratan faktörlerin başında işgücü maliyeti, ikinci sırada coğrafi konumu, üçüncü sırada nitelikli işgücü olanakları ve beşinci sırada da teknoloji yer alıyor (3).

İşgücü maliyetinin % 82.4 oranı ile birinci sırada yer alması Türkiye'nin hala bir ucuz işgücü cenneti olduğunu gösteriyor. Teknolojinin son sırada da olsa % 61 oranıyla rekabet gücünü yaratan faktörlere eklenmesi de belli bir gelişmeye işaret ediyor.

*The Economist Year Book 1991'*de dünya rekabet gücü açısından İngiltere 100 kabul edilerek yapılan ülkeler sırala-

masında Türkiye'nin yeri 20. sıradır (4).Türkiye rekabet gücü açısından, Portekiz, Yunanistan ve Macaristan gibi ülkelerin çok önündedir. İngiltere'ye yetişebilmesi için önünde 9 ülke vardır. % 60 -% 70 oranında rekabet gücü sıralamasında Türkiye; İspanya, Yeni Zelanda aynı grupta gözüküyor. Rekabet gücünün yükselmesi önemlidir. Ancak daha da önemlisi, enformasyon teknolojisi, mikroelektronik, iletişim, bilgisayarlar, soft-ware, sistem analizleri gibi modern teknolojide Türkiye'nin nerede durduğudur. Sözü edilen konu açısından Türkiye, Yunanistan, İspanya, Portekiz, Meksika ve Endonezya gibi ülkelere daha geridedir. Bu da çok açıktır.

Ekonomik büyüme açısından, OECD ülkeleri arasında Türkiye 1990 yılında % 7' nin üzerinde bir büyüme ile en yüksek yeri almasına karşın, 1991 tahminlerine göre % 3.5 ile Japonya'nın arkasından ikinci sıradadır.

Ulusal gelir açısından, OECD ülkeleri arasında Türkiye 1990 yılında 107.3 milyon \$ ile 17. sırada yer alıyor. Türkiye, İrlanda, Yeni Zelanda, Portekiz, Yunanistan ve Norveç' in önündedir. Kuşkusuz Türkiye sözü edilen ülkelere nüfus olarak çok daha fazladır, ancak gelirlerin o ülkelere göre daha adil dağılmadığını da göz önüne alırsak tekelleri sınıfın zenginleşmesinin boyutlarını daha rahat kavrayabiliriz. Türkiye, 1980 yılında 56.9 milyon dolar olan ulusal gelirini 1990'da neredeyse iki katına çıkarmıştır. Zengin ülkeler grubu olarak adlandırılan OECD içindeki 13 ülkenin 13. konumunda ülke olan Belçika'nın ulusal geliri 193.3 milyon Dolar'dır. Türkiye'nin bu ülkeye ulaşabilmesi içinse, arada ulusal geliri 1990 senesinde Danimarka= 130.9 milyon \$, Finlandiya= 137.4 milyon \$ ve Avusturya= 159.3 milyon \$ olmak üzere üç ülke vardır (5).

İhracat, teknolojik gelişmelerde önemli bir göstergedir. DPT ve DİE verilerine göre, toplam ihracatın % 30' nu dokuma ve giyim sanayi almaktadır. Uluslararası hazır giyim pazarında Uzakdoğu ülkelerinin belli bir gerileme göstermesine karşın Türkiye bu alan-

da rekabet gücünü kısmen korumaktadır. Dokuma ve giyim sanayinde teknolojik gelişmenin taşıdığı ağırlığınve ücret düşüklüğünün Türkiye'ye bu olanağı sağladığı söylenebilir.

Hazır giyim sektöründeki gelişme, otomatik sektöründe gözüküyor. Sözü edilen sektörün en az 10 yıl daha korumacılık altında kalacağı gözüküyor. Otomatik sektörü halen iç pazara yönelik üretim yapmaktadır.

Sanayide makina ve cihazların idame ettirilmesinde yetersizlik =0, yeterlilik= 100 kabul edilerek 23 ülke arasında yapılan sınıflandırmada Türkiye, % 52.82 lik bir orarla 19. sırada yer alıyor. Aynı grup içinde sayılabilecek diğer ülkelerle Türkiye'nin durumunu karşılaştırdığımızda, Brezilya, Hindistan, Endonezya, Meksika'dan daha iyidir. Hong Kong, Kore, Malezya, Singapur, Tayvan ve Tayland' a göre de geridir.

Makina imalat sanayinde teknolojik seviye açısından Türkiye'yi diğer ülkelerle karşılaştırdığımızda, Kore, Hindistan Brezilya'dan biraz geridir. OECD ülkelerinde imalat sanayi mallarının ihracattaki pay karşılaştırmasında Türkiye son sıradadır. Sözü edilen karşılaştırma teknolojik gelişme açısından bir fikir vermektedir.

Teknolojik gelişmeler açısından bir başka gösterge de patent başvurularıdır. Türkiye'de 1988 yılı içinde 747 yabancı, 153 ülke içinden olmak üzere toplam 900 patent başvurusunda bulunuldu. OECD ülkeleri içinde Türkiye'ye en yakın olan Yunanistan, İspanya, Portekiz ve Yugoslavya'ya göre bu sayı oldukça düşüktür.

Sözü edilen konuda Türkiye'nin oldukça yetersiz olduğu görülüyor.

Türkiye, teknoloji transferinde % 80 dolayında Avrupa ülkelerine bağımlıdır. ABD'ye teknoloji transferinde bağımlılık % 12.9, Kanada'ya % 4,9 ve Japonya'ya ise % 1.6'dır. Teknoloji transfer anlaşmalarında bulunan kısıtlayıcı bazı hükümler Türkiye'nin aldığı teknolojiyi istediği gibi kullanamayacağını da gösteriyor. Örneğin anlaşma süreci içinde başkalarına devredilemeyecek teknoloji oranı % 84.4, anlaşma bitiminde kullanılamayacak, devredilemi-

yecek teknoloji oranı % 46.8, markanın Türkiye dışında kullanılması yasaklanması % 94.7 gibi oranlardadır (6).

Teknolojik gelişme için devletin araştırma ve geliştirme çalışmalarına ayırdığı pay açısından Türkiye en alt sıralardadır. 1988 yılında Hindistan ve Kore bu alana 2 milyar dolar ayırırken, Türkiye 90 milyon dolar ayırmıştır. Türkiye yayınlanmış bilimsel eser sayısı açısından da 1986 yılında 37 ile bu konuda en fakir ülkeler arasındadır. S. Arabistan'da eser sayısı 40, Mısır'da 63, Yunanistan'da 118, Brezilya'da ise 124 adettir. ABD'de 31.290 adet olduğunu göz önüne alırsak Türkiye'nin bu konudaki fakirliği iyice ortaya çıkar.

Türkiye'de bilim ve teknolojinin alt yapısı yetersizdir. Devletin bu yöndeki politikaları da çok yetersizdir. Kısıtlayıcı bazı maddeler yüzünden teknoloji transferi iç pazara yöneliktir. Ve maliyeti yüksektir. Ayrıca transfer edilen teknoloji işletmelerce de yeterince yararlanamıyor.

Türkiye'de teknolojik değişim, verimliliği artırma, kalite ve ihracat yönünde değerlendirilmeye çalışılmaktadır. Acak mevcut teknolojik donanımın gerektirdiği nitelikte yeterli sayıda işgücü yoktur. Özgün eğitim ve öğretim kurumları teknolojik gelişmelerde yeterli rol oynayamıyor.

DPT " Bilim-Araştırma Teknolojisi Ana Plan'ında teknoloji atılımları sınırlayan nedenler şöyle sıralanıyor:

" * İmalat sanayinde yetişmiş işgücü bulmada güçlükler

* Eğitim ve sağlık hizmetlerindeki yetersizlik

* Sanayide kapasite kullanım oranının düşüklüğü

* Küçük girişimcilerin mali, idari ve teknik yönlerdeki bilgi eksikliği

* Gelir düzeyinin eksik olması

* Hepsiden de önemlisi ortalama Türk insanının eğitim ve bilgi düzeyinin mevcut sınai ve teknolojik kapasitelerin, medeni imkan ve vasıtaların elde edilmesine olan ilgi ve ihtiyaçlardan oluşan ileri ve yüksek teknolojilere olan tercih ve talep seviyelerinin genel-

de yeterli olmamasıdır " (7.)

DPT'nin kullandığı oldukça anlaşılmas Türkçe' den anladığıma göre, Teknolojik atılımın önündeki en önemli engel,"ortalama Türkiye insanının talep azlığıdır". Oysa teknoloji atılımını sınırlayan en büyük engel, devlet tekelci kapitalizminin bu konudaki politikasıdır.

Türkiye'de bilimsel araştırma ve geliştirmeye ulusal gelirden ayrılan pay savunmaya ayrılan kadar olsa, bu konuda yetenekli işgücü yurt dışına kaçırılmasa sonuçlar böyle olmazdı. Tekelci burjuvazi karlarının biraz azalmasını kabul etse geri teknolojiyle üretim yapan araç ve gereçleri yenileyebilirler.

Şişe ve Cam Holding, Sapancı Holding, Koç Holding, Eczacıbaşı Holding, Çimento Müstahsilleri Birliği, Petkim, Etibank vb. özel ve kamu kuruluşları araştırma ve geliştirme çalışmalarına başlamış olmakla beraber henüz ortada dikkate değer sonuçlar yoktur. TÜBİTAK'ın da 30 yıllık bir geçmişine karşın, teknolojik ilerlemede önemli bir rolü yoktur.

Yeni teknolojilerin eşitsiz gelişen ülkelere sağladığı olanaklar artmaktadır. Üretimin ölçeği küçülebilmekte, orta veya küçük ölçekteki bir iş yerinde daha fazla üretim yapmak mümkün olabilmektedir. Emek yoğun teknolojiden zamanla uzaklaşmak mümkündür.

Türkiye açısından bir başka yön de, yenilemesi gereken dev sanayileşmiş komplekslerin olmamasıdır. Dev bir sanayi kompleksinin tepeden tırnağa teknolojik olarak yenilenmesi, orta ölçekli yeni bir kompleks kurmaktan daha pahalıdır. Türkiye'nin orta gelişmişliği bu açıdan bir avantaj olabilir.

Bilimsel teknolojik devrim adı da verilen, hemen tüm ekonomik alanlarda üretimin organizasyonunu, dağıtımını ve yaratılan değer paylaşımını etkileyen teknolojik ilerlemeler dönemindeyiz. Emek yoğun makinalaşma dönemi hızla geride kalırken yerini sermaye yoğun makine sistemine bırakıyor. Yeni teknoloji kullanımıyla üretim maliyeti düşerken verimlilik ve kalite artıyor.

İş saatleri, iş günü giderek hem teknolojik ilerleme, hem de asil olarak sınıf savaşımı sonucunda düşme eğilimi gösteriyor.

Yeni teknolojiyle üretim süreçlerinde esneklik sağlanabiliyor. İstenen ürün istenildiği kadar üretilebiliyor. Talebe göre değiştirme, yenileme vb. esnekliklerle üretimde üst düzeyde kontrol sağlanabiliyor.

Tüketim malları olarak yeni teknoloji ürünleri hızla yığınlarla kucaklaşıyor. Bunda yeni teknolojiyle ürünlerin birim maliyetinin ucuzlaması, büyük reklam kampanyaları ve tüketicilik iştahı rol oynuyor. Video ve video çekim kamerası, kompüter, değişik elektronik hesap makineleri, fotoğraf makineleri, her gün daha da küçülen cepte taşınabilen radyo ve televizyonlara vs. sahip olmak, belirli gelire sahip olanlar için hiçte zor olmuyor. Toplamların tüketim kalıpları hızla değişiyor.

Enformasyon teknolojisi yalnızca çalışma yaşamında değil, evlerde kişisel yaşamda geniş olarak yayılıyor. Yaşam standardını artırıcı bir işlev görüyor. Ancak üretim ilişkilerindeki adaletsizlik zenginliğin tüm insanlığa yayılması önünde engel oluşturuyor.

Teknolojik gelişmeler, bir yandan insanlığın yaşam koşullarını iyileştirirken diğer yandan da işsizlik, açlık ve sefaletle neden oluyor.

Marx, 1857 senesinde üretimin insansız yapılabileceğini gördü, ona göre sonuçlar çıkarttı. Marx'a göre böylesi üretimin önündeki en büyük engel "...artık sermaye olmaktan çıkan sermayedir". Marx'ın teorisinin hareket noktası, üretim güçlerinin gelişebileceği kadar gelişmesini engelleyen üretim ilişkileridir.

Üretimin gelişebilmesinin teknolojik ilerlemelerin sonuçlarını günlük yaşamımızda izlerken, üretim ilişkilerinin engelleyici işlevi de daha açık ortaya çıkıyor. Teknolojik ilerlemelerin ürünlerinden yararlananlarla yararlanmayanlar arasında uçurum ortaya çıkıyor. İşsizlik artıyor.

Marx üretim güçlerindeki gelişmeye bağlı olarak işçinin üretim sürecini başlıca faktörü olacağı yerde, sürecin kenarında duran

bir bakıcı durumuna geleceğini yazmıştı. Marx, bir yandan artı nüfus başka bir deyişle kapitalizmde işsizlik mekanizmasının teorisini ortaya koydu, diğer yandan da mülkiyete böylesi yabancı bir sınıfın, kendi kendini yok etmeye en yakın, evrensel ve devrimci, kapitalizmi değiştirmeye muktedir bir sınıf olduğu sonucunu çıkardı.

Marx, devam eder, "... Komünizm toplumun yüksek bir evresinde, bireylerin işbölümüne köleleştirici bağımlılığı ve onunla birlikte, kol ve kafa emeği arasındaki karşıtlık yok olacağı zaman, çalışmanın yalnızca bir yaşam aracı olmaktan çıkıp, bir ilk dirimsel gereksinim durumuna geleceği zaman; bireylerin çok yönlü gelişmesi ile birlikte üretim güçlerinin de artacağı ve bütün kolektif zenginlik kaynaklarının bollukla fışkıracağı zaman; ancak o zaman burjuva hukukunun sınırlı ufkunu kesin olarak aşılacak ve toplum, bayrakları üstüne ' herkesten yeteneğine göre, herkese gereksinime göre! ' diye yazabilecektir..." diyor (8.)

Kollektif üreticilerin ortak mülkiyetine doğru ilerlemenin iki önemli ön koşulu var. Birincisi, emek üretkenliğinde müthiş bir artış, herkesin gereksinimine yetecek denli bir bolluk, ikincisi, devletin sönmemesinin koşullarını hazırlayacak özyönetimci bir toplumsal ilişkiler ağının gelişmesidir.

Gelişmenin önündeki en büyük engel, bolluğun, zenginliğin ve egemenliğin sahibi tekelleri burjuvazidir. Üretime giderek yabancılaştıran, kaybedecek hiç bir şeyi olmayan ve teknolojik zenginlikten pay almada en son sırada olan işçi sınıfına ise tarihsel bir rol düşüyor.

Bilimsel teknolojik ilerlemenin sonucu olarak, gerekli emek zamanı kısalıyor. Üretimin giderek insansız yapılacağı, kendi kendini yenileyen robotlarla yapılabileceği bir döneme doğru hızla gidiyor. Robotların yarattığı bolluğu tüm insanlık gereksinimlerine göre paylaşabilir. Ancak bunun önündeki engeli aşmak gerekiyor.

Bilimsel teknolojik ilerlemelerin devrim diye de adlandırılması,

Üretimde yarattığı sonuçlar açısından dır. Daha nceki bilimsel buluşlar, enerji kaynakları, üretim araç ve gereçleri üretim in-sansız da yapılabileceğı öngörüsünü yaratabilmiş olmasına karşın, nesnel olarak böyle si bir dönüşüm II.paylaşım savaşı sonralarında başladı. Bugün re timi, kendi kendini yenileyen robotlarla yapmak noktasına varılmıştır. Ancak bu teknolojik geliş-me yaygınlaştırılmıyor.

Devrim kelimesinin dönüşümle bağı göz önüne alındığında, teknolojik ilerlemelerin bilimsel teknolojik devrim olarak da adlandırmak yanlış değıldir. Kavram bilimsel teknolojik ilerleme bii-minde kullanıldığı zaman, teknolojik gelişmelere devrimden çok evrim anlamı yüklenmiş oluyor. Teknolojik gelişmeler, evrimsel dönüşümcü bir yol izliyor.

Bilim ve teknolojinin üretimdeki rolü, İngiliz sanayi devriminden bu yana hep önemli oldu. Ancak bu rol bugün belirgin ve belirleyici bir nitelik gösteriyor. Teknolojinin yarattığı olanaklardan yararlanmaksızın bilimin kendini oğaltabilmesi ya da kendisini bir üst düzeyde üretebilmesi olanaksızdır.

rn ve üretim yöntemlerinde, iş sürecinde tasarım, tasarımın ürüne dönüşümü ve ürünü tüketime ya da kullanıma sunumu arasındaki iş örgütlenmesinde ana dinamik hızlı değışimdir, hızlı dönüşümdür. Değışim ve dönüşümü üreten bilim teknoloji ikilisidir. İster tarımsal üretim, isterse sinai üretim, ya da hizmet üretim süreci olsun bilimsel teknolojik ilerleme, üretim sürecinden ayrılmazdır. Gen teknolo jisi ürünlerinin 21. yüzyılda tarımda kullanımı yaygınlaştığı zaman tarım sektörünü bugünkü gibi değıerlendirmek mümkün.olamayacaktır.

Teknolojik ilerlemeler, gelişmiş kapitalist ülkelerin (st emperyalist ülkeler) kriz dönemlerinin atlatılmasında geçici bir işlev gördü. Eski sosyalist ülkelerin zlmelerinde ise, teknolojinin sonuçlarının yaygınlaştırılamaması belli bir rol oynadı.

Üst emperyalist ülke konumundaki ülkeler, eşişsiz gelişen ülkeleri, teknoloji tüketicisi olarak bırakmak istiyorlar. Günümüzdeki

"süper kar" da, yeni teknoloji önemli rol oynuyor. Eşitsiz gelişen ülkelerin bağımlılığının sürekliliği de böylece sağlanıyor. Ülkeler kapitalistleşiyor, hatta ikinci dereceden emperyalistleşiyor, ancak üst emperyalist konumda olmadıkça, yeni teknoloji üretmedikçe süper kardan yeterince pay almak mümkün gözüküyor.

Türkiye ve ekonomileri birbirine benzer bir seri ülke aynı konumdadır. Üst emperyalist ülkelerden teknoloji alıcısıdırlar. İletişim olanakları açısından son 10 yılda belli bir hamle yapılmışsa da bilgisayarın üretiminde kullanımı yeterince yaygın değildir. Bio-teknoloji konusunda çok geridir. Teknoloji transferinde geç kalınmıştır. Ağır sanayide makinalar demode kalıyor.

Dış pazarlarda rekabet edebilmek için, en son teknoloji ithali ve üretimin modernizasyonu gerekiyor. Türkiye'de bazı tekeller, dış pazarlarda zorlandığı ölçüde modernizasyona gidiyorlar. Ancak bu konuda yeterli bilgi yoktur. Türkiye'de yeni teknolojinin ne kadar yaygın olduğundan söz edebilmek için ayrıntılı sektör çalışmalarına gerek vardır.

Ancak şunu söyleyebiliriz; Türkiye'nin teknoloji transfer etmek yerine üretilmesini sağlayacak alanlarda işgücü ve sermaye birikimi çok zayıftır. Yeni teknoloji çağı yakalanamazsa 21. yüzyılda Türkiye ekonomisi bir daha kolay kolay çıkamayacağı bir bunalıma girecektir.

Dünya kapitalist-emperyalist sistemi içinde yukarıya doğru tırmanmak, sadece sermaye birikim düzeyiyle belirlenmiyor. Bu düzeye bağlı olarak o ülkenin sanayisinin teknoloji üretebilir düzeye gelmesi gerekiyor.

Bugünkü, 1990'lı yılların ekonomik bunalımı teknolojik gelişmeler yönünde belli adımlar atamamaktan kaynaklanmaktadır. Araştırma- geliştirme yoğun ileri teknolojilerde yoğunlaşma çok zayıftır. Türkiye'de teşvik sistemi, üretime değil, dış ticarete teşvik özelliğini taşımaktadır. Tekstil, petro-kimya ve madencilik alanlarında hızla yenilenmeye gidilmesi gerekmektedir.

Teknolojik yenilenmeye geçmenin ön koşulu, ülkede işsizlik si-

gortasının ve hiç geliri olmayan kişilere sosyal yardımın sağlanmasıdır. Oysa, Türkiye'de devlet tekелci kapitalizminin politikası, ulusal geliri dağıtmamaktır.

İşçi sınıfımız ve sendikalar, işgücünün konumu ve çıkarları açısından sınıf savaşımını yükseltmelidirler. Devlet tekелci kapitalizmi iş yaşamını çalışanlar aleyhine yeniden düzenlenmeye ve hızla sendikasızlaştırmaya gidecektir. Otomasyona geçildiği ölçüde, işten çıkarmalara karşı sınıf savaşımı keskinleştirmelidir. Türkiye kapitalizminin, işçi sınıfı savaşmazsa verebileceği bir şey yoktur.

Kaynaklar:

1. 90 *Petrol-iş*, *Year book for 1990* s.508
2. a.g.y. s.510
3. a.g.y. s.512
4. *The Economist* Year book1992 edition,1991 in review s.299
5. a.g.y. s.296
6. 90 *Petrol-iş* , a.g.y. s.525
7. a.g.y. s.537
8. Lenin, *Devlet ve İhtilal* , Bilim ve Sosyalizm Yayınları s.126

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ

Bu çalışmada Türkiye'nin ekonomik süreçlerini Marx'ın yöntemini izleyerek incelemeye çalıştım.

Marx büyük bir soyutlama yeteneğiyle sermayenin ve kapitalist ekonominin hareket yasalarını ortaya çıkardı. Kurduğu ve geliştirdiği teori çağlar ötesi bir güç taşıyor.

Marx'ın dünü ve bugünü olduğu kadar yarınları da anlamamızda klavuz işlevi gören en önemli birkaç soyutlamasını şöyle özetlemek mümkün.

1. Kapitalist üretim, birbirine bağlı sürekli bir süreç, yani bir yenisinden üretim süreci olması nedeniyle, sadece meta ve artıdeğer üretmekle kalmıyor, aynı zamanda bir yerde kapitalist öte yanda ücretli işçi olmak üzere kapitalist ilişkiyi de üretiyor yeniden üretiyor.

Bir yerde sermaye, işgücü, üretim araçları ve pazar için üretim varsa orada kapitalizm vardır ve kapitalizmin dinamikleri işliyor demektir.

2. Kapitalizmin varoluşu dünya tarihseldir. Kapitalist üretimin te-

mel olgularından biri dünya pazarını yaratmasıdır. Toplumsal üretim araçları ile gerekli yaşam araçlarının sermayeye dönüşmesi devamlı genişlemek zorundadır. Sermaye daha yüksek kar oranı olan yere gitme ve uluslararasılaşma eğilimini varlığında taşır.

Kapitalizmin bütünseliği, kapitalist üretimin gelişmediği ülkelere, kapitalist üretimde bulunan ülkelere uyacak oranlarda tüketimde ve üretimde bulunmalarını gerektirir. Gereklilik, dünya çapında kapitalist üretim biçiminin egemen olmasını doğurur. Tüm kapitalist üretim biçimi sınırları mutlak olmayan nisbi bir üretim biçimidir.

Kapitalist üretim biçimi, maddi üretim güçlerini geliştirmenin ve uygun bir dünya piyasası yaratmanın tarihsel aracıdır. Bu tarihsel görevi ile buna uygun düşen toplumsal üretim ilişkileri arasında sürekli bir çatışma sürer.

3. Üretim güçlerinin gelişmesi ekonomik- toplumsal gelişmenin en dinamik ögesidir. Emek aracılığıyla ürünlere aktarılan eski sermaye değer, emek üretkenliğindeki yükselmeye birlikte artar.

Bilim ve teknoloji halen işletilen sermayeye o günkü büyüklüğünden bağımsız olarak yeni bir genişleme gücü kazandırır.

4. Sanayi kuruluşları devleşikçe, bireysel sermayeleri bir araya toplayan çekim gücü ve merkezileşme eğilimi her zamankinden daha kuvvetli olur. Sermaye birikimi aynı zamanda sermaye yoğunlaşması ve merkezileşmesini beraberinde getirir.

Merkezileşmenin en son sınırına ancak toplumsal sermayenin, ya tek bir kapitalistin ya da tek bir kapitalist şirketin elinde toplanması halinde ulaşılmış olur.

* * *

Yukarda sayılan dört noktanın, hem bu kitabın konusu olan Osmanlı'dan günümüze dek kapitalizmin evrilme sürecini, hem de dünyanın gitmekte olduğu yönü anlamamızda anahtar önemi

taşıdığını düşünüyorum. Kitapta işlenen yöntem ve geliştirilmeye çalışılan tezler yukarıdaki noktaları temel alıyor.

Feodal Osmanlı toplumundan kapitalist Türkiye'ye geçiş, sürekliliği ve kendi dinamikleri olan tek bir süreçtir. Kapitalizm, artı emek ile gerekli emek arasındaki orantıyı değiştirerek gelişiyor. Emek üretkenliğinin gelişmesindeki 3 tarihsel evre, basit kooperasyon (basit el birliği), manifaktür ve fabrika aşamaları oluyor. Osmanlı düzeninde basit kooperasyon ve manifaktür var. Fabrikalaşmaya ise embriyon halinde rastlanıyor.

Yabancı sermaye Türkiye'nin kapitalistleşmesinde baştan beri önemli rol oynamıştır, ama bu Türkiye'ye kapitalizmin yapay biçimde dışarıdan monte edildiği anlamına gelmiyor.

Devletin kapitalistleşmede oynadığı rol önemli ama bu rol "Prusya" türü gelişmenin tipik yoludur.

Türkiye basit kooperasyon, manifaktür aşamalarından sonra 1945-1960 yıllarında fabrikalaşmanın egemenliğini de gerçekleştirdi. 1950'lerin sonunda Türkiye artık kapitalist bir ülkedir.

Fabrika aşamasının tamamlanması dünya kapitalist ekonomisine bağlanmak demektir. Türkiye artık dünya ekonomisinin bir parçasıdır.

1960-1980 yıllarının gösterdiği kısaca şudur: Kapitalizmin ve sanayileşmenin gelişmesi toplumsal yapıda değişiklikler getirdi. Toplum dinamikleşti, talepler arttı. Tüketim kalıpları değişti. Siyasal yelpaze genişledi.

Kapitalist gelişme ve sınıfsal ayrışmanın vardığı düzey, işçi sınıfının siyasal yaşamda burjuvazinin karşıt ucunda örgütlenmesini mümkün kılıyordu. Tekelci sermaye tek parti ile iktidar sağlayamıyordu. Devlet tekel bütünleşmesi başlamasına karşın, toplumun her kesitinde egemenliği hissedilemiyordu.

Sözü edilen yıllarda, sanayileşmede belli adımlar atıldı. Dayanıklı tüketim mallarının yerli üretiminde oldukça yol alınmasına karşın sinai üretim yapısı düşük kapasitedeydi.

1975'den beri üretilen sanayi ürünleri için pazar sorunu vardı. İç pazarın kapasitesi yetmiyordu.

Tekelci burjuvazi, emperyalistleşmek ve içerde üretimi devlet tekелci kapitalizminin merkezi bürokratik yapısı altında yeniden, sıkı bir denetimle örgütlemek istiyordu. Emperyalistleşme istemi ilerliyordu.

Türkiye'nin emperyalizme bağımlı olması, yabancı sermaye ile ortaklıkları ya da dışarıdan alıp içerde tüketen yapısı nedeniyle sürekli yurt dışına borçlanması tekелci kapitalizmin ve ülkede finans kapitalin ortaya çıkışıyla çelişmiyor.

1960-1980 yılları arasında, sanayinin gelişmişliğiyle, ulaşımıyla, enerji ağıyla, işgücünün nitel düzeyiyle Türkiye, gelişmiş kapitalist ülkelere göre geri, az gelişmiş kapitalist ülkelere göre de daha ileri, orta derecede gelişmiş kapitalist bir ülkedir.

Kapitalist üretim biçiminin ihracı metropol ülkelerdeki kapitalist biçimlerin ihracı demektir. Kapitalist gelişmenin mantığı dünya sisteminde en ileri biçimi izlemektir. Olay basit bir taklit değil, bir zorunluluktur.

1980 darbesi, Türkiye'nin emperyalistleşmesinde ve devlet tekелci kapitalizminin işleyişinde belli bir aşamaya ulaşmak amacıyla yapıldı.

1980 ve sonrası gelişmeleri genel olarak değerlendirdiğimizde, Türkiye'nin ve içinde yer aldığı emperyalist ülkeler topluluğunun 1980 öncesi konumuna göre aynı yerde ve aynı ilişkiler içinde durmadığını görüyoruz.

Günümüzde teknoloji satışı, süper tekелci kar sağlamada önemli rol oynuyor. Teknolojik ilerlemeler iki yönde geliyor. Birincisi, verimlilik artırıcı teknolojik gelişmeler, ikincisi, yeni meta çeşitlerinin üretilmesine yol açan teknolojik gelişmeler. Teknolojik güç ekonomik alanda verimlilik, toplumsal alanda kapitalistlerle refah sağlıyor.

Yapılan istatistiklere göre, dünya nüfusunun % 15 gibi küçük bir bölümü teknoloji satıcısı, % 85 civarındaki bölümü ise teknoloji

alıcısıdırlar. Bu ülkelerin şimdilik üretim tekniklerini teknoloji satın almadan iyileştirmeleri mümkün gözüküyor.

Yeni teknolojik güç uluslararası rekabette can alıcı önem taşıyor. Mikro elektronik ağırlıklı yeni teknolojiler küçük ve orta ölçekli firmaları ön plana çıkarıyor. Üretim hantalıktan kurtuluyor.

Sanayide yeni teknoloji ve robot kullanımını sadece yirminci yüzyılın başında başlayan bir kayış üzerinde transportasyon olarak nitelendirmek doğru değildir. Sanayide sadece transportasyon amaçlı robotlar kullanılıyor, ama yeni teknoloji ve robot kullanımı bununla sınırlı değildir.

Örneğin, tarımda yeni bio-teknoloji ve gen teknolojisini kullanmaya başlayan Hollanda yeni geliştirilen organik maddeler sayesinde çok küçük bir toprak parçasından çok fazla verim almaktadır. İskandinav ülkelerinin ve Almanya pazarının tarımsal ihtiyacına önemlice bir yanıt vermektedir.

Teknolojik güç ve bilimi kullanan yüksek vasıflı insan emeği üretimde rekabet gücünü artırıyor. 1980'ler sonrası elektronik ve telekomünikasyon alanındaki gelişmeler dikkat çekicidir. Belirli sanayi dallarında bilgisayarların tasarıma ve üretime katkısı hızla artmıştır.

Teknolojik gücü olan emperyalist ülkelerde üretim, yüksek verimli temiz teknoloji ile üretime dönüşürken, bu ekonomilerde "hizmet" ön plana çıkıyor. Bilim ve teknolojiye ilerlemeler, ilk sanayi toplumlarının bugün için belirleyici unsurlarıdır. Bu ülkeler tekno-bilim satıcısı konumundadırlar.

Tekno- bilimin ön plana çıktığı emperyalist ülkeler artık üst emperyalist ülkelerdir. Üst emperyalizmin belirleyici özelliğini ve günümüzde süper karın gerçekleştirme yolunu iki noktada toplayabiliriz.

Birincisi, Kapitalist ülkeler üzerinde gelişmiş emperyalist ülkelerin mali egemenliği vardır. Kapitalizmin sistem olarak egemenliğini sürdürme çıkarı, devlet tekelci kapitalizmini dünya ölçeğinin

de yaşatmasını ve sistemden kopuşlara geçit vermemesini gerektiriyor. Sözü edilen ülkeler, sadece sermayesini, ya da teknolojik gücünü değil, aynı zamanda kendi iç çelişkilerini de alıcı ülkelere ihraç ediyorlar. Alıcı ülkelerin kontrol altında tutulması yönlendirilmesi can alıcı önem taşıyor. Uluslararası mali oligarşi, dünya ölçeğinde ulusları denetleyebilme gücüne sahiptir. Uluslararası denetleme gücüne sahip tekelleri özel kuruluşları vardır. Uluslararası bankaları üretim kredilerini dünya düzeyinde dağıtırken, bir tür plancı görevini de yerine getiriyorlar. Bu güçle sahip olan ülkeler, üst emperyalist , ya da gelişmiş emperyalist ,ya da metropol ülkelerdir. Tanımsal kavramdan çok içerik önemlidir.

İkincisi, günümüzde üst emperyalist ülkelerin egemenliklerini, eşitsizliğin ve statü farklarının devamlılığını sürdürmede teknolojik güç önemli rol oynuyor. Sistemin yaşamasının mantığı, alıp satılan ve üretilen malların zaman içinde değişmesinde, yenilenmesinde yatıyor. Tekno- bilimin ön plana çıktığı ülkeler daha önce üretilmeyen yeni mallar yeni talepler yaratarak durumlarını koruma yoluna giderken, alıcı ülkeler ,yenilikleri satan ülkelere bağımlılıktan kurtulamıyor.

Emperyalist ilişkiler ağı yayılıyor. Uluslararası ekonomik düzen içinde yer alan tüm ülkelerin yapıları sistemin bir parçası haline dönüşüyor. Ulusal ekonomiler, emperyalizmin meta, sermaye ve işgücü pazarına bağlanarak dünya ekonomisini oluşturuyorlar.

Eğer sistem bir dünya sistemiye, yeni yatırımların gerçekleşmesi yeni alanların ve yeni metallerin bulunmasına bağlıysa, yeni metallerin da her zaman bir alıcısının olması gerekir. Sistem kendi içinde, çelişkilerine karşın bir gelişme de gösterir. Üst emperyalist ülkeler, daha sonra gelişen kapitalist ülkelerin sanayileşmelerini önleme eğilimi taşımalarına rağmen, kendi çıkarları söz konusu olduğu zaman onları engelleme yoluna gitmeyebilirler. Her kapitalist toplum , belirli bir üretim güçleri birikimi sonucu sanayileşme olanağı bulabilir. Ancak günümüzde

sanayileşme olanağı bağımlılık ve icazet içinde mümkündür. Yüzyılın başında tarım / sanayi toplumu şeklindeki uluslararası arası işbölümü yerini giderek sanayi / teknoloji toplumu işbölümüne bırakıyor.

"Dışa açılma", ya da "ihracata yönelik sanayileşme" bu ülkeler için emperyalist hiyerarşi ve işbölümü içindeki yerlerini değiştirmiş, emperyalistleşme çabasıdır. "Alt emperyalizm" bu durumdaki ülkelerin çaba ve yönelişlerini anlatıyor.

Alt-emperyalizm, hiyerarşi içindeki yerini değiştirerek ikinci dereceden emperyalistleşen ülkelerin durumunu anlatıyor. Alt emperyalist olan, ya da bu yola girmiş olan ülkeler, ekonomik gelişmeleri orta derece gelişmiş, ama dışa açılması sermaye ihracı gündeme gelmiş ülkelerdir. Ancak dünya çapında sanayi / teknoloji toplumu farklılığı aynı zamanda ikinci sınıf emperyalistleşme olanağı bulanların yeterince süper karının olamayacağını gösteriyor.

Emperyalizm yalnızca ekonomik değil, siyasi , askeri güç ve hegemonya eğilimini anlatan bir kavramdır.

Kavramlar kullanıldıkları sorunsal içinde anlamlı oluyorlar. Bu bağlamda, az gelişmiş kapitalizm, üçüncü dünya, güney ülkeleri gibi kavramların kullanılmasının doğru olmadığını düşünüyorum. Azgelişmiş kapitalist ülke, tarım ülkesi mi, sanayileşmemiş mi ya da ağır sanayisi mi yok? Ya da hepsi birden mi? Üçüncü dünya nedir? İkincisi nerededir? Ülkelerin gelişmelerinde bir geç kalmışlığı mı ifade ediyor anlaşılmıyor. Kuzey- Güney kavramları ise ülkelerin üretim güçleri gelişme düzeyini, dünya pazarlarındaki konumlarını ya da birikimlerini izah etmiyor.

Günümüzde bir çok azgelişmiş diye nitelendirilen ülkenin sanayi malları ihraç ettiklerini, bir çok üst emperyalist ülkenin de tarım ürünlerini sattıklarını biliyoruz. Demek ki ayrı bir sistematik gerekiyor.

Bu söylediklerimden emperyalizmin gelişmenin azgelişmişliğini ortadan kaldıracak anlamı çıkmıyor. Tam tersine emperyaliz-

min yaşaması, hiyerarşinin sürmesine, iş bölümüne bağlıdır. Sistem, bir ülkeden diğerine pazar mekanizması vasıtasıyla değer aktararak yaşıyor. Dünyadaki bütün ülkeler sanayileşme yolundadır. Ancak emperyalizmin sistem olarak varlığı, sistem içi eşitsizliği sürdürmeye dayanıyor.

1976 senesinden beri belli çevrelerce ileri sürülen görüşler biliniyor. Dünya kapitalist sistemi bir hiyerarşidir. İçinde, gelişmiş, orta, azgelişmiş kapitalist ülkeler yer alır. Bu sınıflamada gelişmiş kapitalist ülkeleri emperyalist ülkelerle eş anlamda kullanıyorlar. Orta gelişmiş kapitalist bir ülke olarak değerlendirilen Türkiye'nin 1976' dan beri emperyalistleşme çabası içinde olduğu ileri sürülüyor.

Günümüzde Türkiye, emperyalistleşme çabası içinde, orta gelişmiş kapitalist bir ülke midir?

1960-1980 yılları arasında Türkiye şu ya da bu şekilde sanayileşme de belli adımlar attı. Yabancı sermaye yatırdığından çok götürüyor, kendisi sömürge olan bir ülke nasıl gelişsin diyenlerin aksine, Türkiye gelişti. Sistemin bütününe doğru ve iyi analiz etmemiz gerekiyor ki doğru sentezlere ulaşalım. Sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesinin boyutları, tekeller, finans kapital, sermaye ihracı ve dünya pazarında yer aramasıyla Türkiye orta derece gelişmiş kapitalist bir ülke olmakla birlikte 1990'lardan beri alt emperyalist özellikler taşıdığı görülmektedir.

Alt emperyalist özellikler taşıyan Türkiye'de ekonomik toplumsal bunalım çözüldü mü? Hayır çözülmedi. Alt emperyalist bir ülke olmak, ekonomik toplumsal bunalımın bugün için tersinden çözülmesi anlamı taşımıyor.

Neden tersinden çözüm anlamı taşımadığına gelince, birincisi, günümüzde tekelci süper kar, önemli ölçüde teknolojik güçle bağlıdır. Türkiye bu alanda çok geridir, teknoloji alıcısı bir ülkedir. İkincisi, sistem içi hiyerarşide statü değiştirmek ya izin yoluyla ya da savaş yoluyla mümkündür. Statü değiştirmek " izine" kalınca, uluslararası işbölümü temelinde kendisine açılan yerle yetinmek

zorundadır. Açılan yer, yeteri kadar süper kar sağlayamadığı zaman alt emperyalist de olsa o ülkede ekonomik-toplumsal bunalım sürüyor. Savaşı denerse, bu yolu denemeye kalkan Irak'ın hali ortadadır.

Her bölgeye bir tane alt emperyalist ülke şimdilik yetiyor. Aynı bölgede böylesi ülkeler çıkar çatışmaları nedeniyle çok sayıda olamıyor. Alt emperyalist ülkeler bir anlamda hem sömürülen ve hem de sömüren ülkelerdir. Sözü édilen ülkeler, yaygın tüketim mallarını, uzun ömürlü tüketim mallarını satarlar, kimya sanayi, demir-çelik kombinaları vs. gibi ilk sanayi devrimi tesislerine sahiptirler.

Bir ülke kapitalizm açısından ister az, ister orta gelişmiş olsun uzun süre kendi kabuğunda yaşayamıyor. Sermaye birikimi genişlemek ve yeniden üretilmek istiyor. Sermaye ihracı günde-me geliyor.

Rosa, emperyalizmin yaşamasını, gelişmemiş arka bahçelere kapitalist olmayan köşelere bağlıyordu. Kuşkusuz günümüzde kapitalist olmayan bir köşe olamaz. Ancak ben, Rosa'nın yazdıklarını günümüzde, ülkeler arası statü farklılığının devam etmesi ve her zaman statüsü daha geri olan ülkelerin var olması olarak anlıyorum.

Sanayi toplumunun üretim araçları yaygınlaşınca, "merkez" ülkeler, statü farklarını nasıl sağlayacaktır ? Emperyalizm, varlığı eşitsizliğin sürmesine dayanan bir sistemdir. İşte günümüzde eşitsizliği sağlayan statü farkı, üst emperyalist ülkelerin tekno-bilimi ve sonuçlarını ellerinde tutmalarıdır.

Dünya hiyerarşisini anlatmada bir de merkez, yarı-çevre, çevre şeklinde ayırımı kullananlar var. Bu ayırım, ülkeler arası bir hiyerarşiyi göstermesi açısından ve pazar açısından yararlı gibi duruyorsa da sistemin bütünlüğünü analizde ve üretici güçlerin gelişmesinde neyi ifade ettiğinin anlaşılmaması açısından yetersiz kalıyor.

Dünya kapitalist sistemi giderek alt-sistemlere bölünüyor. Em-

peryalizm, kendi içinde farklılaşıyor. Bir yerde kapitalizm varsa, orada sermaye ihraç eğilimi de var demektir. Bu nedenle doğal olarak bütün sermayeler ve sermayedarlar emperyalistleşme isteği taşıyorlar. Sermaye birikimi bunu zorluyor. Ülkeler arasında gidip gelen sermaye o ülkelerdeki sermaye birikiminin değil, uluslararası tekелci birikimin kendi mantığını izliyor. Güçlülerin zayıflar üzerindeki egemenliği, zayıfların uluslararası işbölümündeki rolü sistemin hiyerarşisindeki yeri farklılaşıyor. Dünya kapitalist sistemi içinde hegomonya savaşı ve hiyerarşinin basamak kavgası kızışıyor.

Kapitalizm ise kimi ülkelerde yavaş, kiminde de hızlı gelişmeye devam ediyor. Tarihsel, sosyal, politik, ekonomik, coğrafik, demografik vs. birçok faktörün etkisi altında, ülke içi sermaye her ülkede farklı hızda birikiyor. Eşitsiz gelişme yasasına göre, ülkeler arası ayrışma da hızlanıyor. Çeşitli dünya ülkeleri, sermaye ve teknoloji bakımından emperyalizme bağımlı olsalar bile sanayileşme sürecine giriyorlar. Pek çok faktörün etkisiyle farklı hızlarda yol alıyorlar.

Şu sonuçlar çıkıyor:

Birincisi, bilimsel teknolojik devrime, siyasal ve toplumsal devrimler eşlik edemediği için, üretime yeni teknik temel egemen olamıyor. Üretimin teknik temelinin egemen olamayışı, bilimsel teknolojik devrimin yokluğunun kanıtı değil, üretim ilişkilerinin üretici güçleri engellemesinin kanıtıdır. Bugün yeni enerji türleri ve buna uygun güç makinaları geliştirilmiştir (laser, mikrodalga, füzyon, radyasyonun ve güneş enerjisinin yaygın kullanımı). Ayrıca, toplumsal ilişkileri köklü bir biçimde değiştirecek iş makinaları da hazırdır. Başka bir deyişle, insan elinin değmediği otomasyon ile üretim birçok dalda mümkündür. Ancak kapitalist üretim ilişkileri içinde bunların üretime egemen olmaları mümkün değildir. Bize düşen, bilimsel teknolojik devrimin getirdiği olanakları inkar etmek değil, bunları tüm insanlığın yararına kullanımını engelleyen üretim ilişkilerinin iç yüzünü ortaya koymaktır.

ikincisi, bilimsel teknolojik devrim tek başına alındığında, iş saatlerini kısalttığı halde, sermayenin hizmetine girdiği zaman kısaltmanın karşısında direnmekte ve gene kendi başına o, insanın doğa üzerinde zaferi olduğu halde, sermayenin elinde bu kuvvetlerin kölesi haline gelmektedir.

Emperyalizm bir avuç tekelci için zenginlik anlamına gelirken, insanlığın çoğunluğu için sefalet anlamına geliyor. Üretim ilişkilerini gereken biçime oturtmak tarihsel bir görev oluyor.

Üçüncüsü, bilimsel teknolojik devrimin seksenli yılların ortasında olduğu aşama niteliksel dönüşümler taşıyor. Bilimsel teknolojik devrim endüstriyel dokuları alt üst ediyor. Yeni teknolojiler üretime yığınsal biçimde giriyor. Yeni metalar üretim gücü, ülkeler arası eşitsizliğin kaynağı oluyor. Ancak yeniliklerin tüm dünya ülkelerine yayılması çok hızlı ilerliyor.

Dördüncüsü, pazar kavgasının yeni gelişen sanayi toplumlarınca bir üst düzeyde sürdürüldüğü oranda, bilim ve teknolojiyi ellerinde tutan ülkelerin zaman içinde zorlanacakları, ellerindeki tüm olanakları kullanmaları halinde üretim ilişkileriyle tam bir açmaza girecekleri ortaya çıkıyor. Giderek üretimin robotlarca yapılmasının bolluk getirecektir, ama bu robotların ürettiklerini satın alma olanakları olmadığı için, satın alma gücünün kaybı sistemin çöküşü olacaktır.

Beşincisi, dünyada eşitsiz gelişen ülkelerin tümünün emperyalistleşmeyi istemesi halinde sistemin tam bir bunalıma girmesidir. Kapitalist- emperyalist hiyerarşinin her düzeyinde mücadele ve çatışma olacaktır.

Son olarak, bilimsel teknolojik devrimi değerlendirmede yapılan bazı yanlışlıklara değinmek istiyorum.

Birincisi, bilimsel teknolojik devrimin kapitalizmi bunalımdan kurtardığı sonucunu çıkaranlar, artık- değer içermeyen metaların üretim sürecine girmesiyle marksizmin sonunun geldiğini savunlanlardır.

İkincisi, bilimsel teknolojik devrimi inkar edip, sözde marksizmi

ve işçi sınıfını savunmak adına süreci basit teknik ilerlemeler olarak gören eğilimlerdir. İki eğilim de ağaca bakmaktan ormanı görüyor.

Marx, komünizmin felsefesini ortaya koyarken, üretimin insansız da gerçekleşebileceği fikrini ortaya attı. Marx, üretim güçlerinin gelişmesinde maddi teknik yeni olanaklara değil, onların kapitalist biçimde kullanılmalarına karşı çıktı. Marx, yeni olanakların üretime uygulanmasının, çalışma sisteminde bir değişiklik olmadan bile, iş sürecinin maddi koşullarında bir devrime yol açtığını yazıyor.

Günümüzde, otomasyon ve kompütasyonun üretime tatbiki, çalışma sisteminde bir değişiklik olmadan iş sürecinin maddi koşullarında bir devrime yol açmıştır. Bu bilimsel teknolojik devrimdir. Bilimsel teknolojik devrimin kapitalist biçimde kullanımına değil de, bizzat bilimsel teknolojik devrimin kendisini inkar etmek süreçlerden hiçbir şey anlamamaktır.

Türkiye'nin ekonomik toplumsal bunalımı alt emperyalist bir kumda çözülemez, sistemin kendi iç yapısı buna imkan vermiyor. Türkiye'nin teknolojik öncü ülkeler arasına girme şansı da şimdilik gözüküyor. Teknolojik öncü gruba girmedikçe "rahatlatıcı" süper kar elde etme olanağı yoktur. Ayrıca günümüzde tekeller karlarını dağıtmaya niyetli gözüküyorlar. Topluma belli bir refahı sağlayacak vergi reformu da gündemde yoktur.

Ekonomik toplumsal bunalıma çözüm siyasal ve toplumsal devrimden geçiyor.

